Миңнуллин Роберт

САЙЛАНМА ӘСӘРЛӘР

КАЗАН
«МӘГАРИФ» НӘШРИЯТЫ
2004

УДК 821.512.145-1-93:821.0
ББК 84(2Рос=Тат)6:83
М57

Редколлегия:
З.Р.Вәлиева, М.Х.Вәлиев,
Ш.Г.Галиев, И.Г.Юзеев, Ф.И.Урманчеев

Миңнуллин Роберт

Сайланма әсәрләр: Балалар өчен шигырьләр, әдәби тәнкыйть, иҗат портретлары, рецензияләр: II китап.—Казан: Мәгариф, 2004.—399 б.

ISBN 5-7761-1348-2

ISBN 5-7761-1348-2 © «Мәгариф» нәшрияты, 2004

Бәйрәм безнең урамда

Роберт Миңнуллин беренче китабын «Бәхетле булыгыз!» дип атаган иде. Теләге шигърият капусы ачылган чакка туры килгәндер: бик күп укучыларын бәхетле итте ул. Телдән төшмичә җырланган җырлары белән барлык өйләргә, күңелләргә килеп керде, үзен дә яраттырды. Ә сабыйлар аны тәмам үз итте: шигырьләрен отып алып сәхнәләрдән сөйлиләр, җырларын җырлыйлар. Аны белмәгән татар баласы юктыр.

«Балачак бәйрәмнәре» китабы өчен сөенеп, 1985 елны Сибгат Хәким: «Балалык шушындый бәйрәмнәрдән башлана. Мин мондый бәйрәмнәрнең күбрәк булуын телим!» — дип язган иде. Бүген, нәкъ менә ул теләгәнчә, балачак урамында янә бәйрәм — Роберт Миңнуллин Халыкара Андерсен бүләгенә лаек булды. «Дөньядагы иң зур алма» китабы Г.-Х.Андерсен Дипломы белән бүләкләнде, шагыйрьнең исеме бөек әкиятченең Мактаулы исемлегенә кертелде. Балалар әдәбиятында дөньякүләм югары дәрәҗә бу. Халкың ярату халыкара бәягә тәңгәл килгәч, икеләтә куаныч. Бу — зур вакыйга, шагыйрь иҗатында гына түгел, балалар әдәбиятындагы үсеш принципларының тагын бер кат раслануы да. Принциплар дигәндә, мин иң элек балалар юморын күздә тотам. Робертның шигырьләрен мөлаем, ихлас иткән, аларга җан җылысы өргән үзенчәлек ул. Танылу сере, укучыларның яратуы — шушы тормыш чынлыгында. Балалар әдәбиятын югары күтәргән канатлар да ул. Ераклардан торып, күпләр арасыннан нәкъ менә шул талантны күргәннәр бит. Китапка тупланган әсәрләр арасында, кереш сүзендә, автор үзе әйткәнчә, «җитдиләре дә, моңсулары да, шаяннары да бар». Әмма бисмилласы итеп «Балалар көлүе» шигырен сайлавы бер дә очраклы түгел.

Ә балалар көлә икән
Илебездә, Җиребездә,
Димәк, Җир дә исән әле,
Имин, димәк, илебез дә!

Китаптан алган иң зур тәэсир — аның оптимистик рухы, күңел тотрыклылыгы. Күңел буыннары ныгып җитмәгән сабыйларны имгәнүдән саклап каласы иде, балачак бәхете югалмасын иде — кискен алмашыну, болганышлар чорында бу бигрәк тә кирәк. Юмор — тапкырлык, йөгерек уй дигән сүз. Китап битләрен ачкан саен, үзеңне кызыклы дөньяга сәяхәттә кебек хис итәсең. Монда укучыны йөз дә илле күңелле һәм мәгънәле очрашу көтә.

Шигырь юлларында аҗагандай балкып-кабынып самими шаянлык уйный — тыйнак, әдәпле, затлы шаянлык. Без татарларга хас булганча. Җорлык-зирәклек — халыкның табигатендә. Шуңа күрә дә юмор пәйгамбәре Хуҗа Насретдинны четерекле елларда да югалтмадык. Р.Миңнуллин иҗатының бу хасиятен Сибгат Хәким бик төгәл бәяләгән иде: «Халыкчанлыкны эчтән җылытып, нурландырып җибәрә торган бер сыйфат — юмор. Балалар шигырьләрен моңардан башка күз алдына китерә алмыйм»,— диде ул 1982 елда «Без теләгән шагыйрь» мәкаләсендә. Сергей Михалков исә: «Никто не любит читать скучные книги, пусть даже они очень полезные и умные. Роберт Миннуллин пишет весело и интересно... Но поэт в своих стихах не только развлекает, но и учит»,— дип язды шагыйрьнең «Глядит в окошко человек» китабына кереш сүзендә.

Сәламәт балалар көләргә, елмаерга, уйнарга-шаярырга тиеш. Ә менә мәктәп белән янәшәдә балалар йортындагы ятимнәр бүтәнчә инде: шыпырт, боек, авыру сыман сүлпәннәр. Чирле җәмгыятьнең гөнаһсыз да бәхетсез нарасыйлары... Очрашуларда, ни укыйм икән боларга, дип, һәрчак аптырап калам. Биек сәхнәдән яннарына төшеп, үз итеп эндәшәм, онықларымдай күреп, шаян шигырьләр укыйм. Тереләләр, җанланалар, күз карашлары җылына, елмая башлый. Оныталар үз хәлләрен. Менә кайда, менә кемнәргә кирәк Роберт абыйлары! Ә бит ул шунда, гел шулар арасында. «Балалар фонды» дигән вывеска артында күпме хәсрәт, бәхетсезлек, фаҗига, сызлану-әрнүләрне үз йөрәкләренә алган миһербанлы җаннар эшли. Ятимлекнең ни икәнен татыган нечкә күңелле шагыйрь — әнә шул фондны оештыручыларның берсе. Әле дә шунда. Анда бер генә көн булгач та, бар төбәкләрдән җыелган кызганыч хәлләрдән атна буе тынычлана алмыйсың. Роберт йөзләгән язмышны тыңлый, ярдәм кулы суза. Китапларына балалар үзләре үрелә— бусы да ярдәм. Ул шаянлык белән тулы шигырьләренең ничек туганын беләм мин. Сугыш ятимлеген, ачлык-мохтаҗлык, кайгы-хәсрәт кичү, югалтулар ачысы безне дә шулай бирешмәскә өйрәтте. Хәзер дә сугыш — шәфкатьсезлек, имансызлык һөҗүм итә, борынгыдан килгән тамырларыңа куркыныч яный.…

Роберт Миңнуллинның күп кенә шигырьләре мәктәп дәреслекләренә кергән. Басылып чыккан егермеләп китабы да, туган тел дәреслеге, тормыш дәреслеге буларак, укучыга да, укытучыга да бик кирәк. Телебез-җаныбызның матурлыгын да, байлыгын да мавыктыргыч итеп күрсәтә алган ярдәмлек аның китаплары. Милләтнең бик күп балалары туган телгә кайтканда, Тукаена иман китергәндә бигрәк тә зарур алар.

Шәүкәт Галиев
1994

Безнең авыл зоопаркы

Шәһәр малайларының
Күргәне юк гомергә
Бездәге җәнлекләрне,
Бездәге кош-кортларны.
Теләсәләр күрергә,
Килсен алар авылга,
Аптырашта калырга!

Алар бездә өй саен,
Күреп була көн саен!

Атлар бездә көн буе
Кешегә эшләшәләр.
Яшь тайлар хәлләреннән

Тайганчы кешнәшәләр.
Колыннар да туйганчы
Уйныйлар, тешләшәләр.
Кәҗәләр сөзешәләр,
Чучкалар җир чокыйлар,
Ә үрдәкләр, ә казлар
Көн дә үлән чукыйлар.
Күркәләр кабарына,
Җим эзли кабарына.
Әтәчләр һәм тавыклар
Тары чүпли савыттан.
Ә сарыклар, бәрәннәр
Киртәгә сыенганнар,
Бергәрәк җыелганнар.
Чебешләр һәм бәбкәләр,
Качып канат астына,
Йокларга җыенганнар.

Бирегә кайчагында
Мәче дә кереп чыга.
Биредәге дусларын
Маэмай да күреп чыга.

Кайчагында бирегә
Каргалар килеп куна,
Саесканнар, песнәкләр,
Чыпчыклар кереп тула...

Алар янына безгә
Көн дә керергә була.
Көн дә кереп, аларның
Хәлен белергә була.
Һәрберсе таный безне,
Һәрберсе тыңлый безне.

Җәнлек һәм кошларыбыз
Барсы да — дусларыбыз!

Авылыбызда өй саен
Менә шундый зоопарк.
Зоопарктан ким түгел
Безнең дә абзарпарк!

Бер гаилә

Барыбыз да бертуган без,
Бер гаилә — өебез!

Барыбыз да бертуган без,
Бер гаилә — илебез!

Бертуган без!
Бер гаилә
Булсын иде Җиребез!

Иртән иртүк

Уятыйм әле кояшны —
Көннәрем якты булсын!

Уятыйм әле бакчаны —
Көннәрем татлы булсын!

Уятыйм әле әнине —
Көннәрем җылы булсын!

Уятыйм әле кошларны —
Көннәрем җырлы булсын!

Уятыйм әле дусларны —
Көннәрем ямьле булсын!

Уятыйм әле Җир шарын —
Көннәрем гөрләп торсын!

Кунакка килегез!

Җирнең иң матур җирендә —
Татарстанда торам мин!
Малайлар һәм кызлар, сезне
Кунакка чакырам мин!

Йөртербез сезне утыртып
Йә КамАЗга, йә атка,
Ашыксагыз, үзебездә
Ясалган самолетка.

Сезне үзебез үстергән
Ипи белән сыйларбыз.
Матур итеп Тукай, Җәлил
Шигырьләрен сөйләрбез.

Ни телисез, бар да булыр:
Көньяк та үзебездә.
Кирәк икән, котыбы да
Киләчәк үзе безгә.

Тундрасын да, джунглиен да,
Даласын да табарбыз.
Әгәр тайга кирәк булса,
Анысын да карарбыз!

Безнең якның көзе дә бар,
Кышы, язы, җәе дә.
Бездә иген кырлары да
Диңгез булып җәелә.

Таудан да биек өелә
Ашлык көшелләре дә.
Чөнки эшчән, тырыш безнең
Якның кешеләре дә!

Безнең өстә — якты кояш
Һәм зәп-зәңгәр төсле күк.
Гомумән, бездә бик матур —
Нәкъ сездәге төсле үк!

Тагын ниме?
Безгә килгәч,
Үзегез дә күрерсез.
Бездә — Идел буйларында
Булмас сезгә күңелсез!

Безнең якларны күрсәгез,
Сез шаккатыр идегез.
Дусларыгыз көтә сезне —
Татарстанга килегез!

Әнием

Күзләре —
Гел
Җәүһәр!

Йөзләре —
Гөл,
Җәүһәр!

Һәр сүзе —
Мең
Гәүһәр!

Ә үзе —
Гөлҗәүһәр!

Безнең якта...

Безнең якта бөркетләр юк,
Бөркетләр без үзебез.
Ә шулай да, бөркет эзләп,
Күкне күзли күзебез!

Көләч шигырь

Кояш көлә,
Гел көлә!

Кояш көлгәч,
Көн көлә!

Көн көлгәчтен,
Гөл көлә!

Гөл көлгәчтен,
Кем көлә?

Гөл көлгәчтен,
Мин көләм!

Кояш көлә,
Мин көлгәч!

Шуңа да мин

Гел көләч!

Таңсылу җыры

Кызым бер җыр
Уйлап тапкан,
Шул җыр килә
Төрле яктан:

— Мин әнине яратам!
Мин әтине яратам!

Җырлый кызым
Көн дә безгә,
Җыр яңгырый
Бүлмәбездә:

— Мин калачны яратам!
Мин кояшны яратам!

Кызым җырлый,
Җыры тынмый,
Бөтен дөнья
Җырын тыңлый:

— Мин өемне яратам!
Мин илемне яратам!

Менә шундый кеше ул!

Ул мине соңга калып
Кайтканга тиргәсә дә,
Иртәдән кичкә кадәр
Уйнарга бирмәсә дә,

Ул — җирдә
Иң шәп кеше!
Шәп кеше,
Гаҗәп кеше!

Китап укып ятканда,
Миңа йомыш тапса да,
Үзе, кайткач, диванда
Гәҗит укып ятса да,

Ул — иң-иң
Уңган кеше!
Тырыш һәм
Булган кеше!

Минем әле бер кат та
Колакны бормаса да,
Сабантуйларда мине
Җиңгәне булмаса да,

Ул — иң-иң
Көчле кеше!
Баһадир

Төсле кеше!

Ул зирәк тә, шаян да,
Акыллы да, әйбәт тә!
Иң-иң әйбәт ул кеше —
Минем әти, әлбәттә!

Малайлар сугыша

Малайлар сугыша
Җиңнәрен сызганып.
Малайлар бер-берсен
Тормыйлар кызганып.

Канга батырганчы
Кыйныйлар бер-берсен.
Малайлар сугыша...
Ни өчен? Кем белсен?!

Көчсезрәк малайга
Ник башлап сугарга?
Көчеңне башкача
Була бит сынарга.

Бернинди сәбәпсез
Рәнҗетү кешене,
Сугышу, кыйнашу
Егетләр эшеме?

Ник шуны онытасыз?
Әйтегез, әйт, нигә?
Тынычлык кирәк бит
Әнигә, әтигә!

Тынычлык кирәк бит
Өйдә һәм урамда.
Без көчле — үзара
Тик дуслар булганда!

Дуслыктан башлана
Тынычлык үзе дә.
Кызыллык китермик
Туган ил йөзенә!

Һәм шуны оныта
Күрмәгез берүк сез —
Сугышу һәм сугыш
Бер үк сүз,
Бер үк сүз!

Әгәр...

Әгәр бер эш
Төбәсәң,
Әгәр бик нык
Теләсәң,
Бик-бик-бик-бик

Теләсәң,
Әгәр бик нык
Тырышсаң,
Тырышканда үзеңә
Бик ныгытып
Булышсаң,
Күп тапкырлар
Тырышсаң
Һәм тырышсаң
Тагы бер,
Теләгеңә бер көнне
Ирешәсең
Барыбер!

Ипекәй!

Ипинең бар карасы!
Күмәче бар, калачы!

Бер капсаң шул карасын,
Күмәчен йә калачын,
Тагын кабасы килә,
Тагын бер генә кабат
Кабып аласы килә!

Ай-яй тәмле карасы!
Ай-яй тәмле калачы!

Ипекәйне әтием
Безнең өчен үстерә.

Ипи безне үстерә —
Рәхәтләнеп үс кенә!

Бигрәк тәмле карасы,
Бигрәк тәмле агы да,
Күмәче дә — бары да...

Бигрәк тәмле — аз гына
Җитми калды тагы да!

Ипекәйнең кайсы да —
Ризыкның
Хөрмәтлесе!
Җирдә иң
Кыйммәтлесе!

Ә ни өчен?

Үпкәләшми яшәп була,
Төрткәләшми яшәп була.
Була да бит,
Яшәмибез.
Ә ни өчен?

Әрепләшми яшәп була,
Әләкләшми яшәп була.

Була да бит,
Яшәмибез.
Ә ни өчен?

Ялкауланмый яшәп була
Һәм шаулашмый яшәп була.
Була да бит,
Яшәмибез.
Ә ни өчен?

Алдашмый да яшәп була,
Елашмый да яшәп була.
Була да бит,
Яшәмибез.
Ә ни өчен?

Тату гына яшәп була,
Матур гына яшәп була.
Була да бит,
Яшәмибез.
Ә ни өчен?

Югыйсә ул —
Синең эшең,
Югыйсә ул —
Минем эшем!

Өр-яңа киез итек

Аягымда
Киез итек —
Атлап киттем
Тигез итеп.

Тигез итеп —
Тиз-тиз итеп,
Тип-тиз итеп,
Төп-төз итеп!

Йөри итек
Кызык итеп —
Чабып китә
Кызып китеп.

Үзе йөри
Киез итек,
Киез итек —
Көяз итек!

Кар көртләрен
Гизде итек,
Кар диңгездә
Йөзде итек:

Батмады да,
Чуммады да,
Өшемәде,
Туңмады да!

Әй йөрелде,

Әй йөрелде,
Чабылды да
Йөгерелде...

Йөри торгач,
Киез итек
Вездеходка
Әверелде!

Бу ни эш бу?

Кәефләр шәп булганда
Чыксам әгәр урамга,

Көн буе уйнап йөрсәм,
Кич белән генә керсәм,

Шул урамда-буранда,
Карлар явып торганда,

Лычма су оегым да,
Лычма су аягым да,

Юешләнә кулым да,
Юешләнә борын да,

Чабуым да дымлана,
Чалбарым да сулана,

Өйгә кайтып кергәчтен,
Өйдәгеләр күргәчтен,

Күзләрем дә чылана —
Әни бит... ачулана!

Зу-у-ур авызлы чиләк

Аңлый алмыйм һич кенә —
Әле кичә кич кенә

Чиләгем сулы иде,
Су белән тулы иде.

Бүген иртән торуыма
Чиләктә су калмаган.

Идәнгә дә бер тамчы да
Түгелмәгән, таммаган.

Бозаулар да эчмәгән.
Белмим, ул су нишләгән?

Бу бик серле күренә.
Ә-ә-ә...
Төшендем серенә!

Суны чиләк үзе эчеп
Бетергән булса кирәк.

Чиләк эчкәндер шул, чиләк —
Зур авызлы бит бигрәк!

Кечкенә бер авылдагы кечкенә бер башлангыч мәктәптә укучы кечкенә малайлар турындагы моңсу шигырь

Беләсезме, ничәү без?
Бөтенебез — бишәү без!
Биш партада — бишебез.
Мәктәптә биш кеше без.

Беренчедә —
Ким, Хәлим,
Икенчедә — Рим, Сәлим,
Өченчедә — Мирсәлим.

Юк ла, алтау икән бит
Укытучы белән без!
Барыбер күңелсез шул —
Үзебез дә беләбез.

Тәнәфескә чыксак та
Шау-гөр, чыр-чу килмибез,
Башка малайлар кебек
Елмаймыйбыз, көлмибез.

Сез ник моңсу дисезме? —
Анысын без белмибез.

Без бик аз бит мәктәптә —
Бәлки, шуңа күрәдер?
Нишләп без күп түгел соң?
Бәлки, зурлар беләдер?!

Тамчы, таммачы!

— Тамчы,— дисәң,—
Тып та тып!
Булмый гына
Туктатып:
Тып та тып!
Тып та тып!

Булмый гына
Йоклатып:
Тып та тып!
Тып та тып!

— Тамчы, тамчы,
Аңлачы,
Тамчы, тамчы,
Тыңлачы,
Тамчы, тамчы,
Таммачы! —

Дигән идем,

Тамчы да
Таммады бер
Тамчы да!

Бездәге машиналар

(*Ш.Галиевчәрәк*)

Борылып йөрергә дә
Урын юк өебездә.
Күрегез килегез дә —
Машина өе бездә!

Әти ташый машина:
Кырыну машинасы,
Кер уу машинасы
Май язу машинасы
Һәм тегү машинасы,
Һәм язу машинасы,
Җилләткеч һәм суыткыч,
Аннан тузан суырткыч,
Утын кисә торганы,
Тимер тишә торганы...

Әти көн дә эштән соң,
Кайчагында төштән соң
Мәш килә шулар белән:
Йә сүтә берәм-берәм,
Йә җыя да йә майлый,
Нәрсәләрендер җайлый...

Машиналары гына
Уйламый да эшләргә.
Җитми кала кичләр дә,
Тик эшләми берсе дә —
Әти белми нишләргә.
Шуннан ачулана да
Барсын да җыя башлый.
Машинага сала да
Ремонтка илтеп ташлый.
Ә шуннан берәр айдан,
Колаклар бераз тынгач,
Беразга тынып торгач,
Яңадан барып кайта —
Бөтен машиналарын
Яңадан алып кайта.

Ләкин машиналары
Бераз гына эшли дә,
Би-ик аз гына эшли дә,
Тагын эшләми башлый.

Әтием башын кашый,
Күлмәген салып ташлый,
Җиңнәрен сызгана да
Тагын төзәтә башлый.

Бөтен машиналарын да
Сүтә дә тарата ул —
Минем кебек тимер белән
Уйнарга ярата ул!

Әби кунакка килгәч

Безгә килсә, әбинең
Авыл гына телендә.
— Сагынам,— ди,— авылны! —
Ике сүзнең берендә.

Аңа чынлап күңелсез:
Самавыр да күмерсез.
Суы да — кранда гына,
Кибет — урамда гына.

Ипи дә саласы юк,
Утынга барасы юк.

Күршеләргә чәйгә дә
Керә алмый кирәктә.
Минсез аңа күңелсез
Булыр иде бигрәк тә.

Күңелсез булмас өчен,
Үзем бар әле ярый.
Ул бит тик торып арый,
Шуңа гел мине карый.

Пешерә ул ашарга,
Тора да иртә таңнан.
Ашата, киендерә,
Мәктәпкә илтә аннан.

Кайтмыйм ялгызым гына
Мәктәптән кайтканда да —
Әби дәрес бетүгә
Каршы ала анда да.

Хәтта киемнәремне
Юып, элеп киптерә.
Мин өлгергәнче, әби
Өйне дә ялт иттерә.

Сөенәдер әбием
Минем белән булганга:
Минем белән уйнарга
Чыга хәтта урамга.

Үзем генә уйнасам,
Чыга мине дәшәргә...
Минсез аңа күңелсез
Булыр иде шәһәрдә!

Күкнең тарту көче

Җирнең тарту көче бар!
Җир бик ярата безне —
Шуңа күрә үзенә
Көчлерәк тарта безне!

Ләкин кеше барыбер
Тартыла өскә таба —
Очарга көч тә таба
Иң биек түшкә таба!

Кешене галәм тарта,
Тартылу һаман арта!

Оча ул йолдызларга!
Димәк, анда эше бар.
Гел күккә омтылабыз —
Күкнең тарту көче бар!

Әгәр дә яңгыр яуса...

Яңгыр яуса озаклап,
Яңгыр койса чиләкләп,
Яуса унбер көн рәттән,
Яуса унбер төн рәттән
Һәм яуса тагын бер көн,
Һәм койса тагын бер төн,
Идел — диңгез
Булыр иде,
Суы тиңсез
Булыр иде,
Бөтен дөнья
Тулыр иде,
Өйләр суда
Торыр иде,
Елгалар да
Ташар иде,
Җәнлекләр дә
Качар иде,
Дөньяны су
Басар иде...

Менә шуның өчен дә
Яумый шул яңгыр
Көн дә!

Яңгырны кызганып язылган шигырь

Яңгыр яуганда миңа
Яңгыр яумаган кебек —
Яңгыр елаган кебек,
Ярдәм сораган кебек.

Чынлап елыйдыр яңгыр,
Берәр сәбәбе бардыр?

Сәбәбе бар, әлбәттә.
Куям үзен җәлләп тә.

Яуды да ул үтте дә...
Әле генә бар иде —
Инде әнә бетте дә.
Ул яңгыр була ала
Бары яуганда гына,
Җиргә тамганда гына.

Ә җиргә төшү белән
Әйләнә күлдәвеккә,
Әйләнә гөрләвеккә,
Инешкә агып китә
Йә җиргә сеңеп бетә...

Мин үзем дә
Йә җиләккә әйләнсәм,
Йә чиләккә әйләнсәм,
Йә иләккә әйләнсәм,
Бер дә оялмас идем —
Еламый калмас идем!

Җәйге яңгыр яуганын күзәтеп торганда язылган шигырь

1
Ерак офыкта
Яшен камчылый.
Тып та тып итеп
Яңгыр тамчылый.

2
Минем башка да
Бераз тигәли.
Юк, тамчыламый,
Яңгыр — сибәли.

3
Караңгылана,
Бозыла һава.
Юк, сибәләми,
Бу яңгыр — ява.

4
Яшеннәр яшьни,
Күк күкрәп куя.
Юк, яңгыр яумый —
Чиләкләп коя!

Күркә

Малайларны
Һәм кызларны
Әй йөгертә

Усал күркә —

Урам буйлап
Куып йөртә,
Өйләренә
Куып кертә!

Аннан хәтта
Акбай өркә.
Курыкмасаң,
Син дә үртә!

Күрсәтер ул
Сиңа күркә!

Кояшлы яңгыр

Яңгыр да
Явып тора,

Кояш та
Янып тора.

Белмимен,
Әллә нигә

Керәсе килми
Өйгә!

Май килә!

Дөньяны яктыртып
Кояшлы Май килә,
Йөзләрне балкытып
Урамда Май көлә!

Һәммәбез сагынып
Көттек Май килүне —
Китерә ул безгә
Иң Бөек Җиңүне!

Бәйрәмнәр еш булмый —
Гел шатлан, гел елмай!
Май килә дөньяга —
Чәчәкле, җырлы Май!

Май килә бәйрәмле
Көннәргә бай булып.
Калыр ул хәтердә
Иң якты Май булып!

Ата каз

Ата каз
Мине күрсә,
Янымда
Әгәр йөрсә:

— Тешлим сине,
Ыс-с-с! — ди,—
Тизрәк кереп
Пос-с-с! — ди.

Ә мин әйтәм:
— Посмыйм!
Мин бит синең
Дус-с-с! — дим.

Каз да:
— Әйе,
Дус-с-сым! — ди...
Үзе һаман
Ысылдый!

Табышмак

Болыт мин —
Һавада,
Яңгыр мин —
Яуганда.

Тик торсам —
Көлдәвек,
Йөгерсәм —
Гөрләвек.

Җылынсам —
Пар булам,
Туңганда —
Кар булам.

Ә таңда —
Чык булам,
Тамгачтын —
Юк булам...

Яңгырда яланөс бик оза-а-ак торганнан соң язылган шигырь

Яңгыр ява.
И-и-их, ява!

Яңгыр ява.
Ә-ә-әх, ява!

Яңгыр ява.
У-у-у, ява!

Яңгыр ява.
Ну-у-у, ява!

Яңгыр ява.
Бр-р-р...

Бер-р-раз гына

Яумый тор-р-р...

Каз бәбкәләре

Барыбызга да елмаеп
Карауга яз кояшы,
Каз бәбкәсе белән тулды
Олы бер каз оясы!

Күз җитүгә бәбкә белән
Бер ишегалды тулган —
Бер оя каз бәбкәләре
Бер ишегалды булган!

Чебиләр

Чи-чи килә чебиләр,
Чи-чи көлә чебиләр.

Чи-чи елый чебиләр,
Чи-чи җырлый чебиләр.

Чи-чи-чи, дип, чебиләр
Туктаусыз сөйләнәләр.

Алар бит «Чи-чи» дигән
Яңа җыр өйрәнәләр.

Һәркайсының үз моңы

Чут-чут, чут-чут, чут-чут итеп,
Чут итеп сайрый урман.
Безнең якның урманнары
Нәкъ шулай сайрый торган.

Әгәр игътибар итсәгез
Җәйлектә йә язлыкта,
Бак-бак, бак-бак, бак-бак итеп
Сайрый белә сазлык та.

Му-му диеп җырлый абзар,
Беззз-безз дип — умарталык.
Кыт-кыт дип сайрый кетәклек,
Тыңлыйбыз хәйран калып.

Һәрберсенең үз җыры бар,
Һәркайсының үз моңы —
Үзегез дә һәр көн саен
Ишетәсез сез моны!

Сыер

Безнең сыер
Бигрәк сөзгәк —
Ул шаянрак,

Тәртипсезрәк
Малайларны
Йөри күзләп,
Сөзәргә дип
Йөри эзләп...

Аптырарсың —
Үзе сөзә,
Сөт эчертә
Үзе безгә —
Һәммәбезгә!

Мырык-мырык

Бар белгәне
«Мырык-мырык»,
Әй чаба ул
Тырык-тырык.
Тыкрыктан ул
Көнгә кырык
Чыгып чаба
Түбән очка —
Үзе дуңгыз,
Үзе чучка!

Көчек өрергә тиеш!

Капка астыннан көчек
Малайларга өрмәкче.

Кирәкләрен бирмәкче,
Батыр булып йөрмәкче!

Өрер иде ничек тә,
Көч юк әле көчектә!

Кыюлык та чамалы —
Куркыта алмый әле
Хәтта бала-чаганы.

Өримме-юкмы, диеп
Ул үзе миңа карый.

Өр, көчек, өр, өрекмә,
Миңа өрсәң дә ярый!

Өрсәң дә, тимәм сиңа,
«Усал син!» — димәм сиңа.

Син бит белергә тиеш:
Көчек өрергә тиеш!

Бозау белән КамАЗ

КамАЗны күргәч урамда,

Бозау бик аптыраган:
— Бу нинди җанвар тагын? — дип,
Әнисеннән сораган.

Сигез песи

Яшиләр, ди,
Сигез песи,
Сигезе дә —
Симез песи,
Сигезе дә —
Игез песи,
Буйлары да
Тигез песи,
Сигез песи...…

Иң шаяны — Мияубикә,
Ошый аңа уйнау бик тә!
(Гөлшат кебек!)

Иң наяны — Мыраужан,
Туймый мыр-мыр җырлаудан!
(Илшат кебек!)

Иң ялкавы — Мырмырмыр,
Яратканы — йокыдыр!
(Хәлил кебек!)

Иң ялкавы — Мырау да,
Зур эш аңа мырлау да!
(Хәлим кебек!)

Иң комсызы — Мияумияу,
Бар белгәне: «Миңа-у, миңа-у!»
(Хәниф кебек!)

Тагын берсе — карак Мырый,
Көне-төне каймак урлый!
(Хәмит кебек!)

Иң батыры — Мыраулла,
Эттән куркадыр ла ул да!
(Фәнис кебек!)

Мыргали — иң көчлесе!
Ә үзе — иң кечесе!
(Фәнил кебек!)

Яшиләр, ди, сигез песи...
Сигез песи?..

Кайтыгыз, кошкайлар!

Кайтыгыз инде, кошкайлар!
Сагындык үзегезне.
Кайтырлар дип, зәңгәр күктән
Алмыйбыз күзебезне.

Каеннар көтә зарыгып,
Зәңгәр яз көтә сезне.
Үзегез дә очрашуны
Көздән үк көтәсезме?

Туган якның бизәге сез,
Туган якның җаны сез.
Туган якка сез бик кирәк,
Онытмагыз аны сез!

Ярый әле киткән чакта
Бөтенләйгә китмисез.
Яз быел да бигрәк гүзәл —
Тик сез генә җитмисез!

Көтү кайта авылга

Авылда кич җитүгә,
Кайтып җитә көтү дә!

Көтүче бер сызгырса,
Чыбыркысын сыздырса,
Сыерлар һәм сарыклар
Чаба тузан туздырып,
Берсен-берсе уздырып!

Көтү кайта, шау-шу кайта,
Шатлык кайта авылга.
Әбиләр дә, бабайлар да,
Апалар да, абыйлар да,
Кызлар белән малайлар да
Чыга каршы алырга!

Сыерларын, сарыкларын
Бар да табып алалар,
Бар да танып алалар —
Кайсысы колагыннан,
Кайсысы аягыннан,
Кайсысы муеныннан,
Кайсысы койрыгыннан,
Тамгасыннан, төсеннән
Яки башка төшеннән...

Үзенекен тиз таный,
Тиз таба бөтен кеше.
Югыйсә ул сарыклар,
Югыйсә ул сыерлар
Бер төсле бөтенесе...

Авылның иң кызык чагы,
Авыл җырга күмелде.
Бәйрәм булып кайтты көтү,
Авылда кич күңелле!

Ә ничегрәк була икән
Көтү киткән чагында?

У-у-у... ул чакта күңеллерәк
Була диләр тагын да!

Тик көтү киткәнен күргән
Малайлар алар сирәк.
Аның өчен, әни кебек,
Иртүк торырга кирәк!

Кеше кебек

Уйныйбыз Пират белән.
Мавыгып китәмен дә,
Онытамын мин аның
Хәтта эт икәнен дә!

Эт шикелле өрә үзе,
Эт шикелле улый ул.
Елаганда гына никтер
Кеше кебек елый ул!

Булмаган, ди, бер малай...

Беркайчан да, беркайда да
Булмаган, ди, бер малай.
Ни калада, ни авылда
Тормаган, ди, ул малай.

Моңа кадәр ул малайны
Беркем дә күрмәгән, ди.
Чөнки кеше арасында
Күренеп йөрмәгән, ди.

Малайлар, кызлар кебек ул
Мәктәпкә бармаган, ди,
«Биш»ле, «дүрт»ле... һич югында
«Бер»ле дә алмаган, ди.

Җырлый белмәгән, ди, малай,
Елый да белмәгән, ди.
Гомерендә бер тапкыр да
Кычкырып көлмәгән, ди.

Ул малайның Казанны да
Күргәне булмаган, ди.
Күрер иде дә... ул малай
Әлегә тумаган, ди.

Яшелгә әйләнәсең килсә...

Агачта бар яшел төс.
Агачта — бар яшел төс!

Нәкъ әнә шул яшел төс
Агачларны яшәртә,
Нәкъ әнә шул яшел төс

Яфракларны яшәтә!

Әгәр агачның кайчан
Яфрак ярганын белсәң,
Нәкъ шул чагында гына
Агач башына менсәң,

Торсаң —
Күзең талганчы,
Торсаң —
Тәмам арганчы,
Агач
Яфрак ярганчы,

Бераз туңа башлыйсың,
Калтырана башлыйсың,
Чыкмый башлый сүзең дә.

Менә шунда яшелгә
Әйләнәсең үзең дә!

Йөгерә чебиләр урамнан

Көзге җил җилферди урамда,
Ул минем чабуга ябыша.
Җил белән ярыша-ярыша,
Сап-сары чебиләр чабыша.

Йөгерә чебиләр урамнан,
Йөгерә берни дә күрмичә.
Кинәттән бер чеби чак калды
Машина астына кермичә.

Туктап ук калды ул куркудан.
Йөрәгем жу итте минем дә...
Ул сары яфракка әйләнде,
Мин аны тотмакчы идем дә!

Унդүрт катлы йортта

Һич мактанып әйтү түгел —
Безнең өйнең
Идәне:
Идәннең
Бер дигәне!
Тик ул идән генә түгел —
Күршеләрнең
Түшәме:
Түшәмнең дә
Иң шәбе!

Карбыз

Ашаган идем
Бер карбыз,
Ашаган идем
Зу-ур карбыз!

Ләкин бер дә
Шатланмадым,
Чөнки чак-чак
Шартламадым!

Карбыз йоткан
Төсле булдым,
Мин зур карбыз
Эчле булдым!

Юкса мин ул карбызны
Ваклап ашаган идем,
Тышын ташлаган идем,
Төшен ташлаган идем...

Булды бу
Ничек болай? —
Күбрәк
Ашалды бугай!

Помидор белән булган бер кызык вакыйга

Бакчада зур бер яшел
Помидор яшәгән, ди.
Аны бер малай өзеп
Кояштан яшергән, ди.

Чөнки озак көткән, ди.
Ә җәй узып киткән, ди.

Ә помидор пешмәгән,
Ни өзелеп төшмәгән.
Малай шуның өчен дә
Помидорны салган, ди,
Киез итек эченә!

Шуннан бирле помидор
Караңгыда яткан, ди,
Бик кайгыга
Баткан, ди...

Шуннан соңмы?
Шуннан соң
Помидор
Пыр тузган, ди,
Ачуыннан
Кызган, ди.

Шуннан малай помидорны

Алыйм дисә кызганып,
Помидорыбыз ачудан
Чыккан шундук кызарып!

Самолет иллюминаторыннан
җиргә карап барганда
язылган шигырь

Акрын гына, салмак кына
Аста Идел агып бара.
Ул иңенә баржаларны
Һәм салларны салып бара.

Кара әле, кара, кара:
Бер олы юл китеп бара,
Машиналарны тезгән дә
Казанга ук җитеп бара.

Поездларны төягән дә
Тимер юл да китеп бара,
Боргалана-боргалана
Елан кебек итеп бара.

Бер сукмак та барган була,
Башкалардан, ахры, күреп.
Бер малайны ияркән дә
Чаба гына терек-терек...

Көтмәгәндә генә бүлмәгә
килеп кергән Тынлык
турында шигырь

Бүлмәгә
Көтмәгәндә
Килеп керде бер Тынлык.
Без шунда ук тын гына
Утырырга тотындык.

Куркып тын да алырга
Утырдык без тын гына.
Ә Тынлык бүлмә буйлап
Йөрде акыртын гына.

Тынлык хәйләкәр икән —
Күзгә дә күренмәде.
Хәтта аның бүлмәдә
Йөргәне беленмәде...

Бәлагә тарыгандай
Тынлыкка тарыдык без.
Тынлыкта тын утырып
Тынлыктан арыдык без.

Һәм шауларга тотындык,
Карап-карап тордык та.

Куркып безнең шау-шудан
Чыгып качты Тынлык та!

Арбада барганда

Нин-ди юл бул-ды соң бу?
Чо-кыр-мы, юл-мы соң бу?
Һоп...
Сел-ке-тә дә сел-ке-тә,
Си-кер-тә дә си-кер-тә.
Һоп-һоп...
Сел-ке-тә дә си-кер-тә,
Си-кер-тә дә сел-ке-тә.
Һоп-па, һоп-па...
Һәр а-дым-да си-кәл-тә
Һәм та-гын да си-кәл-тә,
Һәм та-гын да си-кәл-тә.
Һоп-һоп, һоп-һоп...
Әл-лә ар-ба сел-ке-тә,
Әл-лә ю-лы си-кер-тә.
Һоп...

Юк, болай булмый бу,
Төшик тә
Җәяү генә барыйк әле
Рәхәтләнеп!

Өмет

Сөн диңгезгә әйләнергә
Агып китә еракка!

Әйләнер микән минем дә
Кәгазь көймәм — корабка?

Син нинди малай?

(*аптыраткыч*)

Мин яратмыйм сине, чөнки
Син артык яхшы малай.
Ләкин миңа ошыйсың син —
Син бит бик шакшы малай.

Күрәсем дә килми сине —
Син бигрәк ипле малай.
Синең белән дуслашалмыйм —
Син бик тәртипле малай.

Син бик батыр йөрәкледер —
Чөнки син көчсез малай.
Кызлар сиңа сокланадыр —
Син бит бер тешсез малай.

Әниең дә яратмыйдыр —
Син ай-яй чиста малай.
Юк, әйбәт син — ялкаулыкка
Син бит иң оста малай.

Өстәвенә, малайларны
Син оста алдалыйсың.
Мактарлык малай түгел син —
Юморны аңламыйсың.

Кызлар тел күрсәтсәләр дә,
Елыйсыңдыр әле син.
Бу шигырьне дә җитди дип
Уйлыйсыңдыр әле син?!

Ышанасыңмы, юкмы?

Сөйләсәм дә, син
Ышанмас идең.

Гаҗәп бер хәлдә
Калган бар минем.

Болай булмый дип,
Күпме баш ватам,

Нәрсәдә икән,
Дип, минем хатам? —

Кояшка карап,
Кояшта ятам!

Оча торган чәчәк

Чәчәкләрне бик яратам,
Белмим, әллә нигә мин?!
Чәчәкләрнең матурларын
Җыеп кайттым өйгә мин.

Хуш ис белән тулды бүлмә!
Ләкин шунда, кем күрсен! —
Кагынды да очып китте
Чәчәкләремнең берсе!

Әллә бер гөл, чәчәк түгел,
Күбәләк аткан микән?
Юк ла, болыннан күбәләк
Ияреп кайткан икән!

Аптыраш!

Тәме тәмле әйбернең
Эләгә дә

Калакка,
Кереп кача
Тамакка!

Кошларның матур җыры
Кереп кача
Колакка —
Табып булмый
Юллап та!

Чәчәкләрнең хуш исе,
Чыксам әгәр
Болынга,
Кереп кача
Борынга!

Ә кич белән яктылык
Кереп кача
Күземә! —
Аптырыйм мин
Үзем дә!

Төнге урамнар

Шәһәр. Урам. Фонарьлары
Кабыналар берәм-берәм.
Ә без авыл урамнарын
Яктыртабыз йолдыз белән!

Фәнни ачыш

Идел суы — зәңгәрсу,
Гап-гади бер су инде.

Диңгез суы — тозлы су,
Ул ачы су шул инде.

Идел туңса, шунда ук
Әвереләчәк бозга.

Диңгез туңса әгәр дә,
Әвереләчәк тозга!

Яңа итек

Әнием алган итек.
Кияргә ничек итеп?

Аякка сыймый итек —
Кибетенә яңадан
Биримме әллә илтеп?

Аңлый алмыйм
Һич кенә —

Әллә инде аяк зур,
Әллә итек кечкенә?

Каеннар телендә

Каеннар шауламый,
Каеннар серләшә.
Алар бит үзләре
Телендә сөйләшә.

Теләгән кешеләр
Аңа тиз төшенә.
Иң матур бер тел ул —
Төшенгән кешегә.

Шул каеннар белән
Каеннар телендә
Сөйләшкән, серләшкән
Чаклар бар минем дә!

Табын янында

Вил белән Нур ашаганда
Ашый ярышып.
Нигә алар бер-берсеннән
Торсын калышып!

Һәркайсының үз савыты
Һәм үз кашыгы.
Шулай булгач, ашыйлардыр
Нигә ашыгып?

Виле: «Бетә бит!» — дип, Нурны
Тора котыртып.
Нуры тиз-тиз ашый ашын,
Бетә дип куркып!

Күрше абый

Урам себерүче абый
Яратып эшли эшен —
Ялт иттереп куя ул
Урамның бөтен төшен!

Тамчылап тама тире,
Бүрегеннән пар чыга.
Ул көрәккә тотынса,
Чыда гына, кар, чыда!

Бураннар уйнап тора
Ул урам себергәндә.
Ул урам себергәндә
Буранрак Себердән дә!

Буран чыккан бүген дә,
Урам калды буранда —
Күрше абый бүген дә
Кар көридер урамда!

Табышмак

Менә бу табышмакны
Кем белә дә кем белми:
Күзне йомсаң, күренә,
Күзне ачсаң, күренми!

(*Төш күрү*)

Трамвайда «куян» булып йөрергә яраткан малай турында шигырь

Төшкән чакта трамвайдан,
Кызыл бәйләгән абый
Килеп чыккандыр кайдан?!

Мине күреп калды да,
Эләктереп алды да:
— Эләктеңме, «куян»! — ди,—
Билет алмый йөрергә
Өйрәндең син каян? — ди,—
Мәктәбеңә, өеңә
Җиткерәм бу хакта,— ди,—
Кызармыйсың хәтта! — ди...

Мин шундый каушаганмын,
Мин шундый курыкканмын,
Куркудан кызарырга
Чыннан да онытканмын.

Кызарсам да соң инде,
Тиргәделәр шул инде!

Кайттым.
Кайткач,
Шаккаттым!
Әздер миннән
Көлсәң дә —
Билет булган
Кесәмдә!

Үзем буласым килә!

Әтиемә карыйм да,
Әти кебек
Батыр буласым килә.

Әниемә карыйм да,
Әни кебек
Матур буласым килә.

Мин бабама карыйм да,
Бабам кебек
Бабай буласым килә.

Һәм көзгегә карыйм да,
Үзем кебек
Малай буласым килә!

Хәмдия әби пәриләре

Капка төбенә җыелып
Сөйләшәләр әбиләр:
«Хәмдияләрнең өенә
Ияләшкән пәриләр!»

Хәмдия әби үзе дә
Башта бик нык курыккан,
Ләкин әби пәриләрнең
Әйбәтенә юлыккан!

Алар Хәмдия әбигә
Суга баралар икән,
Үзе күрмәгәндә генә
Утын яралар икән.

Бәрәңге алалар икән,
Кар да көриләр икән,
Ләкин үзләре әбидән
Качып йөриләр икән...

Ә бабайлар, әбиләр
Нишләргә дә белмиләр.

«Мондый хәлләрнең булганы
Юк иде күптән инде,
Безнең авылда пәриләр
Бишбылтыр беткән иде.

Хәмдиянең пәриләрен
Нишләтәбез, җәмәгать?»
Тик Хәмдия әби үзе
Пәриләрдән канәгать!

Бары укучылар гына
Ни өчендер көләләр —
Пәриләрнең кем икәнен
Алар, ахры, беләләр!

Дулкынлану

Бөркет канат кагынды —
Үләннәр дулкынланды.

Былбыл канат кагынды —
Күңелләр дулкынланды.

«Баһадир» кибетендә

«Баһадир» дигән кибет
Бар Такташ урамында.
Аптыраштa каламын
Мин шунда буламын да.

Биредә күлмәкләрнең,
Туннарның иң олысы.
Камил кебек малайның
Сыя анда унысы.

Көймә итеп йөзәрлек
Ул зур ботинкаларны.
Госман күмелер иде,
Әгәр кисә аларны.

Андагы зур бүрекләр
Ярый Алыпка гына.
Миңа да ярар иде,
Бераз үссәм тагы да!

Әгәр үссәм, ул киемнәр,
Әлбәттә, ярар иде.
Ул киемнәр мин үскәнче
Бетмәсә ярар иде!

Бөтендөнья балалары, берләшегез!

Бөтендөнья
Балалары,
Барчагыз да,
Ач-ялангач
Булсагыз да,
Арсагыз да,
Сез тыңлагыз
Татарстан
Балаларын,
Сезгә дигән
Теләкләре
Бар аларның!

Без яшибез
Бер үк җирдә,
Без — күршеләр.
Без, әйдәгез,
Дуслар булыйк,
Без — кешеләр!

Кипсен кояш
Нурларында
Күз яшегез! —
Бөтендөнья
Балалары,
Берләшегез!

Үскәчтен дә
Дошман булмыйк

Беребез дә.
«Дуслык!» сүзе
Булсын безнең
Телебездә!

Шатлык кына
Таратыйк без
Өйдән өйгә,
Тик кунакка
Йөрешик без
Илдән илгә!

«Тынычлык!» дип
Барыгыз да
Бер дәшегез! —
Бөтендөнья
Балалары,
Берләшегез!

Килер безгә
Гомумбәхет
Дәвере бер,
Җир бомбасыз
Җир шарына
Әверелер!

Самолетлар
Бомба түгел,
Гөлләр чәчәр.
Кешеләр бер
Гаиләдәй
Гөрләп яшәр!

Һәммәбез дә
Күгәрчендәй
Гөрләшербез!
Бөтендөнья
Балалары,
Берләшегез!

Батыр булыгыз!

Җәлилче батыр Зиннәт Хәсәновның авылдашларына — Иске Кәшер малайларына багышлыйм

Сезнең чишмә шифалыдыр!
Бәлки, шуңадыр
Нәкъ менә сезнең авылда
Батыр тугандыр?!

Зиннәт Батыр эчеп үскән
Суларны эчкәч,
Сез дә бары батыр гына
Булырсыз үскәч!

Чөнки сезнең суыгыз — бер,
Җирегез — уртак.

Сезнең суны эчкән кеше
Булалмый куркак!

Сез дә солдатлар буласы,
Әзер торыгыз!
Зиннәт Хәсәнов шикелле
Батыр булыгыз!

Батырлыкны эшли ала
Бөтен кеше дә.
Аның өчен кирәк түгел
Алып көче дә.

Яратырга кирәк бары
Туган җиреңне,
Әтиеңне-әниеңне,
Туган илеңне!

Зиннәтулла да булгандыр
Нәкъ сезнең сыман.
Ә үзенең йөрәгенә
Күпме көч сыйган!

Үзенең туган халкыннан
Җыйган ул аны.
Авыр чакта хәтерләгез
Зиннәтулланы!

Һәм батыр җәлилчеләрне,
Җәлилнең үзен,
Буласыгыз килсә әгәр
Батыр һәм түзем!

Бөек Җиңү таңын да бит
Алар аттырды!
...Авыр чакта хәтерләгез
Зиннәт Батырны!

Сезне дә чакырачакмын!

Мин иң усал җанварларны
Өйрәтүче булыр идем,
Арысланнар арасында
Курыкмыйча торыр идем —
Сезне шаккатырыр идем...
Энем бик аптырар иде
Һәм авызын ерыр иде,
Күрше кызы Сөембикә
Ышанмыйча торыр иде,
Әби белән әниемнең
Күңелләре тулыр иде,
Әти тамак кырыр иде
Һәм мыегын борыр иде,
Ә күрше малайларының
Күзләре ут янар иде...
Арысланнар кирәк миңа,
Юлбарыслар кирәк миңа,

Берәр фил дә ярар иде!

Шул хакта сүз чыкса әгәр:
— Арысланнар ерткыч! — диләр,—
Алар бик куркыныч! — диләр,—
Песиеңне өйрәт! — диләр,—
Маэмаеңны, бахбаеңны
Өйрәтергә кирәк! — диләр.

Алар миңа кызык түгел,
Алар миңа кирәкмиләр.
Кызык миңа өйрәтүе
Урмандагы җанварларны.
Өйрәтсәмме мин аларны? —
Берсе миңа тимиячәк!
Өйрәтсәмме? —
Урмандагы
Күпме ерткыч кимиячәк!

Зурлар хәйләләшә генә,
Алар мине белмиләр лә —
Мин курыкмыйм
Бернидән дә!

Куркалар
Алар үзләре —
Шуңа алып бирмиләр дә.

Мин барыбер
Арысланнар
Өйрәтүче булачакмын!
Сезне шаккатырачакмын! —
Арысланнар арасында,
Юлбарыслар арасында
Рәхәтләнеп торачакмын!
Әтине дә, әнине дә,
Сезне дә чакырачакмын!

Кулларыгыз авыртканчы
Сездән кул чаптырачакмын!

Тынычлыкның туган көне

Минем бабай орденнарын,
Медальләрен
Такты бүген.
Ялт-йолт итеп тора алар —
Шуңа күрә
Якты бүген!

Бүген бигрәк егетләрчә,
Солдатларча
Атлый бабам.
Бабам белән җитәкләшеп
Мин парадка
Бүген барам!

Җиңүчеләр кебек итеп
Атлыйм мин дә,
Атлый ул да.
«Син — батыр!» — дим мин бабама,
«Син — батыр!» — дип
Мактый ул да.

Ул иң батыр солдат булган,
Мин дә солдат
Булачакмын!
Бабам тыныч ял итсен дип,
Ил чигендә
Торачакмын!

Борчылмагыз! Үсеп килә
Батырларның
Оныклары.
Бабайларның батырлыгын
Бер малай да
Онытмады!

Иртә тусам, мин үзем дә
Бабам кебек
Булыр идем...
Тынычлыкның туган көнен
Бәйрәм итә
Бүген илем!

Балачак учаклары

Без кабызган ал учаклар —
Балачак учаклары!
Ялкын төсле балкып торыр
Гомернең ул чаклары.

Якты өсти ул учаклар
Иң якты теләкләргә.
Учаклардан күңелгә ут
Алабыз йөрәкләргә!

Якты учак тирәсендә
Җырлыйбыз, көлешәбез.
Учактагы очкыннарны
Тигезләп бүлешәбез!

Очкыннарны сүндермичә,
Без ялкын үрләтәбез.
Ул ялкынны учак итеп
Яңадан дөрләтәбез!

Тынычлык маршы

Җирнең балачагы
Тынычлык Маршында.
Сугышлар чигенер

Балалар каршында.

Балалар — иң зур көч!
Балалар — киләчәк!
Балалар хакына
Тынычлык җиңәчәк!

Урамнан балалар
Ташкыны агыла —
Туганлык иленә,
Тынычлык ягына!

Яшел шар тирбәлә
Берсенең кулында.
Шул шарга карыйм да
Уйлыйм Җир турында.

Җир дә шул шар төсле —
Бик мөмкин шартларга.
Балалар чыкканнар
Җир шарын сакларга.

Алар да беләләр
Тынычлык бәясен —
Җир Кояш тирәли
Туктаусыз әйләнсен!

Ә алар — бер сафта,
Янәшә баралар.
Тынычлык хакына
Көрәшә балалар!

Почмакта торам

Әни почмакка
Бастыра мине,
Нигә икәнен
Беләсез инде!

Чыкмый тыным да,
Еламыйм хәтта.
Елау турында
Уйламыйм хәтта.

Торам төз генә,
Телләшми генә,
Сер бирми генә,
Сөйләшми генә.

Әзер мин монда
Көн дә торырга —
Өйрәнәм бит мин
Солдат булырга!

Солдат булырга —
Сакта торырга!

Чемпион булыйм дисәң...

Чемпион булу рәхәт!
Һәм җиңел эш ул бигрәк —
Аның өчен бары тик
Беренче булу кирәк!

Беренче булу өчен
Тырыш булырга кирәк:
Таңнан торырга кирәк,
Күп йөгерергә кирәк,
Иртән үк
Гимнастика
Ясап керергә кирәк!

Көн дә берничә сәгать
Күнегү үткәрәсең,
Турникта атынасың,
Штанга күтәрәсең...

Малайлар йоклап ята —
Син зарядка ясыйсың.
Алар кәнфит суыра —
Син аш кына ашыйсың.

Алар — ялда,
Син көнне
Йөгереп үткәрәсең.
Малайлар кино карый —
Син гантель күтәрәсең.

Яңгырда да, карда да
Көне буе чабасың —
Беренче булуыңны
Сизмичә дә каласың!..

Чемпион булыйм дисәң,
Үзең дә тотын тизрәк!
Аның өчен бары тик
Беренче булу кирәк!

Нишләрбез инде?!

Әллә нинди кыз бу Ләлә:
Әллә ниләр кылана,

Боргалана-сыргалана,
Кыскасы, маймыллана!

Инде берәр эш кушсалар,
Әй, Ләлә чәбәләнә,

Киреләнә, үҗәтләнә,
Кыскасы, кәҗәләнә!

Әгәр инде җае чыкса,
Пыр туза безнең Ләлә —

Дусларына очып куна,
Кыскасы, әтәчләнә!

Җитәр инде сиңа, Ләлә!
Үзең түгелме син әллә?

Кәҗәләнмә, әтәчләнмә,
Маймылланма — түз инде!

Кинәт кенә маймыл булсаң,
Йә әтәч, йә кәҗә булсаң,
Белмим, нишләрбез инде?!

Кирәк!

Һәркемгә ипи кирәк!
Һәм көн дә ипи кирәк!

Ипи космонавтка да,
Очучыга да кирәк.

Ипи яңа йолдызлар
Ачучыга да кирәк.

Ипи иген игүдән
Качучыга да кирәк.

Ипи — эшләмичә тик
Ятучыга да кирәк.

Ипи кибеттә ипи
Сатучыга да кирәк.

Ипи сезгә дә кирәк,
Ипи безгә дә кирәк —

Һәммәбезгә дә кирәк!

Ипи — эшләргә кирәк,
Юллар сузарга кирәк.

Тайгаларда иң авыр
Юллар узарга кирәк.

Ипи безгә дә тизрәк
Үсеп җитәргә кирәк!

Шуңа да игенчене
Хөрмәт итәргә кирәк!

Кызык күршеләр

Бар дөнья
Дерелди!
Бөтен өй
Дөберди!

Өй тузган,
Өй тузан —
Берни дә
Күренми!

Әллә күк күкриме?
Әллә җир тетриме?

Ахры, күк күкридер!
Юктыр, җир тетридер!

Күкрәүне ишетеп,
Тетрәүне ишетеп,
Шакыйлар ишекне
Астагы күршеләр,
Өстәге күршеләр,
Уңдагы күршеләр,
Сулдагы күршеләр!

Агарган йөзләре,
Ачулы күзләре,
Тиргәшә үзләре!

Шуны да белмиләр,
Шуны да күрмиләр —

Җир түгел, өй тетри,
Күк түгел, өй күкри
Уйнаганнан гына!
Берни дә, берни дә
Булмый аннан гына!

Бер болытсыз көнне
Нинди күк күкрәсен!
Нинди җир тетрәсен!

Бик кызык
Кешеләр
Безнең бу
Күршеләр!

Кадерле малай

Игенче иген игә,
Алмаз исемле малай
Тиз генә үссен, диеп.
Савымчы сыер сава,
Алмаз исемле малай
Тәмле сөт эчсен, диеп.

Солдатлар илне саклый,
Алмаз исемле малай
Тәмле йокласын, диеп.
Укытучы укыта,
Алмаз исемле малай
Белем тупласын, диеп.

Тегүче кием тегә,
Алмаз исемле малай
Матур киенсен, диеп.
Көн саен кояш чыга,
Алмаз исемле малай

Көн дә сөенсен, диеп.

Трамвайлар тыз-быз йөри,
Алмаз исемле малай
Утырып йөрсен, диеп.
Мәскәүдән цирк килә,
Алмаз исемле малай
Циркка керсен, диеп.

Клоун тел күрсәтә,
Алмаз исемле малай
Авызын ерсын, диеп.
Төзүче йортлар төзи,
Алмаз исемле малай
Зур йортта торсын, диеп.

Әтисе бармак яный,
Алмаз исемле малай
Тәртип бозмасын, диеп.
Әнисе карап тора,
Алмаз исемле малай
Артык азмасын, диеп...

Алмаз исемле малай —
Нинди бәхетле малай,
Нинди кадерле малай!
Ә үзе бит... ә үзе
Йодрык кадәрле малай!
Ай-яй-яй!

Күчтек яңа фатирга

Фатир алдык!
Өр-яңа!
Иң яңа ул
Дөньяда!

Өч бүлмә — өчебезгә.
Килегез кичен безгә!

Тик күңелсез аз гына,
Аз гына, бераз гына.

Тып-тыныч өй эчендә,
Һәр кеше үз эшендә.

Көндезен дә, төнлә дә
Берүзем бер бүлмәдә.

Күңелсездер кемгә дә!
Шуңа да бер бүлмәдә

Мәш килә өчебез дә:
Бәйрәм — өй эчебездә!

Гөр килә бер бүлмәбез,
Дер киләдер бүлмәбез!

Иртә бергә,
Кич бергә —
Рәхәт икән
Өч булмә!

Мин кунак яратам!

Мин кунак яратам!
Кунаклар бар чакта
Тиргәми әнием
Бераз шаярсак та!

Кунаклар бар чакта
Өебез ямьлерәк,
Бәлеш тә тәмлерәк,
Коймак та тәмлерәк!

Әнием пешергән
Иң тәмле беленне
Бер генә капсаң да
Йотарсың телеңне!

Дөньяда иң тәмле
Коймакны ул гына
Пешерә беләдер
Иң әйбәт улына!

Беленнәр, коймаклар
Чаж да чож табада.
«Эх, тәмле булган!» — ди
Әтием, каба да!

Коймакны табынга
Мин үзем таратам.
Кунакка килегез! —
Мин коймак яратам!

Улы белән әнисе

— Син бик матур, әнием!
— Юк, син матуррак, улым!

— Син бик батыр, әнием!
— Юк, син батыррак, улым!

— Син бик яхшы, әнием!
— Юк, син яхшырак, улым!

— Син бик якты, әнием!
— Юк, син яктырак, улым!

— Әнием, озак тордың,
Сагындым сине бигрәк!

— Юк, улым, мин барыбер
Сагындым сине күбрәк!

Хәрефләр бәйрәме

Хәрефләр төрле-төрле,
Хәрефләр тере-тере...

Үзләре сәйлән-сәйлән,
Бииләр әйлән-бәйлән!

Тезелгән әнә бергә
Сүзләргә әйләнергә.

Рәхим ит, дустым, әйдә,
Хәрефләр бәйрәменә!

Актаныш

Бигрәк ямьле Актаныш та,
Арча да, Аксубай да...

Гүзәл яклар илебездә
Бик күп икән шулай да!

Әтәч

Иң матур төш күргәндә,
Төшкә әни кергәндә,

Тотына кычкырырга —
Туры килә торырга.

«Тор-тор!»» — диеп әйткәч тә
Үпкәләмим әтәчкә!

Болгар белән Биләр

Безнең борынгы шәһәрләр —
Бөек Болгар һәм Биләр!

Заманында алар бик зур,
Бик гүзәл булган, диләр.

Үзегез барып күрсәгез,
Белерсез әллә ниләр!

Вагон-вагон виноград

— Кайткан Казан вокзалына
Тәлгәш-тәлгәш виноград.

— Вагон-вагон виноградтыр,
Әйт сүзеңне уйлабрак.

Герб

Россиядә — россияннар,
Марста — марсианнар.

Гербыбызда ап-ак барс,
Без хәзер — барсианнар!

Дамир белән доктор

Дамир: «Дару эчмим»,— диеп,
Әнисен аптырата.

Укол кадап китәр әле
Дамирга доктор апа.

Елга

Бездә елгыр елгалар күп:
Агыйдел, Зәй, Мишә, Сөн...

Барсы да койгачтын, Идел
Киң булмыйча нишләсен!

Жилет

Әнием алды жилет —
Шатлыгымның чиге юк!

Караган идем киеп —
Жилетымның җүне юк,

Чөнки аның нигәдер
Бер генә дә җиңе юк.

Җәлил

Һәйкәл булып басып тора
Мәйданда Муса Җәлил.

Татарның батырлыгына
Менә ул кайда дәлил!

Закон

Ул безгә бик кирәк китап,
Ул безгә бик тә якын! —

Ул бит Конституция,
Ул бит безнең Төп Закон!

Итек

Колга башында — итек!

Менәргә ничек итеп?

Колга төбендә басып
Торам менә баш кашып...

Итексез йөрим микән?
Колгага меним микән?

Йозак

Иртә кайттым бүген дә,
Торам ишек төбендә.

Торам инде бик озак...
Ачылмый гына йозак.

Көтәм әни кайтканын,—
Ачкычны югалтканмын.

Казан

Кремль, Казансу, Кабан...
Күкләргә ашкан Казан!
Төбәлгән карашыбыз
Гүзәл Казанга табан!

Ләгән

Безнең өйдә — бөтенесе
Бер ләгән.

Ә кибеттә андый ләгән
Меңләгән!

Мәчет

Тора ерактан күренеп,
Тора нур чәчеп,

Тора күзнең явын алып,
Үзенә дәшеп,

Авылыбыз уртасында
Матур, зур мәчет!

Нәүрүз

Хуш киләсең, гүзәл Нәүрүз! —
Язгы Яңа елыбыз.

Яңа елда туры булсын,
Нурлы булсын юлыбыз!

Еракларга яңгырасын
Безнең дәртле җырыбыз!

«ңат»

«ңат» дигән сүз булмый,
«Таң» дигән сүз була,

Чөнки «ң» хәрефе
Баш хәрефсез була.

Оя

Һәркемнең үз оясы бар! —
Безнең дә үз оябыз.

Татарстанда үзебезне
Без бәхетле тоябыз!

Өрек

Өшеткәч тышта йөреп,
Китәбез өйгә кереп.

Иренебезне бөреп,
Без чәй эчәбез өреп.

Салынган чәйгә өрек,—
Авызда тора эреп!

Песи

Песигә «перес!» диюгә,
Шунда ук читкә китә.

Күземә карап аннары
«Пес-пес» дигәнне көтә.

Рам

Әтием ясый рам,
Мин тотышып торам.

Әйбәт чыкты бу рам —
Күренә бар урам.

Сабантуй

Сабантуй — иң әйбәт бәйрәм,
«Сабантуй» — иң шәп гәҗит!

Дөньяда андый бәйрәмнәр,

Андый гәҗитләр әз бит!

Татарлар

Уралда да, Себердә дә,
Иделдә дә татар бар.

Мишәрләр дә, керәшеннәр дә,
Типтәрләр дә — татарлар.

Үзләрен алар һәрвакыт
«Татарлар» дип атарлар!

Улак

Салкын чишмә ургый-ургый
Агып ята улактан...

Моңы китми күңелләрдән,
Җыры китми колактан.

Үтүк

Тордым да иртән-иртүк
Кулыма алдым үтүк.

Тик үтүк шундый итеп
Кулымны алды өтеп.

Чак кына еламадым.
Еладым... чыдамадым.

Флаг

Шундый матур яшел төсе,
Ул кызылы, ул агы!..

Җилферди Казан өстендә
Безнең дәүләт флагы!

Хоккей

Кычкыралар: «Бәр! Гол! Ура!
Молодец! О-кей!»

Дер селкенә стадион,
Гөр килә хоккей!

Һава

Сулап туймаслык
Бездәге һава.

Бездәге һава —
Үзе бер дәва!

Цирк

Казан циркында — циркачлар,
Башларында — цилиндр!

Цилиндрлары тәгәри,—
Башларына сыймыйдыр.

Чаллы

Чаллыда чаба «КамАЗ»,
Чаллыда ага Кама.

Чаллы — матур, зур кала,
Безнең Казаннан кала!

Тырышса, Казанны да
Ул узып китә ала!

Шүрәле

Шүрәле и килбәтсез,
Чалбарсыз һәм күлмәксез.

Җәй дә, кыш та туннан ул,
Шундый булып туган ул.

Тугач нишләсен инде,
Шулай яшәсен инде!

Щи

Безнең өйдә бүген бәйрәм!
Кунакка дәшәм сине.

Авыз итәргә әнием
Пешергән тәмле щине.

Ык

Карап торам мин кызыгып:
Агулары тымызык.

Суы тирән, суы суык,
Үзе тонык, үзе Ык.

Элеватор белән эскерт

Бушап калган көзге басу —

Юк комбайны, сабаны.

Элеваторда — икмәге,
Ә эскерттә — саламы.

Юл

Һава юлы, йолдыз юлы,
Трамвай юлы, су юлы...

Асфальттан гына Казанга
Барам әле бу юлы.

Ярыш

Атлар чаба Сабантуйда,
Кыза гына ярыш!

Кыза гына узыш, алыш,
Кыза гына чабыш!

Читкә каермасын ялгыш,
Ялларына ябыш!

Дустым!

Хәрефләр — серле-серле,
Хәрефләр — тылсым-тылсым.

Тылсымлы бу хәрефләр
Һәрвакыт юлдаш булсын!

Хәзер инде син, дустым,
Тылсымчы бит үзең дә:

Рәхәтләнеп укыйсың
Татарның бар сүзен дә!

Тәмлетамаклар

Жираф ашый
Пирожный,
Морж ашый
Морожный.
Челән эчә
«Боржоми» —
Шундый су да
Бар, җаный!

Барбос
Ярата
Ирис,
Ә юлбарыс —
Барбарис.

Яратыр шул,
Яратыр —
Барбариста
Бал бар ич!

Какао һәм
Кока-Кола
Ярата, ди,
Коала.

Ә кабан
Ярата, ди,
Банан.

Антилопа
Ярата, ди,
Ананас.
Ул аннан да
Ананасрак
Ананасны
Табалмас!

Пудель —
Коктейль,
Бегемот —
Беренче сорт
Торт,
Ә кич —
Ит белән
Кәнфит.

Кашалот белән
Ат —
Салат
Һәм дә
Лимонад.
Маэмай
Ярата, ди,
Акмай.

Пони белән
Попугай
Помидор
Ярата
Бугай.

Ә мин бик тә
Канәгать,
Әгәр булса,
Җәмәгать,
Бәрәңге белән
Әйрән —
Миңа шулар да
Бәйрәм!
Аннары
Булмас
Артык

Эремчек белән
Катык.
Сез дә карагыз
Татып!

Тик вакытында туктагыз —
Телегезне йотмагыз!

Безнең гаилә

Әтием тәртип ярата —
Ул бит милиционер!

Ә бабам лаеклы ялда —
Ул инде пенсионер!

Өй эче тулы значок —
Энем коллекционер!

Абыем митингларда —
Ул революционер!

Мин дә төшеп калган түгел —
Мин дә варис-пионер!

Ә үскәчтен булачакмын
Бик бай бер миллионер!

Томау, җиң һәм кулъяулык

Ах, төшкән миңа томау,
Әйбәт түгел томаулау.

Борыннан ага гына!
Сөрткән идем югыйсә
Борынны яңа гына.

Үч иткәндәй, кулъяулык
Нигәдер калган өйдә.
Йөрим менә урамда
Шул томаулаган көйгә...

Борынымны сөртергә
Ярый әле бар җиңем.
Юешләтеп бетердем
Ул җиңемнең бар җирен.

Юпь-юеш шул, юпь-юеш,
Тагын сөртер идем дә.
Борчылмагыз!
Минем әле
Бар икенче җиңем дә!

Булат барган балыкка

Булат барган балыкка —

Сөн буена таллыкка!

Әле иртә ич, иртә,
Ә балык шундый чиртә!

У-у-у бу Сөндәге балык,
Өлгереп булмас алып!

Көн буена утырып,
Бер басып та бер торып,

Беткән, ди, Булат арып,
Беткән, ди, арып-талып.

Көн буе тоткан балык,
Шаккатыр инде халык!..

Тик буш чиләк күтәргән
Ул балык урынына,

Чөнки балык шәп чирткән...
Булатның борынына!

Буласым килми космонавт

Буласым килми космонавт —
Кыстамагыз, кирәкми.
Булмыйм дидем бит инде мин —
Теләгем юк, димәк ки.

Очмыйм дигәч, очмыйм инде —
Бетте китте, вәссәләм!
Алмаз очмаганнан гына
Берни эшләмәс галәм.

Ник очыйм, ди, мин галәмгә?
Галәмдә ни бар анда?
Космонавт булмаган әле
Әтием дә, бабам да.

Космонавтлыкка аларның
Берсе дә укымаган.
Аңа карап кына алар
Бер эшсез утырмаган...

Берүзем нишлим мин анда —
Зур галәм кочагында?
Анда минем кебекләргә
Калмаган пычагым да.

Ник уздырыйм әле юкка
Вакытымны әрәмгә...
Безнең татарны барыбер
Очырмыйлар галәмгә.

Салават күпере

Сөнгә кунган — матур булган
Салаватның күпере.
Тора күзнең явын алып,
Дугаланып, күпереп.

Теге очы — теге якта,
Ә бу очы — бу якта.
Бизәкләре аллы-гөлле...
Әй куйганнар буяп та!

Сөнне мин күп кичкән инде,
Сөн аша күп йөрелгән.
Ә бу юлы чыгып киттем
Салават күпереннән.

Акбай да арттан калмады,
Әмма чыга алмады.

Калды каушап, югалып —
Салават күпереннән
Төшеп калды егылып.

Салават күперенең ул
Белми шул ни икәнен.
Ә мин беләм!
Белгәч менә
Менәмен дә китәмен!

Көз

Авылда — алтын көз,
Аз гына салкын көз;

Аз гына җылы көз,
Кошлы һәм җырлы көз;

Кояшлы, якты көз,
Уңышлы, татлы көз;

Уңган һәм тырыш көз,
Тымызык, тыныч көз;

Күңелгә хуш бу көз —
Быелгы ошбу көз.

Еш булмый мондый көз,
Шулай да моңлы көз.…

Бахбай

Карап тора миңа бахбай
Абзарның капкасыннан.

Миңа нидер әйткән сыман,

Миңа баш каккан сыман.

Капканы ачыйк, ди, микән,
Бергә качыйк, ди, микән?

Их, чыгар идем, ди, микән,
Чабар идем, ди, микән?

Бераз карап торыйм микән,
Әллә карак булыйм микән?

Атны тизрәк урлыйм микән,
Бераз куркып торыйм микән?

Атны чыгарыйм микән,
Әллә чыгармыйм микән?..

Белмим инде, нишлим икән?
Ә ул бахбай тешли микән?!

Күренми торган кеше

Урамда күрдем беркөн
(Юк иде янда беркем)

Күренми торган кеше —
Болай карап торуга
Кешечә бөтен төше.

Ике колак, бер маңгай,
Кашлары да бар, малай!

Бар авызы, борыны —
Төгәл бөтен урыны.

Күрдем үз күзем белән.
Күргәнне күз дә йоммый
Раслыйм үз сүзем белән!

Әйтим тагын ни генә? —
Безнең төсле үк кеше,
Бары күренми генә!..

Бер, ике, өч…

Әйдәгез, саныйк:
Бер,
Ике,
Өч...
Калды бит әле
Бер,
Ике
Эш...
Авызда калды
Бер,
Ике
Теш...

Авыртып тора
Бер,
Ике
Төш...
Һаман да шул ук
Бер,
Ике
Ич...
Дәвам итикме
Бер,
Ике
Кич?..

Безнең өйнең краны

Краннан су тамып тора,
Күп чакта агып тора.

Әнием и борган була,
И булыштырган була.

Тик кран җаен таба:
Тама да һаман ага!

Игътибар итми микән,
Вакыты җитми микән,
Әтинең җитми кулы.

Әтиемнең, җитмәсә,
Үсеп җитмәгән улы...

Кранны беркем төзәтми,
Әни инде сүз әйтми.

Көтәләрдер үскәнне —
Мин бишектән төшкәнне.

Чикерткә

Зур бер чикерткә тоттым —
Бөтенесен куркыттым!

Чикерткә күргәч, кызлар
Авызларын ачтылар,
Чыр-чу килеп качтылар...

Менә инде бу табыш!
Чикерткәсе нигәдер
Миңа бик-бик-бик таныш.

Кайда күрдем әле дип,
Уйлыйм эчемнән генә.
Күрдем инде мин аны —
Чыккан исемнән генә...

Ә-ә-ә...

Бу бит теге чикерткә —
Әкияттәге чикерткә!

Эшләми көн күрүче,
Сикергәләп йөрүче,
Болыннар буйлап кына,
Скрипка уйнап кына!
Җәй буена җырлаучы,
Көз җиткәчтен елаучы.

Төшеп калгандыр инде
Әкият китабыннан...

Тик сизми дә калынган:

Сикергән дә учымнан,
Юкка чыккан чикерткәм!
Тагын тотсам, чикерткә,
Сине болай сикертмәм.

Тик чикерткәм югалды:
Яңадан табылмады,
Күземә чалынмады.

Үзенең әкиятенә
Качкандыр әле кереп...
Ачкан идем китапны,
Шаккаттым аны күреп.

Тоттырмадым дигәндәй,
Тора ул миңа карап.
Ну чикерткә, бер тотсам,
Җибәрмәм сине кабат!

Яшәгән, ди, бер малай...

Яшәгән дә яшәгән, ди,
Яшәгән дә яшәгән, ди,
Яшәгән дә яшәгән, ди,
Яшәгән дә яшәгән, ди,
Бер малай...

Хәзер җитмеш яшендә, ди,
Юк, җитмеш биш яшендә, ди,
Җитмеш җиде яшендә, ди,
Җитмеш тугыз яшендә, ди,
Ул бабай!

Сугышлы уены

Әйдә, сугышлы уены
Уйныйбыз бүген, Самат!
Бу юлы болай итәбез:
Мин — генерал, син — солдат.

Мин генә солдат булырга

Димәгән лә һаман да.
Син үтәрсең боерыкны,
Мин бирермен команда!

Үсеп җиткәчтен болай да
Солдатка алачаклар.
Минем шикелле малайлар
Барыбер барачаклар.

Әгәр дә бик охшап китсә,
Генерал да булырмын.
Мин яратам боерырга —
Приказ биреп торырмын!

Иң башта мин фуражкамны,
Шинелемне киярмен.
«Чечнядагы солдатларны
Кайтарырга!» — диярмен.

Чыгарлар алар Чечнядан
Кычкырмый «ура» гына...
Аннары инде яңадан
Солдат булсаң да була.

Әйлән-бәйлән

Сез дә безгә кушылыгыз —
Без шатлык таратабыз.
Тирә-якны яңгыратып
Җырларга яратабыз.

Кушымта:
Әйлән-бәйлән,
Әйлән-бәйлән,
Безнең белән,
Безнең белән әйлән!
Җыр ул — канат,
Җыр ул — бәйрәм!

Без биибез тыпыр-тыпыр,
Без биибез тып та тып.
Бер башласак, бик тиз генә
Булмый безне туктатып.

Кушымта.

Ягез, сез дә кушылыгыз,
Утырмагыз, торыгыз!
Җырлый-җырлый биик әле,
Сез кул чабып торыгыз!

Кушымта.

Ашыгабыз дуслар янына!

Паровозыбыз

Бара җилкенеп,
Чаба җилкенеп,
Оча җил кебек.
Илтә ул Җирнең
Төрле ягына —
Диңгез ярына,
Дуслар янына!

Кушымта:

Дуслар, карагыз,
Җырлап барабыз.
Якыная, якыная
Безнең арабыз!

Дуслар табарбыз
Без бу сәфәрдә —
Һәрбер авылда,
Һәрбер шәһәрдә,
Чүлдә, далада,
Тауда, тайгада —
Әйбәт малайлар,
Кызлар кайда да!

Кушымта.

Паровозыбыз
Сезгә ашыга —
Дуслар, чыгыгыз
Безнең каршыга.
Дуслыгыбызны
Сезгә илтәбез.
Бергә, әйдәгез,
Бәйрәм итәбез!

Кушымта.

Дуслыкның кадерен белик!

Җырларга, биергә
Җыелдык без бергә.
Шатланышып, гөрләшеп
Яшик гомергә.

Кушымта:

Дуслыкның бәясен,
Кадерен белик!
Җыелгач, бергәләп
Уйныйк та көлик!

Бәйрәм дә итәбез,
Күңел дә ачабыз.
Күтәренке күңелле
Безнең барчабыз.

Кушымта.

Әйдәгез, дус яшик!
Әйдәгез, дуслашыйк!
Таралсак та, чын дуслар
Булып хушлашыйк!

Кушымта.

Туган көн җыры

Очраштык без менә
Бергә бүген дә.
Утырабыз синең
Туган көнеңдә.

Кушымта:

Туган көннән дә шәп
Бәйрәм юк икән.
Нигә без дә бүген
Тумадык икән?

Күңел ачыйк әле
Туган көн булгач.
Безгә дә күңелле,
Син көлеп торгач.

Кушымта.

Шундый матур йөзләр,
Шундый мул табын.
Чакырсаң әгәр дә,
Килербез тагын.

Кушымта.

Киләсе елда да
Бәйрәм итәрбез.
Без түземле халык —
Бер ел көтәрбез.

Кушымта.

Светофор

Светофор алдыбызда.
Чү, малкай, тукта, тукта!
Кузгалырга беркемгә
Ярамый кызыл утта.

Кушымта:

Онытма син,
Беркайда син
Юл йөрүнең
Кагыйдәсен!

Йә, нинди эш инде бу?
Юл бирми сары ут та.

Көтик без сабыр гына,
Ашыкмыйк бер дә юкка.

Кушымта.

Яшел ут дәшә безне —
Кузгалыйк, әйдә, тизрәк!
Әй яшел ут — яшел дус,
Син әйбәт икән бигрәк.

Кушымта.

Карагыз — без барабыз
Төялеп җитез атка.
Күңелле сәфәр алда,
На, малкай, җитез атла!

Кушымта.

Яшь алмаш җыры

Без укуда сыналабыз,
Зурлар эштә сынала.
Илебез кушкан эшләрнең
Без әзер барсына да!

Кушымта:
Илебезгә дан җырлыйбыз,
Үскәчтен дә җырларбыз!
Илебезне зурларбыз,
Җиребезне нурларбыз!
Без — балалар бүген генә,
Ә иртәгә зурлар без!

Өлкәннәрдән өйрәнәбез
Ничек иген урырга,
Ничек галәмгә менәргә,
Ничек батыр булырга.

Кушымта.

Саклашырбыз тынычлыкны
Иртәгә дә, бүген дә.
Күгәрченнәр генә очсын
Илебезнең күгендә!

Кушымта:
Илебезгә дан җырлыйбыз,
Үскәчтен дә җырларбыз!
Илебезне зурларбыз,
Җиребезне нурларбыз!
Без — балалар бүген генә,
Ә иртәгә зурлар без!

Зоопаркта

Җәнлекләргә ни булган биредә? —
Сөзгәк үгез сөзешми башлаган.
Тешләшүен оныткан арыслан,
Хәйләләвен төлке дә ташлаган.

Кушымта:

Тату монда бегемотлар,
Леопардлар һәм атлар,
Жирафлар һәм еланнар,
Аюлар һәм боланнар
Ту-ган-нар!
Әйе, әйе, әйтерсең туганнар!

Крокодилдан курыкмый беркем дә,
Бөркетләр дә өркетми кошларны.
Юлбарыслар нәкъ мәче шикелле,
Ә ишәкләр тыңлыйлар кушканны.

Кушымта.

Куркак куян иң зур бер бүренең
Янына ук яткан да йоклаган.
Әйбәтләнгән биредә бүре дә —
Усаллыктан ул күптән туктаган!

Кушымта:

Тату монда бегемотлар,
Леопардлар һәм атлар,
Жирафлар һәм еланнар,
Аюлар һәм боланнар
Ту-ган-нар!
Әйе, әйе, әйтерсең туганнар!

Кар бәйрәме

Кара гына, кар агыла
Безнең авыл ягына.
Әй ява кар, өр-яңа кар
Безнең авылга гына.

Кар бәйрәме, кар бәйрәме!
Куаныч — кар булганда.
Ак кызлар да ак малайлар
Уйный бүген урамда.

Чүпрә кебек күперә кар,
Кар тездән, кар муеннан...
Кар уены, кар уены
Кызыграк бар уеннан!

Кирәк түгел Карбабай да,
Явып торгач кар алай.
Һәр кыз бүген Кар кызы бит,
Һәрбер малай — Карбабай!

Шаяртма, песием!

Иртән торуларыма
Юкка чыга башмагым.
Әй песи, башмагымны
Кая илтеп ташладың?

Кушымта:

Ә сине мин тагын
Яраткан буламын.
Шаяртма, песием,
Ишетсен колагың!

Иртән торуларыма
Юкка чыга күлмәгем.
Әй песи, күлмәгемне
Ничек инде күрмәдең?

Кушымта.

Иртән торуларыма
Юкка чыга оегым.
Әй песи, җитәр инде,
Туйдырды бу уенын.

Кушымта:

Ә сине мин тагын
Яраткан буламын.
Шаяртма, песием,
Ишетсен колагың!

Без — татар балалары

Кирәк безгә егетләрнең
Арыслан кебекләре.
Без нәкъ шундый арысланнар,
Без — татар егетләре!

Кушымта:

Бабайларның йөрәгендә
Әрнидер яралары.
Онытмыйк тарихыбызны,
Без — татар балалары!

Безнең әтиләребезне
Беркем дә өркетмәде.
Безне дә куркыталмаслар,
Без — татар бөркетләре!

Кушымта.

Якты булыр халкыбызның
Алга барыр юллары.
Үзебез яктыртачакбыз,
Без бит — татар уллары!

Кушымта:

Бабайларның йөрәгендә
Әрнидер яралары.

Онытмыйк тарихыбызны,
Без — татар балалары!

Сабантуй

Сабантуйлар берләштерә,
Сабантуйлар күрәштерә:
Җиңүләр безгә ят түгел,
Җиңелсәң дә оят түгел —
Шуңа да ул Сабантуй!

Кушымта:

Булсын, әйдә, булсын, әйдә,
Шаулап-гөрләп торсын, әйдә,
Һаман бәйрәм, һаман туй,
Күңелле туй, шаян туй —
Ул бит безнең Сабантуй!

Сөлгеләрен җилфердәтә,
Батырларын җилтерәтә,
Биетә дә, җырлата да,
Көлдерә дә, елата да —
Шуңа да ул Сабантуй!

Кушымта.

Колгаларга да мендертә,
Капчык белән дә йөгертә,
Таныштыра, дуслаштыра,
Тик барыбер хушлаштыра —
Шуңа да ул Сабантуй!

Кушымта.

Гүзәл ил син, Төркия!

Күңелләргә хуш килде,
Ошады төрек иле —
Диңгезләр, таулар иле,
Әфлисун, өрек иле!

Кушымта:

Нәкъ татар иле төсле
Гүзәл ил син, Төркия!
Моңланып йөрим һаман
Синдә өткан бер көйгә!

Уллары безнең кебек,
Кызлары да сөйкемле:
Нәкъ безнең татардагы
Чибәр кызлар шикелле!

Кушымта.

Уртак безнең динебез,
Якын безнең телебез.

Шактый гына охшашбыз,
Ә шулай да төрле без.

Кушымта.

Төркияне матур дип
Беләсездер болай да.
Андагы гүзәллеккә
Гашыйк булдым бугай ла!

Кушымта.

Сәнгать — сәгадәт

Чакыра безне
Сәнгать дөньясы.
Сәнгать дөньясы —
Тылсым дәрьясы.

Кушымта:

Сәнгать сарае
Ачык, керегез!
Бәхетен табар
Кергән берегез!

Сәнгать — куаныч,
Сәнгать — сәгадәт.
Сәнгать сөйгәнгә
Без — шат, сәламәт!

Кушымта.

Сәнгатьле күңел —
Сәләтле күңел.
Без beребез дә
Сәләтсез түгел.

Кушымта.

Сәнгать — хәзинә,
Сәнгать — гүзәллек.
Гүзәллек белән
Җирне бизәрлек!

Кушымта.

Күңелле сәфәр

Балкый таң нуры,
Яңгырый таң моңы —
Таң ата җиремдә,
Илемдә.
Чишмәләр чыңлый,
Тургайлар җырлый,
Күңелдә җыр туа
Минем дә.

Кушымта:

Күмәкләп, бергәләп
Чыгыйк әле сәфәргә!
Әйдәгез,
Чыгыйк әле сәфәргә!
Лә-лә-лә...
Илемнең
Матурлыгын күрергә.

Әниләр кебек
Елмаеп, көлеп
Каршыла, әй туган
Ягыбыз!
Дөньяны нурлап,
Йөрербез җырлап,
Хәерле юл теләп
Калыгыз!

Кушымта.

Татарстан — үз илебез

Татарстан — үз илебез,
Безнең газиз җиребез.
Шушы газиз җиребезнең
Балалары инде без.

Кушымта:

Әй малайлар, әй кызлар,
Уйнагыз да көлегез!
Бәйрәм итик, килегез —
Гөрләп торсын илебез!

Татарстан — үз илебез,
Безнең гүзәл көебез.
Гүзәл көйләр көйли-көйли
Үсик гүзәл көе без.

Кушымта.

Татарстан — үз илебез,
Безнең якты өебез.
Яныгыз да, көегез дә,
Илебезне сөегез!

Кушымта.

Алма бабай алмасы

1

Алма бабай алмагачы
Ай-яй, бигрәк алмалы.
Урамга ук чыгып тора —
Өзеп кенә алмалы!

Берсе әнә бигрәк пешкән —
Кызыл гына, ал гына.
Сизеп торам, эче тулы
Ширбәт кенә, бал гына!

Шунсын гына, берсен генә
Өзсәң дә ярый кебек.
Ул кызыл алма үзе дә
Гел миңа карый кебек.

Узган саен карап узам:
— Исән икән, исән,— дим,—
Бүген тими торыйм әле,
Йә үпкәләр тисәм,— дим.

2

Ә беркөнне исем китте —
Җилләр искән алмадан!
Авыз итәргә, ичмасам,
Яртысы да калмаган.

Бабай бүген бакчасына
Кермәсә ярар иде,
Шул алмасын миннән генә
Күрмәсә ярар иде.

Бик кызыккан булсам да, мин
Алмага тимәс идем,
Тиярлек булсам, ялганлап,
Мин алай димәс идем.

Нигә ялганлап торыйм, ди,
Түгел лә мин ялганчы...
Башкалары пешсен иде
Бабай сизеп алганчы.

3

Өйгә кайтсам, Алма бабай
Мине көтеп утыра,
Чәй янында, тирләп-пешеп,
Мине «тетеп» утыра.

Шул бер алма өчен хәзер
Тиргәшә башлый инде,
Әни алдында бур итеп,
Хур итеп ташлый инде...

Үзе, миңа күз кыскалап,
Кеткелдәп көлеп тора.
Алманы кем урлаганны,
Янәсе, белеп тора.

Миннән күзен алмый үзе:
— Сине озак көттем,— ди,—
Җиде чынаяк чәй эчеп,
Тәмам тирләп беттем,— ди.—

Синең алма яратканны

Сизеп калган идем,— ди,—
Бу алманы сиңа диеп
Өзеп алган идем,— ди.—

Жәл дә түгел,— дигән була,—
Синең кебек малайга...…
Түбәм күккә тия язды,
Рәхмәт әйттем бабайга.

Бабай үзе көлә-көлә
Басып тора каршымда.
Каян белде икән бабай
Уйларымның барсын да?

Ә алмасы шундый баллы —
Торганы балдан икән!
Әллә кайчан ук кызыгып
Йөрисем калган икән.

Подъезддагы язулар

Безнең йортның подъездына
Ни генә язылмаган,
Ничек кенә бозылмаган,
Ни генә сызылмаган...

Бутыйлардыр бу малайлар,
Ахры, класс тактасын.
Ләкин мондый сүзләр өчен
Аларны кем мактасын?

Юк шул, мондый язу өчен
Бер кеше дә мактамас.
Сүзләре нинди бит әле:
«Штирлиц»,
«Тарзан»,
«Фантомас».

«Булдылар монда кичә
Гөлнур + Халисә».
«Гөлназ + Мөхәммәт = мәхәббәт».

«И Нургали, Нургали,
Башын-күзен боргалый».

«Дәниф — дурак»,
«Илгиз — дуңгыз»,
«Мифтахетдин — аңгыра».…
Малайлар әнә шундыйрак
Автографлар калдыра.

Хәтта аннан да «матуррак»
Сүзләр язып китәләр.
Имештер, бабаларының
Эшен дәвам итәләр...

Аларның бабалары да,
Кереп дошман күзенә,

Исемнәрен язып кайткан
Рейхстагның үзенә!

Ява карлар, яңа карлар…

Ява карлар, яңа карлар —
Кышның ак гөлләре.
Якты булсын, ап-ак булсын
Илемнең көннәре.
Ишетелеп торсын җирдә
Балалар көлгәне.

Ява карлар, яңа карлар,
Ак — гомер юллары,
Дәвам итсен гомер буе
Тынычлык еллары.
Яңгырасын җир өстендә
Тынычлык җырлары.

Ява карлар, яңа карлар —
Тынычлык карлары.
Безгә бәхет алып килсен
Тынычлык таңнары.
Тыныч булсын илләр генә —
Җайланыр калганы!

Балаларның көлүе

Яңгыратып көлсәк бергә
Дөньяның бар балалары,
Җир шатлыкка һәм бәхеткә
Күмелмичә калаламы?

Балаларның көлүләре
Тынычлыкның җыры сыман.
Ул көлүгә балачакның
Әллә күпме җыры сыйган!

Кирәк түгел тәрҗемәче —
Көлешәбез бер телдә без.
Бергә булсак, бердәм булсак,
Бирешмәбез беркемгә без!

Балаларның көлешкәнен
Ишетсен Җир, тыңласын Җир!
Балаларның көлүеннән
Берчакта да тынмасын Җир!

Көлү безне дуслаштыра,
Көлү безне берләштерә.
Бәхетле дә, көчле дә без
Бергәләшеп көлгәч кенә!

Ә балалар көлә икән
Илебездә, Җиребездә,
Димәк, Җир дә исән әле,

Имин, димәк, Илебез дә!

Авыл малае белән шәһәр малае сөйләшкәнне тыңлап торыйк әле. Кызып-кызып, ниләр турында серләшәләр икән алар?

— Ипекәйне минем әни
Пешерә үзе мичтә.
— Ә без завод пешергәнне
Ашыйбыз иртә-кич тә.

— Без авылда үзебезнең
Сыер сөтен эчәбез.
— Ә без «Сөт» кибетендәге
Сөтне эчеп үсәбез.

— Безнең авылда татарча
Сөйләшә песиләр дә.
— Казанда гел русча гына
Сөйләшә кешеләр дә.

— Безнең авылга кыш буе
Явып тора кар, ак кар.
— Ә безнең Казанга ява
Соры кар йә кара кар.

— Ишегалды чирәм бездә,
Ул зурлыгы дисеңме?!
— Ә андый ишегаллары
Бездә «Балкон» исемле.

— Ял көне куян куарга
Барабыз без урманга.
— Без дә куабыз ла аны...
«Ну, погоди!» булганда.

— Зәп-зәңгәр бездә күк йөзе,
Китәр иде исең дә!
— Безнең шәһәребез үзе
Зәңгәр төтен эчендә...

Ярый, малайлар сөйләшсен,
Миңа кирәк китәргә.
Бу шигырьне булыр иде
Чиксез дәвам итәргә.…

Отличник

Ур-ра!
Мин «бишле» алдым!
Ничек итеп алганымны
Үзем дә сизми калдым.

Бер сәгатькә булса да,
Бер дәрестә булса да,
Отличник булып алдым!

Юк инде...…

Әтиемнең бар белгәне:
— Кимә! Тимә! Тотынма!
Әниемнең бар белгәне:
— Килмә! Көлмә! Утырма!
Әбиемнең бар белгәне:
— Япма! Ятма! Котырма!

Бу сүзләрдән туйдым мин,
Үземә чик куйдым мин:
Тын да чыкмый башлады,
Белмим дә, теләмим дә
Укуымнан башканы!

Кимим, тимим, тотынмыйм,
Килмим, көлмим, утырмыйм,
Япмыйм, ятмыйм, котырмыйм...

Тик әниләр кинәт кенә
Нигәдер шүрләделәр.
Чирледер дип, нинди генә
Чаралар күрмәделәр.

Хәтта шуңа җиттеләр —
Докторга ук илттеләр.

Доктор мине карады да
Рецепт язып тоттырды.
Әйтте аннан туп-туры:
— Улыгыз гел уйнасын,
Берегез дә тыймасын!

Кисен, тисен, тотынсын,
Килсен, көлсен, утырсын,
Япсын, ятсын, котырсын...

Көйләнде эшләр шуннан:
Башка малайлар сыман
Киям, тиям, тотынам,
Киләм, көләм, утырам,
Ябам, ятам, котырам...

Тик озакка бармады,
Барсы да онытылды.
Яңадан да әниләр
Кабатларга тотынды
Шул оныткан сүзләрен,
Иң яраткан сүзләрен:

— Кимә, тимә, тотынма,
Килмә, көлмә, утырма,
 Япма, ятма, котырма!

Мин тагын тик торыйммы?
Тагын тик утырыйммы?

Юк шул инде...

Тыныч кына
Утырталмассыз мине!

Вакытында йокларга ятмаган, йокларга яратмаган кайбер шаянрак малайларга махсус язылган бишек җыры

Күрәсеңме, соң инде,
Кайчан ятасың инде —
Тәрәзәгә карале —
Тышта нинди караңгы!

Әлли-бәлли-бәлли-бәү,
Минем улым инде дәү!
Йом инде, йом күзеңне,
Тыңла инде сүземне.
Син бит минем бердәнберем,
Бик яратам үзеңне!

Телевизор караудан,
Балам, кайчан туктыйсың?
Соңгы тапкыр кабатлыйм —
Йоклыйсыңмы, юкмы син?

Әлли-бәлли-бәлли-бәү,
Минем улым инде дәү!
Йом инде, йом күзеңне,
Тыңла инде сүземне.
Тыңламасаң, калдырам да
Ташлап китәм үзеңне!

Иптәшләрең күптәннән
Йоклый торгандыр инде,
Төнге сәгать унике
Күптән тулгандыр инде.

Әлли-бәлли-бәлли-бәү,
Минем улым инде дәү!
Йом инде, йом күзеңне,
Тыңла инде сүземне!
Тыңламасаң, бабайлар
Алып китәр үзеңне!

Уйнадың көн буена,
Һаман уйныйсың, балам.
Шаярудан, уйнаудан
Ничек туймыйсың, балам?

Әлли-бәлли-бәлли-бәү,
Минем улым инде дәү!
Йом инде, йом күзеңне,
Тыңла инде сүземне!
Тыңламасаң, чыбык белән
Сыйлыйм хәзер үзеңне!

Иртәгә дә мәктәпкә
Соңга каласың инде.

Соңга калгачтын, тагын
«Берле» аласың инде.

Әлли-бәлли-бәлли-бәү,
Минем улым инде дәү!
Йом инде, йом күзеңне,
Тыңла инде сүземне!
Тыңламасаң, каеш белән
Яткырам бит үзеңне!
Ә-ә-ә-ә-ә-ә-ә...

Го-о-о-ол!

Уенга чыкканда
Каршылый шома боз.
Мәйданга без бары
Җиңәргә чыгабыз.
Барыбер
Чыдарбыз!
Го-о-о-ол!

Зәңгәр боз эрерлек —
Уйныйбыз ут кебек.
Атыла капкага
Алкабыз ук кебек.
Уйныйбыз
Ут кебек!
Го-о-о-ол!

Кем кемне җиңәчәк? —
Яшь тә бер, көч тә бер.
Кыюлар җиңәчәк!
Ә исәп — өчкә бер...
Дүрткә бер...
Бишкә бер...
Го-о-о-ол!

Бар халык тын кала.
Ни булган алкага?
Оча бит бу юлы
Нәкъ безнең капкага.
Ни булган
Алкага?!
Го-о-о-ол!

Хоккейчы югалмый,
Ул көчсез булалмый.
Хоккейчы җиңелми,
Җиңелсә еламый.
Еларга
Ярамый!
Го-о-о-ол!

Сынатмыйк, малайлар!
Югалтмыйк алканы!
Уйнатыйк алканы!

Бәр инде, бәр тагы!
Бәр тагы!
Бәр тагы!
Го-о-о-о-о-о-о-ол!

Мактанчык

Минме?
Су астындамы?
Рәхәтләнеп торалам.

Кирәк икән, тын алмыйм.
Кирәк икән, тын алам.

Бер минут та торалам,
Бер сәгать тә торалам!

Ике сәгать, өч сәгать
Тора алам кимендә...
Водолаз киемендә!

Дөньядагы иң зур алма

Бу юлы сезгә
Мактанып тормыйм.
Сөйләгәндә дә
Берни арттырмыйм:

Мин бит, малайлар,
Зур алма таптым,
Ул зур алмага
Үзем шаккаттым!

Шундый зур алма! —
Исең китәрлек,
Бөтен авылны
Кунак итәрлек!

Белмим, ул ничек
Шулай уңгандыр?
Ул җирдә иң зур
Алма булгандыр.

Тотарлык түгел
Ике куллап та.
Таба алмадым
Сезне юллап та.

Шуңа мин сезне
Көттем-көттем дә
Кайтардым өйгә
Тәгәрәттем дә!

Чынлап, зур иде,
Алдамыйм сезне.
Ә ул зур алма
Кайда дисезме?

Тәмле иде шул —
Бетте, калмады.
Бер генә каптым
Мин ул алманы!

Күңелем дә гөл кебек

Гөлгә дә гел якты кирәк,
Торсын өчен гел көлеп.

Әллә үзем дә гөл микән? —
Күңелем гел гөл кебек.

Тәрәзәгә баккан саен
Яктырамын көн кебек.

Тәрәзәдән күзәткәндә
Дөнья шундый зур төсле,

Бөтен дөнья кояш төсле,
Бөтен дөнья нур төсле,

Дөньялары берчә дәртле,
Берчә моңсу җыр төсле.

Ничә көн инде минем дә
Тәрәзәдә — күзләрем.

Шушы якты тәрәзәдән
Алып булмый үзләрен.

Белмим, кемне көтүемдер?
Белмим, кемне күзләвем?

Малайлар бәйрәме иде…

Шушы Гөлнар аркасында
Әй хурлыкка калдым ла!
Бөтенесе алдында бит,
Бөтен класс алдында.

Малайлар бәйрәме иде.
Минем янга килде дә,
Елмайды да, көлде дә,
Тоттырды миңа бүләк.
Бар класс куйды гүләп!

Малайлар: «Ухxx!» — иттеләр,
Ә кызлар: «Аxxx!» — иттеләр.

Телсез калдым мин үзем,
Кызарды бугай йөзем,
Агарындым аннары,
Каралды күз аллары...

Кызык түгел калганы...…

Гөлнарны әйтәм әле —
Миннән көләдер әле.
Ярар, ярар, үзе дә
Берәр эләгер әле!

Ул әле хур булачак —
Күзләре дүрт булачак!
Алдымда бер кызарып,
Бер агарып торачак!

Алай хур да иттергәч,
Ачуны да китергәч,
Берәр җае чыкканны,
Ярар, көтәрмен әле —
Үзенә иң матур чәчәк
Бүләк итәрмен әле!

Моннан ары Гөлнар да
Йөри алмас шат кына.
Җитсен әле,
Җитсен әле
8 нче Март кына!

Спортның яңа төре

Спорт өчен тугандыр ул,
Шул спорт — бөтен эше.
Спорт төрләренең Алмаз
Ярата бөтенесен.

Спортның телевизион
Төрләрен ул бигрәк тә
Нык ярата һәм мавыга
Көннәр буе — кирәктә!

Калдырмый ул хоккеен да,
Футбол, волейболын да,
Баскетболын, мотоболын,
Тагын... ягъни барын да!

Аннан тотына тенниска,
Бөтен эшен ташлый да.
Ә нәфис гимнастиканы
«Ясый» ашый-ашый да.

Иртәнге гимнастиканы
Ясый ул ятып кына.
Тик озаграк ятып булмый —
Кыскарак вакыт кына.

Күренеп тора Алмазның
Авыр атлет икәне.
Шуңа күрә калдырмый ул
Авыр атлетиканы.

Җиңел атлетиканы да
Карап бара — калдырмый.

Анысының зыяны юк —
Җиңел булгач ардырмый.

Көн буена — спорт, спорт...
Юк, барыбер арый ул.
Хәлсезләнә, хәлдән тая,
Ә шулай да карый ул.

Ә телевизор карарга
Сәбәп чыгып тора шул.
Әмма Алмаз түзә һаман —
Спорт чыныктыра шул!

Көлдерербез!

Кызык булса, барыбыз да
Елмаеп-көлеп тора.
Бер малай бар,
Көлмәвеннән
Көләсе килеп тора.

Көлми торган кеше булмас —
Көлә беләдер әле,
Берәр җирдә үзе генә
Качып көләдер әле.

Алай дисәң, бер ялгызың
Көләсе килмидер ул.
Үзе генә, тик торганнан,
Берәү дә көлмидер ул.

Ярар, белмәсә өйрәнер —
Берәр җаен табарбыз.
Кәмит күрсәтеп алырбыз,
Мәзәк сөйләп карарбыз.

Инде алай да көлмәсә,
Нишләтергә белербез —
Көлдерергә...
Ш.Галиев
Шигырьләрен бирербез.

Ничек тә көлдерербез!

Хаталар өстендә эшләү

Дәрестә без узгандагы
Хаталарны төзәтәбез:
Кайбер сүзне үзгәртәбез,
Кыекларын төзәйтәбез,
Хаталарын табалмасак,
Күршеләрдән эзләтәбез.
Дәрес бетә башлаганда,
Төзәтүне тизләтәбез!

Сызгалыйбыз, бозгалыйбыз,

Үз хатабыз — кызганмыйбыз!

Ә югыйсә язган чакта
Гел «бишле»лек бер эш иде —
Бөтенесе дөрес иде!

Ә тикшергәч ачыкланды:
Күп сүз дөрес язылмаган.
Кирәк сүзләрнең астына
Ни өчендер сызылмаган,

Иң кирәкле җөмлә, никтер,
Кызыл юлдан башланмаган,
Артык хәреф, артык өтер
Никтер сызып ташланмаган.

Табылмаган күзәтүче,
Вакытында төзәтүче...

Инде менә хаталарны,
Инде ничә кат аларны
Төзәтәбез яныл-пешеп,
Ялгыш язган сүзләрне без
Үзгәртәбез тиргә төшеп...

Иншаны да, диктантны да
Язулары уен икән.
Хаталарны төзәтүе
Язганнан да кыен икән!

Зонтик

Зонтик алган әни миңа —
Их, яңгыр яусын әле!
Кызлар кызыккан булалар,
Күзләре янсын әле!

Кызганмыйм ла зонтигымны —
Ярар, алыгыз инде,
Яңгыр ява башлаганчы
Уйнап калыгыз инде!

Архимед белән Спартак

Безнең авыл — данлы авыл,
Ышанасыңмы, туган:
Архимед та, Спартак та
Безнең авылда туган!

Беләм әти-әниләрен,
Беләм бабаларын да.
Туганнары авыл тулы —
Беләм мин аларын да.

Аларның ничек үскәнен
Бигрәк тә әти белә,

Чөнки алар икесе дә
Укыган әти белән.

Икесе дә безнең урта
Мәктәптә укыганнар.
Икесе дә бер партада
Янәшә утырганнар.

Архимед физикадан гел
«Өчле»ләр алгалаган.
Ә Спартак ярышларда
Гел артта калгалаган.

Ә шулай да мактый халык.
Чыннан да, мактарлык та —
Спартак Гапсаттаров та,
Архимед Акмалов та!

Муса Маликов булсам…

Мин дә Маликов булсам,
Маликов Муса булсам,
Сәләтле Муса булсам,
Сәнгатьле Муса булсам,
Әтием җырчы булса,
Әнием җырчы булса,
Яңадан җиде тулса,
Түбәтәем дә булса,
Ул килешеп тә торса,
Алкышларга күмсәләр,
Яратсалар, көлсәләр,
Шундый гармуным булса,
Шундыйрак моңым булса,
Җыр белән дус та булсам,
Җырларга оста булсам,
Матур итеп җырласам,
Оялып та тормасам,
Тавышым булса матур,
Тавышым булса көчле,
Их, мин дә җырлар идем
Маликов Муса төсле!

Булмас инде...
Булсам да,
Була алмам җырчы да,
Була алмам Муса да...
Нишләсәм дә... ни инде...
Мусага җитми инде!

Хикмәтле курай

Абый минем һай оста,
Андый юк безне очта.

Ул чын тылсымчы бугай —

Кулына алса курай,
Кураеның эченнән,
Иң серле бер төшеннән
Очып чыга тургайлар,
Җырга чума тугайлар,
Очып чыга былбыллар,
Очып чыга аккошлар,
Ак йолдызлар, балкышлар,
Салават күперләре...

Тагын да күптер әле
Ул курайның гөлләре,
Якты, җырлы көннәре...

Курайга мин тотынсам,
Уйнарга дип утырсам,
Очып-очып чыгалар
Чыпчыклар, карчыгалар.
Ул курайның эченә,
Иң караңгы төшенә
Каргалар, саесканнар
Һәм чәүкәләр посканнар.

Каркылдый да шыркылдый,
Шыкырдый да чыркылдый.
Белгәне: дөбер-шатыр,
Әйтерсең чокыр-чакыр!

Күпме тырышам инде,
Күпме булышам инде,
Уйнавым әй пүчтәк лә,
Чыкмый бит бер песнәк тә,
Чыкмый бит бер тургай да.
Үзем моңсыз бугай ла...

Нигә инде көләсез?
Әйтерсең лә үзегез
Оста уйный беләсез.

Мәгез,
Уйнап карагыз!
Ниләр чыгар,
Карарбыз.

Эт миңа тел күрсәтә

Үчеклиме эт мине?
Әллә: «Эссе бик!» — диме?

Күрсәтә миңа телен,
Аңлый алмыйм тел төбен.

Ә-ә-ә, салкынны сагынган,
Теле шуңа салынган!

Торуын торам ла ул!

Тора алам мин иртән,
Тора алам бик иртә,

Иртә ятам да кичен!
Йокыга китми исем.

Торуын торам ла ул,
Иртә торалам ла ул,

Тик өлгермим көтүгә,
Торам көтү китүгә,

Уянам көтүебез
Турыбыздан үтүгә,

Авыл урамнарыннан
Көтү китеп беткәчтен,

Әти эшкә киткәчтен,
Тугыз, уннар җиткәчтен,

Йә унберләр җиткәчтен,
Яки берләр җиткәчтен

Ялт кына торып басам...
Әгәр йоклап калмасам.

Болай иртә торам мин,
Тик көтүгә торалмыйм.

Безнең ак йорт — ак кораб

Мин яшим биек йортта,
Бик биек бер ак йортта.
Ерактан караганда,
Әйтерсең пароходта.

Түгел лә пароходта,
Охшаган ул корабка.

Әйтерсең мин корабта
Китеп барам еракка,
Ерак-ерак тарафка.

Палубага — балконга
Чыгып басам кич-иртән.
Мин үземне корабта
Капитан дип хис итәм.

Палубада, чыннан да,
Йорт йөзеп барган кебек,
Дулкыннар ярган кебек.

Йөзә ул айлар буйлап,
Йөзә ул еллар буйлап.
Йөзә җәен-язын да,
Хәтта кышын-көзен дә.

Ул корабта җиде ел
Йөзәм инде үзем дә!

Базда — сигезаяклар!

Әти язын
Өйнең базын
Карый әнә ачып-ачып.
Көзен анда без бәрәңге
Салган идек капчык-капчык.

Үзе ача,
Үзе кача —
Белмим, аңа нәрсә булган?
Мин дә базга баккан идем —
Базга әллә нәрсә тулган!

Бәрәңгеләр
Болганалар,
Әйләнәләр,
Тулганалар —
Караңгыда ята-ята
Сигезаяк булган алар!

Икәүләп

Әти белән
Икәүләп,
Бораулап та
Игәүләп,
Кыргалап та
Сыргалап,
Сыргалап та
Боргалап,
Гел боргалап
Торгалап,
Машина
Төзәтәбез!
Кәкресен
Төзәйтәбез,
Кирәген
Үзгәртәбез.
Икебез дә
Уңган без,
Икебез дә
Булган без.
Әтием —
Төзәтүче.
Мин үзем —
Күзәтүче!

Җәйне озатканда

Җәй җыена ерак юлга,

Җәй җыена китәргә.
Җәйнең әйләнеп кайтканын
Тагын күпме көтәргә?

Әллә җәйне озатканга,
Чык кына чәчәк, үлән.
Озатабыз җәйне менә
Үз чәчәкләре белән.

Катык

Әби сөтне
Куерткан —
Татлы катык
Оеткан.

Караган идем татып —
Телне йотарлык катык!

Катыгы да
Катыгы!
Кирәк түгел
Артыгы.

Калсын әти-әнигә —
Кайтсыннар тизрәк өйгә!

Белмиләр лә хәлемне

Кичке тугыз тулдымы,
Кап-караңгы булдымы,
Бөтен дөнья тындымы,
Өйдәгеләр барсы да
Мәш киләләр каршыда.

Хәйләкәрләр дә бигрәк —
Йокласын диеп изрәп,
Яткырмакчылар тизрәк!

(Әрәм була кичләре,
Әрәм була көчләре,
Юктыр башка эшләре...)

Тиргиләр, үгетлиләр:
«Ят инде, егет!» — диләр.

Эшләмиләр ни генә...
Олылар белми генә —
Ятасы килми генә!

Йокларга да йокларга...
Шундый авыр чакларда
Беркем дә юк якларга.

Бүре җиләге

Җиләкләр
Кызыл гына.
Әй тәмле —
Сузыл гына!

Үзләре
Кызыктыра,
Күзләрем
Кызып тора.

Мин күптән
Күзлим инде,
Шулай да
Өзмим инде.

Бүре үзе
Ашасын,
Мин табармын
Башкасын —

Татлы булып
Үскәнен,
Кызарыбрак
Пешкәнен.

Үзе үрелсен бүре
Үзенең җимешенә.
Нигә тиим, ди, әле
Мин кеше өлешенә?!

Кәрзин кая эленгән?

Кәрзинне мин ботакка
Элгән идем урманда.

Кәрзинем дә, ботак та
Юк булды тик торганда.

Бик озак йөрдем күзләп,
Шул кәрзинемне эзләп.

Эзли торгач таптым да,
Таптым да, шаккаттым да.

Күренәме күземә?
Аптырадым үзенә —

Элгәнмен кәрзинемне
Мин болан мөгезенә.

Көзге

Карыйм да карыйм көзгегә,
Ала алмыйм күзне дә —
Миңа карап, бер матур кыз
Елмая бит көзгедә.

Сыбызгы җил

Урамда җил
Сызгыра,
Шундый җилле
Сыздыра,

Хәтта тузан
Туздыра,
Хәтта мине
Уздыра.

Сыбызгысы
Шәп бигрәк —
Нәкъ минеке
Кебегрәк!

Тик ул
Югалган иде,
Юк, кемдер
Алган иде.

Алган икән
Менә кем?!
Кире бирер ул,
Бәлкем?

Сызгыртсын инде,
Ярар.
Әтием миңа
Табар

Сыбызгының
Яңасын.
Сызгыртырмын
Аннан соң.

Сызгыртырмын
Нык итеп —
Җил чыгарырлык
Итеп!

Буранда

Беркем чыкмый
Урамга,
Буранлы көн
Булганга.

Буран ала
Бөтереп,
Салкын ала
Өттереп!

Кошлар гына
Һавада
Чайкалалар
Һаман да.

Рәхәтләнеп
Очарга
Бик кыендыр
Кошларга!

Мин барсын да булдырам

Мин җил кебек улый беләм,
Яңгыр кебек елый беләм,
Кояш кебек көлә беләм,
Чишмә кебек җырлый беләм.

Агач булып шаулый алам,
Күгәрчендәй гөрли алам.
Бик тырышсам, балык кебек
Сөйләшми дә йөри алам.

Дөрес түгел бу бер дә!

Болытларга
Ук очып
Менә ала
Шул чыпчык!

Ә мин Алмаз
Булып та
Оча алмыйм
Болытка.

Очалмаммы
Гомердә?..
Дөрес түгел
Бу бер дә!

Өркетмәгез!

Өркетмәгез,
Өркетмә!
Өрекмим мин
Бөртек тә!

Курыкмагач
Курыкмыйм
Ул әтәч
Пыр тузса да,
Кәефемне
Бозса да,
Кызса да,
Тузынса да,
Аз гына
Узынса да...
Курыкмагач
Курыкмыйм
Бар көчкә

Чаптырса да,
Чалбардан
Каптырса да,
Өскә килеп
Кунса да,
Артык усал
Булса да,
Хәтта куып
Тотса да,
Аз гына
Куркытса да...
Курыкмыйм ул
Әтәчтән!

Сәер яңгыр

Өстән яңгыр
Сибәли,
Өскә яңгыр
Тигәли.

Ныклап кына
Таммый да,
Яумый да,
Туктамый да.

Әллә нинди лә
Һава:
Йә яумый да
Йә ява.

Бәлки яумас...
Бәлки явар...
Ярар инде,
Үзе карар!

Әллә нинди
Бүген һава:
Үзе яумый,
Үзе ява...

Базарда

Базарда — карбыз да,
Йөзем дә, өрек тә...…
Авызга кабуга
Бетәләр эреп тә.

Алмасы, чиясе
Әй тәмле, әй татлы.
Әфлисун-лимоннар
Өелгән кат-катлы.

Телеңне йотасың,
Капсаң да бер генә.

Чыннан да, йотачак,
Капса да кем генә.

Малайлар ашыйлар
Карбыз да, кавын да.
Тик менә эләкми
Миңа бер кабым да.

Аларга аз гына
Кызыгып та куям.
Юк ла, мин базарның
Исеннән дә туям.

Шулай да җитәр лә —
Мин кайтып китәм лә,
Базардан тиз генә
Бер генә үтәм дә.

Базарда әтисез,
Базарда әнисез
Күңелсез икән лә!

Кар яуды көн буена…

Кар яуды көн буена,
Кар яуды төн буена.

Күмеп китте юлларны,
Күмеп китте урамны...

Күмеп китте өйләрне,
Тагын әллә ниләрне...

Күмә иде мине дә,
Бик тә күмәр иде дә,

Бик нык яуганын күреп,
Качтым шул өйгә кереп!

Минем яныма кереп
Карасын инде күмеп!

Җылынсын әле суык!

Алмаз тышта
Уйнап йөргән,
Тыштан өйгә
Туңып кергән.

Бармаклары,
Колаклары
Кып-кып-кызыл
Булып кергән.

— Бармакларым
Әрни, әби,
Тота алмыйм

Берни, әби!

Йөргән чакта
Тауда шуып,
Туңдырды шул
Мине суык.

Әбекәем,
Күр әле,— ди,—
Суыкны син
Шуның өчен
Бер кыздырып
Кер әле! — ди,—

Кертмәсен
Мине куып,
Җылынсын
Әле суык!

Йокла инде!

Энем кебек әллә мин дә
Шундый елак идем микән?
Әниемнең теңкәсенә
Әллә мин дә тидем микән?

Ята үзе
Җырлый-җырлый,
Ята үзе
Елый-елый.

Уйламый ул
Туктарга да,
Уйламый ул
Йокларга да.

Тукта инде,
Энекәшем!
Йокла инде,
Бәләкәчем!

Елак ла син,
Энем, бигрәк.
Елый башлыйм хәзер үзем,
Туктамасаң әгәр тизрәк!

Диңгез төбендә

Диңгезгә килгән көнне үк
Чумдым диңгез төбенә.
Һәм юлыктым... акуланың
Иң усал бер төренә!

Шундый очлы тешләре!
Шундый шома түшләре!

Койрыгын болгап тора!
Су астын болгаттыра!

Күзәтә мине үзе,
Гел миндә генә күзе!

Вәт акула! Рәсемдәге
Акулалар чүп кенә.
Ул акула мине ялгыш
Тешләмәде чүт кенә.

Күргәне булмагач, башта
Танымагандыр инде.
Шәп малай булганга гына
Кагылмагандыр инде.

Мин дә аны су астында
Ныклап таный алмадым.
Дөресен генә әйткәндә,
Ныклап карый алмадым.

Миңа калса, ул акула
Бик көчле түгел иде.
Миңа калса, тешләре дә
Бик очлы түгел иде.

Ахрысы, ул суда гына
Зур булып күренгәндер.
Ахрысы, ул юри генә
Тешләргә үрелгәндер.

Мөгаен, ул койрыгын да
Шаяртып болгагандыр.
Бәлки әле, ул бөтенләй
Акула булмагандыр?

Булмагандыр...
Түгел лә мин
Акула күргән кеше.
Мин бит беренче мәртәбә
Диңгезгә кергән кеше!

Ә үзләре......

Зурлар безгә тапшыру да,
Кино да каратмыйлар.
— Ярамый да ярамый! — дип,
Көн саен кабатлыйлар.

— Кинолар кичен,— диләр,—
Олылар өчен! — диләр.

Әгәр дә карый башласаң,
Безгә бармак яныйлар...
Безгә дигән мультфильмны
Үзләре бик карыйлар!

Таулар бигрәк биек шул!

Ышанмас иде, әгәр дә
Сөйләсәм берәрсенә.
Аптырадым мин, карагач
Тауларның түбәсенә.

Тау түбәсен җәй көне дә
Ап-ак карлар каплаган.
Гөрләвекләр булып, алар
Яз көне дә акмаган.

Кояшка тиеп торса да,
Кояш та эретмәгән.
Эссе җәйдә дә, нишләптер,
Һаман эреп бетмәгән.

Тау түбәсендә, мөгаен,
Тылсымлы кардыр әле.
Күптән эреп бетәр иде —
Хикмәте бардыр әле...

Диңгездә — җәй, ә тауларның
Кар каплаган түбәсен.
Биек булгач, тауларга җәй
Менә алмый, күрәсең!

Саный беләм

Мин инде
Саный беләм,
Саннарны
Таный беләм.

Саныйм мин
Берәм-берәм
Әлегә
Бармак белән.

Өйрәндем шул
Санарга,
Була санап
Карарга.

Тырышсам
Бик нык әгәр,
Саныйм мин
Унга кадәр.

Уннан соңмы?
Уннан соң...
Бик күп инде
Шуннан соң!

Энемә дә ун ай инде

Йөри белми
Энем атлап,
Йөри әле
Дүртаяклап.

Шулай йөрү
Кулай аңа,
Бик тә уңай
Бугай аңа.

Кайчагында
Кызып китә,
Кайчагында
Тузып китә,

Безне бик тиз
Узып китә,
Безне шулай
Кызык итә...

Ә беркөнне
Энем безне
Аптыратты
Һәммәбезне:

Йөргән чакта
Өйдә уйнап,
Атлап китте
Бүлмә буйлап!

Кара әле,
Кара, кара —
Дөнья буйлап
Атлап бара!

Мүкәләүләр,
Шуышулар,
Үрмәләргә
Тырышулар

Егет кеше
Эшемени!
Без йөрмәслек
Кешемени?!

Йөри энем
Дөбер-дөбер.
Йөгер, энем,
Йөгер, йөгер!

Энем үсте!
Шулай инде —
Энемә дә
Ун ай инде!

Ни бар гармун эчендә?

Кагылсам гармуныма,
Гармунымның моңына

Кенәри дә кушыла,
Охшатадыр тавышын
Берәр таныш кошына.

Гармунымның эчендә
Кош дип уйлыйдыр инде.
Аннары... мин үзем дә
Матур уйныймдыр инде.

Ялгыз калгач...…

Өйдә Алмаз — ялгызы.
Куркыта әллә нигә...
Берәр нәрсә, берәр ни
Бар микән әллә өйдә?
Нәрсәдер дөп-дөп итә.
Күзгә күренми генә
Нәрсәдер үтеп китә,
Нәрсәдер этеп китә,
Нәрсәдер төртеп китә.
Нәрсәдер дөп-дөп итә
Бүлмә түрендә генә,
Нәрсәдер дөп-дөп итә
Колак төбендә генә.
Башта ул
Бер яктан дөп-дөп итә,
Аннары
Өч яктан дөп-дөп итә,
Аннары
Бар яктан дөп-дөп итә,
Шуннан соң
Почмактан дөп-дөп итә,
Шуннан соң
Чоланда дөп-дөп итә,
Чыннан да дөп-дөп итә.
Әллә инде берәр карак
Керәме? — дөп-дөп итә?!
Юк ла, курыкканга гына
Йөрәге дөп-дөп итә!

Абыемның бүреге

Абыйның солдат бүреген
Кидем мин — күрәсезме?
Бигрәк олы бүрек кигән,
Дип, миннән көләсезме?

Олы түгел лә, тап-таман,
Бер дигән бүрек менә.
Нәкъ минем үземә үлчәп
Тегелгән кебек кенә.

Абыйның бүреге миңа
Ничек соң, килешәме?
Минем үз бүрегем дә бар.

Өр-яңа килеш әле.

Малайлар булып, малайлар
Бер бүрексез буламы?!
Үземнекен кияр идем,
Энем кия шул аны!

Тими тел очына да

Кыза башлый да
Күзем,
Бетә башлый да
Түзем,
Кызулый башлыйм
Үзем!

Каян килә бу тизлек,
Бу тизлек,
Бу җитезлек?

Күзгә күренеп кими,
Тел очына да тими —

Шоколад та тиз бетә,
Лимонад та тиз бетә,

Варенье да тиз бетә,
Печенье да тиз бетә...

Кими алар — күземне
Ачып йомган тизлектә.

Әһә, белдем!
Ашыгучы
Мин түгел, алар икән.
Мин — ярый инде, алар
Ник ашыгалар икән?

Банкадагы «балыклар»

Карап-карап
Торган да,
Мыекларын
Борган да,

Иренен
Ялаган да,
Тагын бер
Ялмаган да,

Банкага
Үрелгән ул —
Андагы кыярларны
Балык диеп
Белгән ул!

Песиебез

Яланган —
Ялманган да
Алданган!

Айлы малай,
Айлы бабай

Малайда да бар Ай,
Бабайда да бар Ай.

Ничек инде алай?
Шулай инде, шулай!

Алайда да ул Ай,
Шулайда да шул Ай.

Болында

Болынны
Буйлый
Болан.

Болынны
Урый
Колан.

Болында
Уйный
Олан.

Уеннан
Туймый
Олан,

Туйганын
Тоймый
Олан.

Ул олан —
Кола
Колын.

Гөр килә
Олы
Болын!

Авыр самавыр

Безнең самавыр — авыр,
Безнең самавыр — көмеш.
Суы беткән, ә үзе
Һаман да юан килеш!

Палиндром **I**

Әнә
Апа
Как
Ала.

Әллә
Апа
Чәч
Ала.

Әһә,
Апа
Сүс
Ала.

И
Кызык
Кебек
Аңа.

Кояш

Кояш чыга,
Аннан бата.
Юк бугай ла,
Болай — хата.

Кояш бата,
Аннан чыга.
Менә бусы
Охшый чынга!

Палиндром II

Ыгы-зыгы.
Карак! Карак!
Таш ат! Таш ат!
Тала! Талат!
Ат та
Тарат!
Карак
Ала
Кара тарак.
Ал ла,
Карак!

Шар

Шарик каян
Шар тапкан?
Шаян Шарик
Шар капкан.
Шарик шарны
Шартлаткан.

Шарик шарга
Шаккаткан —
Шардай күзен
Шарлаткан!

Яра

Кара әле, кара:
Каен яфрак яра,

Каюм утын яра,
Кулларында — яра.

Кыям, бара-бара,
Гел көнбагыш яра.

Бабай, шаулап кара,
Чыбык белән яра.

Менә әйбәт чара -
Шәрәф шәрран яра!

Сусау

Сусар түгел мин
Сусарга,
Су салыгыз
Сусарга!

Эчәрмен әле
Сусатса —
Алсу татлы
Су сатса.

«К»лар тулган бакчага

Бу бакчага ни булган?
Бакча «К» белән тулган:

Карлыган һәм кәбестә,
Кишер, карбыз һәм кабак,
Крыжовник һәм кукуруз,
Кыяр, кавын, кузгалак...…

Әйдә, рәхим итегез!
Авыз итеп китегез!

Тәмле тәлинкә

Ботка да, аш та бик тәмле.
Каян шундый тәм икән?
Әһә, белдем — үзе шундый
Тәмле икән тәлинкәм!

Ни өчен олы?

Олы болын да,
Олы колын да,

Олы толып та,
Олы болыт та.

Әйт әле шуны,
Ни өчен олы?

Палиндром III

Карак, карак!
Кара, карак!
Кара карак
Карарак.
Кар ак,
Кара кар ак.

Чебеннәр, черкиләр

Беззз-беззз килгән булалар,
Беззз-беззз көлгән булалар,
Безелдәгән булалар,
«Без! Без!» — дигән булалар.

Бар белгәннәре: «Без! Без!
Безгә! Безне! Безме! Без!»
Мактанчыклар! Әйтерсең лә
Без: «Без! Без!»— ди белмибез.

Өчпочмак

Табын тәмле — ул булса,
Пары бөркелеп торса,
Әни пешереп торса...…

Ат йөртергә өйрәнүче
шәһәр малаена
киңәшләр

Атның аның газы — «На-а-а!»
Басма атның газына!
Атың шуңа азына,
Атың шуңа тузына,
Атың шуңа узына!
Тый инде, тый аз гына —
Бас инде тормозына!

Ә атның тормозы — «Тр-р-р!»
Дилбегәсен тартып тор-р-р!
Атыңны туктатып тор-р-р!

Тр-р-р!
Тормозына бас тагы!
Күрәсеңме, туктады.

Авызың ачып торма!
Ике сүзне онытма:
Тр-р-р!
На-а-а!
Тр-р-р!
На-а-а!

Җәйрә, җәй!

Җәй җәелгән
Болынга —
Без җыелган
Урынга.

Сагынганны
Җәй белгән,
Шуңа да ул
Җәелгән.

Ташлап китмә,
Яме, Җәй!
Тәмле Җәй син,
Ямьле Җәй,

Чәчәкле Җәй,
Чибәр Җәй,
Юлыбызга
Чирәм җәй!

Чәчәкләрдән
Җәймә җәй!
Без уйнарбыз —
Җәй дә җәй!

Җәйрә, җәйрә,
Яшел җәй!

Тел

Сәгыйтьнең дә теле бар,
Сәгатьнең дә теле бар.

Гармунның да теле бар,
Янгынның да теле бар.

Телнең төрле төре бар.
Тагын кемнең теле бар?

Бура

Бу бүрәнә —

Бурага,
Өр-яңа йорт
Бурарга.
Кирәк булыр
Бурарга,
Калмас өчен
Буранга,
Буран мөмкин
Бурарга.
Тик әтинең
Бу ара
Вакыты юк
Бурарга.

Читлек

Читлек бу, дус.
Түгел ул буш.
Эчендә — кош.
Хуш, җырчы, хуш!

Дан казанган каз

Казансудан
Каз ага,
Тарыганмы
Казага?
Юк ла, качкан
Казаннан.
Борчылмагыз,
Каз аннан
Очып кайткан
Казанга.

Каз шулай дан
Казанган!

Безнең авыл филләре

Безнең очта
Бар филләр:

Филүсләр һәм
Рафилләр!

Карлы-карсыз карбыз

Карбыз буламы карсыз?
Юк, карбыз булмый ансыз.

Ул карлы да булалмый,
Булмый ул карбыз андый.

Карбызларның
Карсызын
Йә булмаса карлысын
Күргәнегез бармы соң?

Палиндром IV

И
Аза
Таза Азат,
О,
Аза
Таза зат,
У,
Аза
Таз ат.

Кояш

«Кояш» сүзенең беркөнне
Хәрефләре таралган —
Кояш кинәт юкка чыккан,
Бөтен дөнья каралган.

Баскыч

Баскыч буйлап
Менәм өскә,
Иң-иң өскә —
Биек түшкә!
Менәм өскә
Көчкә-көчкә —
Менеп җитеп
Булмый һич тә!
Баскыч бигрәк
Биек икән!
Уф! Барыбер
Менеп җитәм!..
Ә аннан соң,
Аз гына хәл
Алганнан соң,
Китәм төшеп,
Тиргә төшеп,
Тирләп-пешеп,
Баскыч буйлап,
Уйнап-уйнап,
Аска таба
Чаба-чаба
Китәм хутлап —
Булмый туктап!

Көрәк

Кулда
Көрәк.
Гел кар
Көрәп
Ныгый
Беләк.
Көрәк —
Терәк!
Көрәк —
Кирәк!
Көрәк
Бигрәк
Безгә
Кирәк,
Булса
Теләк
Һәм нык беләк,
Үзе көри
Карны көрәк!
Көрәк — кирәк!
Кирәк!

* * *

Ата,
Ана
Кайсы яктан
Укысак та
Ата,
Ана!

Без сугыш теләмибез!

Кадерле балалар!

Сез барыгыз да тынычлык телисез, тынычлык өчен үзегез дә көрәшәсез. Сезнең якты, имин тормышта яшисегез килә. Дөньядагы барлык балаларның да уртак теләгедер ул тынычлык!

Кайчандыр мин Америкада яшәүче балаларның атом сугышына каршы язылган сүзләрен укыган идем. Алар — сезнең яшьтәшләрегез, 6—10 яшьлек малайлар, кызлар. Аларның сүзләре мине тетрәндерде, дулкынландырды, уйландырды. Алар да, сезнең кебек үк, тынычлык телиләр икән. Алар да *атом, бомба, сугыш, үлем* кебек ямьсез сүзләрне күралмыйлар. Аларның да иң яраткан сүзләре —*тынычлык, бәхет, кояш, шатлык*. Аларның да тыныч Җиребездә бәхетле булып үсәселәре килә.

Америка балалары исеменнән язылган әлеге шигырьләрем сезнең дә теләкләрне чагылдырадыр дип ышанам.

Дулкынландырмагыз мине!

Берәрсе бомба турында
Сөйли башлады исә,
Йә берәрсе ялгыш кына:
«Атом бомбасы»,— дисә,

Кинәт дулкынлана башлыйм
Бернигә дә карамый.
Ә миңа дулкынланырга
Әле бер дә ярамый.

Дулкынлансам, бит очларым
Күз яшенә чылана...
Дулкынландырмагыз мине —
Докторлар ачулана!

7 яшьлек Билли К.

Ак кәгазь

Мин ясаган менә шушы
Рәсемне күрәсезме?
Бу бит — чип-чиста ак кәгазь
Бите, дип көләсезме?

Бу — ак кәгазь бите түгел,
Түгел гади аклык та.
Сугыштан калган бушлык бу —
Хыял да бу, хаклык та.

Дөнья нәкъ шулай булачак
Бомба шартлаганнан соң —
Тормыш түгел, ап-ак бушлык
Калачак бит аннан соң.

8 яшьлек СинтияК.

Сорагыз!

Атом-төш коралы —
Куркыткыч,
Коточкыч!
Атом-төш сугышы —
Коточкыч
Куркыныч!
Аның ни икәнен
Үлгәннәр
Белгәннәр.
Сорагыз, сорагыз —
Әйтерләр
Үлгәннәр!

9 яшьлек Филлис Х.

Авыру йоксын иде!

Елмаймыймын да көлмимен —
Нишләргә дә белмимен
Бомбаның нәрсә икәнен
Белгәнемнән бирле мин.

Бомбаларны җил очыртсын
Яки җир йотсын иде,
Йә аларга йогышлы бер
Авыру йоксын иде.

Ул чагында бомбаларга

Беркем дә тимәс иде,
Хәтта иң явыз кеше дә
Янына килмәс иде!

7 яшьлек Джей Р.

Без сугыш теләмибез!

Сугыш теләми балалар,
Бәбиләр һәм сабыйлар.
Нәни җәнлекләр дә сугыш
Кирәкми дип саныйлар.

«Сугыш» дигән сүз үзе дә
Кыса безнең сулышны.
Зурлар белән крокодиллар
Телидер ул сугышны.

10 яшьлек Энтони Р.

Теләмим!

Атом бомбасы...
Ул хакта
Мин берни белми идем.
Ул бомбаны хәзер инде
Күрәсем килми минем.

Бомбаларның кешеләрне
Үтергәнен беләм мин.
Җирдә иң соңгы кеше дә
Булырга мин теләмим!

Ялгызым җирдә нишләрмен? —
Куркам хәтта уйларга...
Аннары яратмыйм да мин
Үзем генә уйнарга.

6 яшьлек Лора Р.

Әкияттә генә булган...

Атом бомбасы ниндиме? —
Ул Аждаһа төследер.
Усалдыр, бик тә явыздыр,
Ерткыч төсле көчледер.

Охшагандыр Убырлыга,
Пәригә йә Диюгә.
Шулар килә күз алдыма
«Бомба! Атом!» диюгә.

Ул — ут чәчеп торган күзле,
Зур капкорсак эчледер.
Бик ямьсездер — зур авызлы

Һәм бик озын тешледер.

Ачылгандыр безне йотар
Өчен ул зур авызлар...
Элек әкияттә генә
Булган андый явызлар.

8 яшьлек Энди Х.

Ничек уйлыйсыз?

Генераллар алар бары
Сугыша гына белә.
Күралмыймын мин аларны
Шуңа күрә дә менә.

Төяр идем дә көймәгә
Бөтен генералларны,
Океан уртасына ук
Илтер идем аларны.

Куркып тормас идем әле
Мин аларның каршында —
Бушатыр идем утрауга
Мин аларның барсын да!

Калдырыр идем онытып
Шул утрауда аларны.
Ничек уйлыйсыз, аларны
Шулай итсәм ярармы?

9 яшьлек Бобби С.

Яшәү рәхәт түгелмени?!

Үтенәм сездән, абыйлар,
Бомбаларны тыегыз!
Беркем табалмаслык итеп
Йә яшереп куегыз!

Әгәр үзен бетермәсәк,
Ул Җирне бетерәчәк.
Бомбалар Җирдәге бөтен
Кешене үтерәчәк!

Ясамагыз яңа бомба,
Кызыгып кара данга.
Яшәү рәхәт түгелмени
Үлүгә караганда?!

7 яшьлек Энни Г.

Астронавт абыйга хат

Астронавт абый!
Сез тагын

Очасызмы галәмгә?
Яңадан шунда очарга
Уйласагыз әгәр дә,

Минем бер шәп тәкъдимем бар.
Зинһар, көлмәгез, яме!
Минем шушы тәкъдимемә
Каршы килмәгез әле!

Бомбаларны ракетага
Төяп китмәссез микән?
Шуларны Марска яки
Айга илтмәссез микән?

Ятсыннар шунда тутыгып,
Бернигә кирәксезгә.
Астронавт абый!
Бу хакта
Уйларга кирәк безгә!

9 яшьлек Ричард Л.

Белмиләр шул әле

Атом-төш бомбасын
Җәнлекләр белсәләр,
Аның ни икәнен
Әгәр дә күрсәләр,

Алар да җыелып
Киңәшерләр иде,
Бомбаларга каршы
Көрәшерләр иде!

Алар бомбаларны
Пыр туздырыр иде,
Сугыш чукмарларын
Әй кыздырыр иде!

Җәнлекләрдән качар
Иде ул бомбалар...
Их, белми шул әле
Бу хәлләрне алар.

7 яшьлек Марк М.

Бер бомба да калмас иде

Күргәнегез бармы сезнең
Әллә ничә тонналы,
Ә эченә әллә ничә
Үлем сыйган бомбаны?

Тылсымчы булсам мин әгәр,
Үч итеп шул бомбага,
Әйләндерер идем аны
Зур бер кызыл алмага.

Бик күп, бик күп кисәкләргә
Бүләр идем алманы.
Дөньядагы бар баланы
Сыйлар идем аннары.

Ашарлар иде туйганчы,
Камашканчы тешләре,
Туктамаслар иде бугай,
Авыртса да эчләре.

Ашап бетерерләр иде
Алмаларның барын да.
Бер бомба да калмас иде
Ул чакта Җир шарында!

10 яшьлек Джек Б.

Канатлы җайдак
турында баллада

Балачакның канатлы комиссары
Аркадий Гайдарга багышлыйм

Балачак урамнарыннан
(Әйтерсең байрак!)
Оча гына киләчәккә
Канатлы җайдак!

Ут шикелле кызыл аты
Җилферди җилдә.
Кылычы чыңлый һавада,
Маузеры — билдә.

Канатлы җайдак яшь әле,
Ул — малай гына.
Тик җиңелә торган түгел
Ул алай гына.

Ничек түзсен ул — илеңне
Дошман таптасын!
Син якламасаң, илеңне
Кемнәр якласын?!

Тизрәк үсә малайлар да
Андый чагында.
Өлкәннәр белән алар да
Ирек сагында!

«Гомерем дә Ватан өчен!» —
Дип ул ант итә.
Аның юлдашы — батырлык
Һәм романтика!

Очкын чәчри тояклардан,
Яллары — ялкын!
Үз артыннан ияртkән ул
Малайлар халкын.

Ияртkән ул малайларның

Иң кыюларын.
Үткән алар көрәшләрнең
Иң кыеннарын.

Ияргән Валя Котик һәм
Чекалин Саша.
Алар белән рәттән Леня
Голиков баса.

Марат Казей, Дубининнар...
Меңнәр ияргән.
Алар — мәңгелек җайдаклар —
Һаман иярдә!

Канатлы җайдак — иң алда!
Җилдерә генә!
Алар барда беркем тимәс
Ил йөрәгенә!

Чөнки җайдак әкияттәге
Баһадир төсле!
Баһадир төсле көчле ул,
Дошманга — үчле!

Суда да батмый ул җайдак,
Утта да янмый.
Аны хәтта дошман аткан
Ядрә дә алмый.

Артта кала берәм-берәм
Еллар һәм айлар.
Егетләрне алыштыра
Яңа малайлар.

Күңелләр дә батырлыкка
Күптән тартылган —
Яңа малайлар иярә
Җайдак артыннан.

Иярә аңа Сережа,
Аркаша, Денис.
Иярә Азат, Азамат,
Алмаз һәм Янис.

Антонио, Луис, Диас,
Фәрһад бар анда.
Өстәлә бүген аларга
Хосе, Фернандо...

Батыр малайлар иยартеп,
Атын уйнатып,
Әй чаба җайдак —
Балачак
Иле буйлатып.

Ул узган чакта, кызлардан
Чәчәкләр ява.
Аны күреп малайларның
Күзләре яна.

Туктамас җайдак беркайчан,
Туктамас аты.
Туктаса, бозылыр иде
Ватанга анты.
Сезнең урамнан да җайдак
Узачак әле.
Күзләрегез сезнең дә бер
Кызачак әле.

Сез үзегез дә инде чын
Батыр диярлек.
Һәммәгез батыр җайдакка
Китәр ияреп.

Киләчәккә чаба җайдак,
Аты — ялкыннан!
Сез дә калмагыз, малайлар,
Җайдак артыннан!

Балачак иленә бит ул
Батырлык илтә!
Малайларны һәм кызларны
Бәхетле итә!

Ул һәрвакыт батырлыкка,
Көрәшкә әйдәр —
Балачакның яшь җайдагы —
Комиссар
Гайдар!

Дуслашасым килә!

Дөньяның төрле кыйтгаларында балалар шагыйрьләре яши. Сабый җанлы, аксакал акыллы, тапкыр сүзле, ихлас хисле тылсым ияләре! Ул шагыйрьләрнең илләре генә, туган җирләре генә, исемнәре генә төрледән-төрле, ә менә шигырьләре, геройлары, аларның кыланмышлары, үз-үзләрен тотышлары, уй-хыяллары, шатлык-кайгылары, мутлыклары-шуклыклары бер үк. Бала кайда да — бала, балалар шагыйре кайда да балалар шагыйре булып кала икән. Әле сез укыйсы шигырьләрне тәрҗемә иткәндә, мин тагын бер кабат шуңа ышандым. Алар минем үземнең шигырьләремнән аерылмыйлар да шикелле. Бәлки, миңа гына шулай тоеладыр?.. Укып карагыз әле!

АГАГЕЛЬДЫ АЛЛАНАЗАРОВ

(*төрекмән шагыйре*)

Дустымны эзлим!

Дустым югалды бит әле!
Шундый әйбәт дус иде.
Иртән торып чыгуыма
Оясы буп-буш иде.

Кимергән сөяге калган,
Буш табагы яланган...
Эзләп карадым урманнан,
Урап кайттым яланнан.

Минем шул яхшы дустымны
Күрүче булмадымы?
Сезнең тирәдә һау-һаулап

Өрүче булмадымы?

Әгәр карлыкмаган булса,
Тавышы матур иде,
Үзе дүрт аяклы иде,
Үзе бик батыр иде!

Ятканда телен чыгара,
Ялтырап тора күзе.
Койрыгы пумала кебек,
Акбай исемле үзе.

Әгәр күрсәгез, сез аңа
Сөяк биреп китегез.
Әгәр сөяген яратса,
Миңа хәбәр итегез!

Көтү каршылаганда

Көтү кайтканда көн саен
Каршылыйм мин малларны.
Бармакларны бөгә-бөгә
Санап торам аларны.
Берәү, икәү, өчәү, дүртәү...
Бик җиңел унга кадәр.
Тик менә буталып бетәм
Уннан да артса әгәр...
Тагын буталдым.
Малкайлар,
Бераз көтегез инде.
Әбиемнән сорап килим —
Сабыр итегез инде!

Кыш кайчан була?

Кышның кайчан җиткәнен
Белергә телисезме?
Кышны яздан, җәйдән, көздән
Аера белмисезме?
Җәйге сукмаклар күмелсә,
Кар яуса матур итеп,
Малайлар да, бабайлар да
Кисәләр киез итек,
Торбалардан төтен чыкса,
Тышта буран котырса,
Минем әби җылы мичнең
Янынарак утырса,
Абый арба урынына
Чанасын җиккән булыр —
Шунда кыш җиткән булыр.
ЕЛЕНА АКСЕЛЬРОД

(*рус шагыйрәсе*)

Төн кая була?

Кояш чыккач, таң аткач,
Төн кая китә икән?
Әллә инде коега
Качып ял итә микән?

Карадым мин коега —
Бик куркыныч тоела.
Төн менә кайда икән —
Ул бит коеда икән!

Тик төнне чиләк белән
Алып чыга алмадым.
Төн коеда юк икән —
Әле генә аңладым.

Аннан өйгә кердем дә
Карадым базны ачып.
Менә кайда икән ул! —
Төн ята базда качып.

Төшеп киттем мин базга —
Куркып торыйм, ди, кемнән?
Һәм җырларга тотындым
Курыкмас өчен төннән.

Ә шулай да урамга
Чыгып киттем мин ятьрәк,
Чөнки анда яктырак,
Күңеллерәк, әйбәтрәк!
АГНИЯ БАРТО

(*рус шагыйрәсе*)

Өлкәннәргә ышансаң...…

Мин, өлкәннәр дөрес сөйли,
Дип уйлый идем элек.
Бабай: «Хезмәт яратам»,— ди...
Тик булмый әле белеп.

Мин аннан: «Сыбызгы ясап
Бир әле!» — дип үтендем.
Үтендем дә — үтенгәнгә
Үзем бераз үкендем.

«Кибеттән алыйк,— ди бабай,—
Бераз гына көт әле...»
Ә үзе: «Хезмәт яратам»,—
Дигән була бит әле.

Фәрештә кирәк әнигә

— Син хиссез үсәсең! — диләр.
Белмим, «хис» нинди сүздер?
Мин хиссезме? Бәхәсләшмим.
Хиссез булгач, хиссездер.

Урамнан кичә каршыга
Әни килә туп-туры.
Менә анда инде ул хис,
Аның хисе — туп-тулы!

Кочаклап алды ул мине
Бөтен кызлар каршында.
Ә мин шуңа кердем суга,
Коендырдым барсын да.

Кочаклашмыйлар бит инде,
Мин хисле дип, һәр төштә.
Хиссез, имеш. Кирәк аңа
Малай түгел, фәрештә.

Чыгып кына тора җай!

Бәхетем йолдызы миңа
Гел ярдәм итеп тора:
Әйбәт бер кыз белән көн дә
Очрашу көтеп тора.

Наташа ул. Кунакка дип
Барса апаларына,
Очраклы гына барам да
Басам капкаларына.

Очрашабыз тукталышта,
Кибеттә... ялгыш кына.
Очраклы очраштырадыр
Безне шул язмыш кына.

Тик ул җайны, ул очракны
Мин көннәр буе көтәм:
Урамнарыннан да үтәм,
Көтәм дип, туңып бетәм...

Урамда уза көннәрем
Шул кызны көтеп кенә.
Тик ни... сөйләнә күрмәгез,
Әйтәм сер итеп кенә.

Эх, әгәр дә!..

Эш җитәрлек авылда
Кызларга, малайларга.
Яңгырый тавышлары
Әллә... әллә кайларга.

Тирә-якта кайный эш,
Кайный эшнең төрлесе.
Сашка да эшләр иде,
Тик җибәрми сеңлесе.

Балта, чүкеч тавышы...
Ачуы чыга аның.

Вакыт алыштырырга
Биләүләрен Таньканың.

Иртәдән кичкә кадәр,
Җепкә бәйләнгән сыман,
Сеңлесе белән көн дә
Утыра — ай-яй чыдам!

«Эх, китсәң иде
БАМга!
Сеңелсез, эниләрсез,
Бик тә рәхәттер анда...»

Ялгызлык

Юк, китәм бөтенләйгә!
Кайтмаячакмын мәңге:
Юкса күп сорау бирәм
Һәм ашамыйм бәрәңге.

Зурларга тупас дәшәм
Һәм юкка бәхәсләшәм.
Әйбәт булыр урманда
Ялгыз башым яшәсәм.

Мин ялгызлык яратам —
Чыкмас монда талаш та.
Өемне дә сагынмам —
Рәхәт икән шалашта.

Берәр чытырманлыкта
Берәр күл дә табармын.
Бака белән бакача
Бәхәсләшеп карармын.

Кошлар җырын тыңлармын,
Төрле уйлар уйлармын.
Тик мин футбол яратам —
Кемнәр белән уйнармын?

Иң яхшысы: һәркемгә
Шалаш ясыйм мин көн дә.

Чакырам малайларны,
Чакырам да аларны
Берәр шалаш өләшәм.
Әтиләрне дә дәшәм.

Ләкин шуны белегез —
Бөтенләйгә килегез!

Кызарам

Әллә нишләдем әле,
Шуңа янам, сызланам:
Чөнки мин бик еш кына
Бер сәбәпсез кызарам.

Пәке сорый күрше кыз,

Ә мин торам кызарып.
Юкса берни әйтмәде
Алай кәеф бозарлык.

Мин түкмәгән дә идем
Шул караны өстәлгә,
Тик сизәм — керә йөзем
Алсу, кызыл төсләргә.

Ә кичә Лена әйтә:
— Кызарасың юкка,— ди,—
Кызару модно түгел,
Кызарудан тукта! — ди.

...Ә мин торам кызарып,
Китә алмыйм кузгалып.

Җәнлекләр уйлый микән?

Җәнлекләр уйлый беләме?
Төгәл белмим мин ансын.
Әйтик, песи уйлый микән
Соңыннан ни буласын?
Хәер, песи нигә әле
Ул турыда уйласын?

Койрыклары бар, уйлары
Бармы соң бозауларның?
Барын бардыр, каян белик
Уйларын без аларның.

Этләр дә уйлый беләдер,
Этләрне дә уй баса.
Колаклары шиңә этнең,
Сагышлы уй уйласа.

Кошлар турында да уйлыйм:
Уйлыйдыр кош халкы да.
Аларны да салкын өтә,
Өтеп ала ялкын да.
Уйлыйдыр алар иң элек
Кошчыклары хакында!

Җәнлекләр уйлый беләме?
Беләләрдер, белмичә...
Әби: «Юк!»— ди. Булмас әле
Тагын бер тикшермичә.

Әтинең чыкты ачуы...

Алып кайттым мин «икеле» —
Андый хәл сезгә таныш.
Әтинең чыкты ачуы,
Тик чыгармады тавыш.

Кычкырсын иде ул миңа,

Тәлинкә ватсын иде.
Ачуыннан көндәлекне
Идәнгә атсын иде.

Юк, ул миңа карамый да.
Имеш, аның күп эше.
Мин әйтерсең Павлик түгел,
Ниндидер бер чит кеше.

Ул миңа җавап кайтармый
Хәтта ашаганда да.
Юри карыйм сөйләштереп —
Җавап бирми анда да.

Уза берни булмагандай,
Карый да өстән генә.
Мин әйтерсең Павлик түгел,
Урындык, өстәл генә.

Бик борчый бу сөйләшмәү,
Юкка түгел бу дәшмәү!
ИВАН БЕЛЯКОВ

(*рус шагыйре*)

Походта

Эшләргә икән үзеңә
Походта бөтенесен:
Үз куллары белән эшли
Алик та бөтен эшен.

Учакны үзең ягасың,
Суны үзең ташыйсың,
Бәрәңгене үзең әрчеп
Һәм пешереп ашыйсың...

Шуңа күрә дә Аликка
Поход бер дә ошамый.
Походны яратучыга
Алик шуңа ышанмый.

Уйлый Алик: «Поход шәп ул! -
Диюләр ялган икән.
Бу походка әнине дә
Аласы калган икән».

Кара карлыган

— Кызлар, ашамадыгызмы
Сез кара карлыганны?
Яисә күрмәдегезме
Берәрсе кагылганны?

Әниләре соравына:
— Юк! — диделәр кызлары.
Бу сораудан, ни өчендер,
Валя гына кызарды.

Сеңелләре, моны сизеп,
Көләргә керештеләр,
Валяның кызаруыннан
Туйганчы көлештеләр.

Урлашкачтын, алдашкачтын,
Дуслар да көлә икән.
Хәтта кара карлыган да
Кызарта белә икән!

ЛЕОН БРИЕДИС

(*латыш шагыйре*)

Алмагачта ни үсә?

Ике малай бергәләп
Утыртты бер алмагач —
Бик тәмле, татлы алма
Бирә торган ул агач!

Малайлар бер көн көтте...
Алар ике көн көтте...
Өченче көн дигәндә...
Бер җимеш борын төртте.

Бу җимеш бик эредер,
Бик эре бер төредер!

Алмага да охшаган,
Хөрмәгә дә охшаган —
Мондый тәмле җимешне
Булмагандыр ашаган...

Тик җимеш дигәннәре
Агачтан очып чыкты...
Их, чыпчык булып чыкты!

ОЯР ВАЦИЕТИС

(*латыш шагыйре*)

Чынаяк ник ватыла?

Чынаяк ник ватыла?
Ник идәнгә атыла?
Ә чәй нигә түгелә?
Ашъяулыкка түгелә?

Ә?

Бирәсезме әйтеп сез?
Чынаякмы тәртипсез?
Чәйме шулай бик шаян?
Мин аны белим каян?!

Кем?
Минме наян?..

Яңгыр

Яңгыр ява,
Ява яңгыр...
Хәтта яңгыр
Арыгандыр.

Шуңа да ул ял итәргә
Җиргә күчә.
Ә яңгырдан тәмле булып
Җиләк үсә.

Бер дә көлке түгел бу!

Нәрсә соң бу? Аңлап булмый:
Бүре — сайрый, үрдәк — улый.

Крокодиллар зоопаркта
Мөгриләр, ди, бар халыкка.

Мәктәбенә бара Янцис
Һәм бакылдый... Бигрәк ямьсез!

Ай-яй, бер дә килешми бит —
Тел бистәсе сөйләшми бит.

Эше хөрт бүтәннәрнең дә:
Өргәк этләр өрми бер дә.

Тешләми дә, ди, ул этләр...
Көлке түгел бу, егетләр!

Уйнатма!

Шырпыны син бер дә юкка
Уйнатма!
Гадәтләре начар аның —
Уятма!

Бишегендә тыныч кына
Йокласын!
Әтиең һәм әниең ут
Йотмасын!

Уеннан уймак чыгачак —
Күрерсең!
Соңыннан үзең үкенеп
Йөрерсең.

Кытыкласаң син шырпының
Табанын! —
Аңлатыр сиңа әниең
Калганын.

Биш

Тиздән биш — син бик дәү инде!
Бармаклар да биш.
Биш чатлы йолдыз нурларын
Сиңа сибә ич.

Әрәмәдәге биш каен
Уздырган барсын —
Әгәр әйбәт булып үссәң,
Биш дус табарсың.

Иң биек кар көртен биш кат
Ерып үткәчтен,
Син, әлбәттә, үсәчәксең —
Карлар беткәчтен.

Күтәртми үзең атларсың —
Авыр булса да.
Ямь-яшел май — бишенче ай —
Бишкә юл сала.

Әкәмәт әкәм-төкәм

Чыршы янында гына
Зур бер ал гөмбә үскән.
Гөмбә астына кичтән
Бер әкәм-төкәм күчкән.

Яңгыр койган өч атна.
Әкәм-төкәм җай тапкан —
Өч атна яңгыр чакта
Гөмбә астында яткан.

Яңгыр яумагач бүтән,
Сораган әкәм-төкәм:
— Бу гөмбә
Агулы түгел микән?

Яңгыр яумый башлаган.
Әкәмәт әкәм-төкәм,
Вәт мәзәк әкәм-төкәм —
Үз зонтигын ашаган!

Кем кемгә хезмәт итә?

Ул велосипедта түгел,
Ә мопедта җилдерә:
Бер җилдерә, ун җилдерә,
Ул җилдерә илле дә!

Янка бармакчы урманга,
Мопед чаба инешкә,
Җен шикелле ярсып тора
Хәтта сүнгән килеш тә.

Мопед булгач, дуслар белән

Ул хәзер уйнамый да.
Янка ашыга дәрескә,
Ә мопед уйламый да.

Янка әлбәттә алачак
Тагын «2», тагын «1».
Ул әйбәт укымакчы да,
Ә мопедка барыбер.

Кайтып керми Янка өйгә:
Ашамый ул, йокламый...
Кайтыр иде, йоклар иде —
Мопеды бит туктамый!

Апельсин

Әнием әле эштә,
Әти дә әле эштә.

Бер әйбер бар бер төштә —
Шулкадәр сары төстә!

Бик тәмле, бик матур син —
Ник көләсең, апельсин?

Ятсын әни кайтканчы,
Ятсын әти кайтканчы...

Тик ничекләр түзәрмен?!
Апельсинда — күзләрем!

Апельсин мине белә —
Апельсин шуңа көлә!

Үзем генә

— Таганга мин килдем башта,
Атынам үзем генә! —
Атына Янцис! Калганнар
Көтәләр түзем генә.

«Үзем генә!» — ди туктаусыз,
Йоммый хәтта күзен дә.
Еллар узар, Янцис, шунда
Син аңларсың үзең дә:

«Үзем генә!» Футболны да
Берүзең уйныйсыңмы?
Үз капкаңа тупны үзең
Кертергә уйлыйсыңмы?

«Үзем генә!» Бокста да
Син рингка чыгарсың.
Үз-үзеңне тукмаганда,
Белмим, ничек чыдарсың?

Әбәкле уйнаганда да

Онытма шул сүзеңне:
Чөнки туры килер сиңа
Куарга үз-үзеңне!

Артык аяклар

Янцис, Янцис, урам аша
Ничек чыгарсың?
Бәлки әле, әниеңнән
Ярдәм сорарсың?

Кунакка ничекләр барып
Җитәрбез тизрәк —
Аякларың юл йөрергә
Хәлсез шул бигрәк.

Юл чокырлы да чакырлы —
Сине көтәбез.
Ике адым атлыйбыз да
Йоклап китәбез...

Әйдәгез, зоопарктан
Пони алабыз —
Лония апага юкса
Соңга калабыз.

Болай булгач, аякларың
Эштән арынды...
Ташлап калдыр, Янцис, син ул
Аякларыңны!

Трамвайлар —
трамвай түгел инде

Рәсем ясыйм.
Ә алар —
Чылтыр-чылтыр-чың-чың-чыңк,
Нәкъ Яңа ел чыршысында чылтыраган уенчык.

Әти әйтә:
— Тартма бусы.
Әни:
— Нинди тартма булсын!
Бу бит без
Икәү трамвай көтәбез.

Рәсем ясыйм.
Тик трамвайлар
Инде чылтырамыйлар —
Бер-берсенә карамыйлар,
Юлга гына карыйлар.
Мин бит беләм,
Сугышырга да мөмкин
Алар бер-берсе белән.

Койрыклы уйнау

Ике тычкан баласы
Уен уйлап ятканнар
Һәм бер уен тапканнар:
«Әйдә, без койрык бәйләш
Уйнап алыйк, энекәш!»

Тик әйткән әниләре:
«Андый уен ярамый!»
«Ә ни өчен ярамый?
Койрыкларны, энекәш,
Бәйлик, чөнки ярамый!»

Бу уен — гади уен!
Бик җиңел андый уен!
Уен чынга әйләнгән:
Ике койрык бәйләнгән!

Күренгән тагын берсе —
Койрыкның би-и-ик олысы!
Кемнеке дип уйлыйсыз?
Песинеке...
Монысы!

Кемнең эчендә ни бар?

Ак тузганаклар эчендә
Очырткыч бар:
Оча-оча туза алар!

Мотоцикллар эчендә
Кычкырткыч бар:
Тыр-тыр-тыр-тыр уза алар!

Ә сәгатьләрнең эчендә
Тизләткеч бар:
Келт-келт-келт-келт килә алар!

Ә менә кызлар эчендә
Көлдергеч бар:
Кет-кет-кет-кет көлә алар!

Ә кояш эчендә исә
Яктырткыч бар:
Дөнья якты-якты-якты!..

Ә менә синең эчеңдә
Елаткыч бар:
Яшьләрең бит акты... акты...

Кесә

Әйтегез, кесәмдә ник
Йөри бик дәү подшипник
Һәм бәләкәй подшипник,

Һәм болтларның төрлесе,
Ачкычы, өтергесе,
Җиз һәм бакыр алкалар,
Шөрепләр һәм гайкалар
Һәм төрле тимерчыбык,
Һәртөрле тимер чыбык;
Кесәдән тора чыгып
Төрле тимер кисәге —
Юк аларны исәбе!
Ә???
Чөнки мин ни кисәм дә,
Трактор бөтен килеш
Сыялмый бит кесәмә!

Кояш тәме

— Нәрсә соң бу?
Сары күзме?

— Сөйләмә лә син юк сүзне!
Ул бит кояш.
Кайнар.
Әйбәт.
Мә, кабып кара кояшның
Иң тәмле төшен!

Ләкин төшен йота күрмә —
Төкер син төшен!

Бәхәстәнме? Бәхәстән!

Бәхәстәнме? Бәхәстән!
Тик барыбер
Бу бәхәстә мин отам!
Отар өчен ике кулга
Ике зу-ур имән тотам.

Күтәрәм — эһ тә итмим!
Тылсымчы төсле бит мин!

Ә хикмәтен кем белә?
Карап торыгыз менә:

Бер чикләвек —
Уң кулда!
Бер чикләвек —
Сул кулда!

Ә чикләвек...
Һәр чикләвек —
Болытларга кадәр тигән
Зу-у-у-у-ур бер имән!

Җиргә күмелсен генә...
Үскәч күрерсез менә!

Тиз йөрүнең җае

Атлыйм ике аяклап,
Ә этем — дүрт аяклап.
Ух, ул сыптырта гына!
Өстә бер кош кагына —
Җитезрәк ул тагы да!

Табигатьтән сорыйм әле,
Юри генә сыныйм әле:
Булсын иде минем дә
Җитез-җитез алты аяк
Һәм биш канат, кимендә.

Җиләк турында җыр

— Кичә пешмәгән идең.
Бүген дә пешмәгәнсең.
Иртәгә дә пешмәссең —
Син әллә нишләгәнсең.

Һаман да кызармыйсың —
Халыкны кызганмыйсың...

Бар дисеңме ни эшем?
Ә тамагым ни өчен?
Тели тамак тәмлене.
Ә син менә тәмлеме?

Юк шул, бер дә мактана
Алмыйсың син бу яктан.
Беләсең килсә, бездә
Кызаралар ояттан.

Сиңа оят түгелме,
Яшь җиләк, яшел җиләк?
Яшь килеш, яшел килеш
Син, җиләк, кемгә кирәк?

— Син инде, Янцис, бигрәк,—
Дип көлә яшел җиләк,—
Әгәр дә мин кызарсам,
Синең бит күзең кызар.

Яшь малай, яшел малай,
Белдекле булгач алай,
Булмагач бер эшең дә,
Бөтенебез өчен дә
Син инде үзең кызар!

Диңгез бүресе турында моңсу җыр

Диңгезгә ыргытсаң бүрене,
Ул диңгез бүресе булачак.

Ачудан, кайгыдан көн саен
Корабларны тотып буачак.

Һәм, диңгез бәрәне дип уйлап,
Дулкыннар көтүен куачак.

Бәрәннәр ярата печәнне,
Клеверны, кәлшәне — төрлесен.

Дулкыннар — ак бөдрә бәрәннәр
Куыша диңгездә бер-берсен.

...Тик аларны ашап булмый. Бик тозлы бит.
Авырттырыр аның эчен.
Шуның өчен —
Уламасын өчен бүре кайгыдан,
Ташламагыз сез бүрене диңгезгә!
Шуны гына әйтә алам мин сезгә.

Күлдәвек

Зәңгәр күлдәвек
Әллә магнитлы —
Көн дә үзенә
Тарта Янитны.

Әни тиккә тирги лә:
Әти бит сөйли белеп —
Диңгезләрнең барсы да
Күлдәвек булган элек.

Хәтта капитаннар да,
Вице-адмираллар да...
Күлдәвек яратканнар
Минем яшьтә алар да!

Өлеш тә төшкән! Ә мин
Шуны әйтә аламын:
Сайлап алыйк диңгезнең
Үзебезгә таманын.

Зәңгәр күлдәвек
Әллә магнитлы —
Көн дә үзенә
Тарта Янитны.

Кушу

Берне бергә кушсаң — ике
Була ич.
Ә икене бергә кушсаң —
Була өч.

Ә песине кушкан чакта
Көчеккә?
Булмас шул берничек тә.

Берсе дерелдәп утыра
Әнә агач түбәсендә,
Икенчесе —
Саклап тора тирәсендә.

Йокы

Почмакта нәрсә ул
Чыңлады?
Ни өчен тәрәзә
Зыңлады?
Әллә соң берәр кош
Тигәнме?
Кем анда селкетә
Идәнне?

Ята Янцис тавыш-тынсыз,
Күзен йомды инде ничә...
Килә, килә, йокы килә
Аңа шулай сиздермичә.

Җирнең тарту көче

Агач үсә өскә таба,
Өскә таба — үлән дә,
Ә яңгыр ява түбәнгә,
Алма да — һап! — түбәгә!

Ә берәр хәйлә корсаң,
Баштүбән әгәр торсаң,
Булыр дисезме тылсым?
Соң әйдә шулай булсын:

Баштүбән торсам әгәр,
Алма өскә тәгәрәр!
Торам шулай. Баштүбән.
Аяк — өстә. Баш — түбән.

Булмый шул Җирне алдап,…
Һап! —
Алма түбән төште.
Җитмәсә авырттырды
Иң кирәкмәгән төшне.

Бигрәк күңелсез агач

Кара кәүсәгә
Күңелсез түгел.
Ап-ак карга да
Күңелсез түгел.
Ә шулай да барсы да
Бигрәк күңелсез бүген.

Күршеләрнең чирли эте,

Әни елый нигәдер.
Дус кызым тапкан яңа дус.
Гаеп, бәлки, миндәдер?

Бүген кояш булмас кебек.
Булмас ахры, күрерсез.
Ә кояш озак булмаса,
Агачка да күңелсез.
ГРИГОРЕ ВИЕРУ

(*молдаван шагыйре*)

Аю

— Кая юл тоттың, аю?
— Калага — чыршыларга.
— Чыршылар сиңа нигә?
— Яңа ел каршыларга.

— Ә соң кая куярсың?
— Урын булыр, анысы.
— Урманда чыршы юкмы?
— Жәл шул урмандагысы.

Туган тел

Җырламый бүген җырчы кош.
Бәлки, бик аргандыр ул.
Юк ла, безнең сөйләшкәнне
Тыңлап тын калгандыр ул.

Әгәр дә бик кирәк булса
Иң моңлы сүз, матур сүз,
Безнең туган телебездән
Алсын ул кош, әйтерсез!

Кызый

Бар бер кызның толымы.
Алсу тасмасы — яңа.
Бар бер малай — тасмасын
Тартырга булсын аңа.

Бар малайның әтисе.
Каеш — аның кулында.
Ләкин кызый нигәдер
Ләм-мим малай турында.

Болыт белән салават күпере

Шаян кыз булып
Очасың, болыт,
Толымнарың таралган,

Матур булып кабарган,
Тылсымлы болыт!

Шаян кыз булып
Очасың, болыт,
Бездән китеп баргансың,
Толымнарың кая соң,
Тылсымлы болыт?

Шаян кыз булып
Очасың, болыт,
Син инде башка төштә,
Тик тасмаң калган өстә —
Нәкъ җиде төстә!

Әйтче, кояш!

— Әйтче, кояш, синең нурлар
Һәммәсе ничәү икән?
— Нурларымның һәммәсен дә
Мин сезгә бүләк итәм!

— Әйтче, кояш, нурларыңда
Җылына ничә кешең?
— Санарга минем вакыт юк,
Иркәләү — минем эшем!

Йон

Балконга чыккан әни:
«Тизрәк кер, Йон, өйгә!» — ди.

Чакыргачтын ул болай —
Минем эшләр хөрт бугай...

Ул мине сагынса бик,
Чакыра Йоница дип!

Доктор

Малайлар, юкка сез
Доктордан куркасыз.
Бик әйбәт ул, димен:
Әни бит ул минем!

Туп

Сикерә минем алда
Акыллы туп, яңа туп —
Аның әле бер кат та
Тәрәзә ватканы юк!

Дуңгыз баласы

Ул көзгегә караган —
У-у-у... йөзләре каралган!
Юынырга дип, аннан
Сазлыкка китеп барган.

ВАСИЛИЙ ДАВЫДОВ-АНАТРИ

(*чуваш шагыйре*)

Ак теплоход

Ап-ак теплоход
Кузгалып китте,
Ул мине бик нык
Кызганып китте.

Аккош шикелле
Бара ул йөзеп.
Артыннан чапмый
Торам чак түзеп.

Теплоход белән
Бик китәр идем,
Алмыйлар матрос
Итеп тә мине.

Көчегем миннән
Карашын алмый —
Ул гына минем
Хәлемне аңлый.

НОДАР ДУМБАДЗЕ

(*грузин шагыйре*)

Энә

Кайчаннан бирле менә
Әбием саплый энә.

Энәгә ул җеп саплый,
Ә үзе
Энәнең күзен тапмый.

Күзе бигрәк кечкенә,
Җебе керми һич кенә.

Карап торам тын алмый:
Әллә энә тыңламый,
Әллә җебе тыңламый,
Әллә кулы тыңламый?!

...Әбинең күзе күрми,
Энәнең күзен күрми,
Җеп, ахры, шуңа керми.
Әбием шуны белми.

Энәне миңа бирми.
СИЛЬВА КАПУТИКЯН

(*әрмән шагыйре*)

Рәсем

Ясадым мин нәни тычкан.
Ул почмакка кереп поскан.
Почмакка ул юкка поскан —
Янамый бит аңа дошман.

Әмма сизсәм урлашканын,
Мин аны тиз тыячакмын —
Каршысына ук олы бер
Песи ясап куячакмын!
РӨСТӘМ КУТУЙ

(*рус шагыйре*)

Ачык авызлар

Безнең зоокибеттә
Көннәр буе, әлбәттә,
Кесәләрен капшыйлар,
Тиеннәрен кашыйлар
Ачык авыз малайлар,—
Күрәсең, бик бай алар!

Була шул ул андыйлар...
Юк, берни дә алмыйлар —
Бирмәсләрме, дип, бушка,
Карыйлар тутый кошка.

Сатучы да түзмәде,
Тезде мондый сүзләрне:

— Сез нигә таптанасыз?
Сез нәрсәләр аласыз?
Кызык әйбер юк монда,
Ә менә гастрономда
Саталар тәмле сагыз,
Йөгерегез, алсагыз!

Малайлар торып чапты
Шул гастрономга чаклы...

Атлый-атлый лас та лос,
Сагыз чәйнәп лач та лоч,
Тагын килеп бастылар,
Авызларын ачтылар.

Ә сатучы пыр туза,
Бер суына, бер кыза:
— Алмыйсыз берни сатып,
Торасыз эшсез басып.
Нигә шулай шаулыйсыз? —

Эшкә комачаулыйсыз.

Малайлар тыңладылар.
Ә шулай да
Җавапсыз калмадылар:

— Өч атна көттек-көттек,
Үзебез арып беттек.
Сөйләшә белми икән
Бу тутый кошларыгыз,
Тутый-йолкышларыгыз.

Сөйләшмәгән тутый кошлар
Бушка да кирәк түгел.
Шуларны сатып алырга
Без әле дурак түгел...

Соң әлбәттә алдыйлар.
Нигә дисәң, шул кошлардан
Күзләрен дә алмыйлар.

Шәрекъ базары

Базар гөр килә,
Базарда — халык.
Алма да хөрмә...
Йөрим таң калып!

Мондагы төп эш —
Этеш тә төртеш,
Төртеш тә этеш,
Чиратта көтеш...

Безнең бакчада
Кавын — галәмәт!
Минем баш кадәр!
Белдегезме? Вәт!

Ә карбызлармы?
Самавыр чаклы!
Шикәрдән татлы,
Балдан да татлы!

Базардагысын
Ашыйсы килми,
Өйгә кадәрле
Ташыйсы килми...

Базарда бүген
И мәзәк, и шәп!
Өйгә кайтасы
Килмидер нишләп?!

Озын муенлы жираф

Җылы шарфым — муенда,

Ә күзләрем — урамда.

Чыгармыйлар уйнарга,
Авыргалап торганга.

Авырдым шул тагын да...
Озын муен буладыр
Озын жирафта гына.

Пингвин ул — алпан-тилпән,
Ябалак күрми иртән.

Куркыныч, бик куркыныч
Арысланның яллары...

Ә минем әни генә бар!
Мин бар инде аннары...

Тәрәзәдә — кып-кызылтүш,
Тышта рәхәт һәм салкын.

Миңа гына рәхәт түгел —
Бер салкын да бер ялкын.

Өченче көн шулай инде:
Гел тышта гына уем.

...Жирафныкыннан да озын
Булмыйдыр озын муен.

Су карты

Су карты бар коеда.
Коеда ул коена.

Сакалы менә мондый!
Су карты андый булмый?

Була икән шул менә —
Әбием барсын белә.

Суыкта ул дерелди,
Үзе безгә күренми.

Ишетми ул берни дә,
Ишетми дә, күрми дә.

Күрә бары үз көнен,
Мескенем...

Исемдә әле әл дә —
Сөйләгән иде әби
Бияләй бәйләгәндә.

Бау

Күзләрем төште бауга,
Исем китте карауга.

Аптыратты ул мине:
Урап алган туфлине.

Күзне дә алмыйм аннан,
Аякны урап алган,
Елан төсле уралган,
Аерылмый еланнан...

Йөрәк куйды җилкенеп —
Бавым куйды селкенеп.

Күтәрде дә ул башын...
Кинәт тешләп куймасын!

Абау!..
Белдем нишләргә! —
Сикердем мин өстәлгә.
Өлгермәде тешләргә...

Тагын нәрсә өстәргә?
Әни кайтты кичләргә...
СЕРГЕЙ МИХАЛКОВ

(*рус шагыйре*)

Кызылтүш

Мәктәптән соң мин бүген
Соңгарак калып кайттым —
Мин кошлар базарыннан
Кызылтүш алып кайттым!

Кызылтүш — шундый матур,
Тавышы — шундый көчле:
Сайрап җибәрде кошым
Нәкъ урмандагы төсле!

Сайрар әле кызылтүш
Көзләрен-кышларын да.
Сайраганын күрергә
Килделәр дусларым да.

Туйдырды ла кызылтүш
Ике атна дигәндә.
Тыңлыйм хәзер мин аны
Бары вакыт тигәндә.

Ә бервакыт шәһәрдән
Китеп тордым өч көнгә.
Ялгызына калырга
Туры килде мескенгә.

Мин югында кызылтүш
Чак-чак кына үлмәгән:
Ашарына беткәчтен,
Ни ашарга белмәгән.

Сыйладым бөртек белән,
Сыйладым җим биреп тә.
Туйганчы су эчердем

Һәм очырдым иреккә!

Өйдә миңа: «Син безнең
Төпчек балабыз! — диләр,—
Синең туган көнеңә
Көчек алабыз!» — диләр.

Ә мин әйтәм: «Алыгыз!
Тик әле хәзер түгел!
Аны тәрбияләргә
Мин әле әзер түгел!»

Тынычлык

Җыела өйгә кунаклар:
Женяның туган көне.
Женяның зур юбилее —
Сигез яшь тулган көне!

Алып килгәннәр бүләккә
Пистолет һәм автомат,
Кылыч, мылтык һәм пулемет —
Теләгәнчә ат та ат!

Көтә дә малай бүлмәдән
Кунакларның чыкканын,
Ыргыта сүтеп, ботарлап
Бөтен уенчыкларын.

Ә кунаклар кала телсез,
Йөзләрендә — сызлану.
Женя көлә: «Борчылмагыз!
Бу бит — коралсызлану!»

Булдыксыз

«Бик булдыклы булалар
Тик талантлы балалар:
Концертта катнашалар,
Җырлый-бии алалар.

Әгәр дә матур сурәт
Ясасалар балалар,
Журналда бастыралар,
Күргәзмәгә алалар.

Турнирга йә конкурска
Чит илләргә баралар,
Күпме бүләк алалар
Тик талантлы балалар!

Лисичкина Наташа —
Җиңүче һәр ярышта!
Гарик исә — лауреат!
Җиңелми бит ялгыш та.

Булдыксызларга гына
Бөтен юллар ябылган...»
Шундый сүзләр сибелә
Миңа әни ягыннан.

Каршы килмим — сөйләшмим,
Иң әйбәте — эндәшмим.
Бу күңелсез темага
Мин бер дә бәхәсләшмим.

Әйдә, башка балалар
Түгәрәккә йөрсеннәр,
Рәсемнәр төшерсеннәр,
Хәтта җырлый белсеннәр.

Скрипка уйнасыннар,
Кинода уйнасыннар,
Үзләрен бик талантлы
Кеше дип уйласыннар.

Мин беләм кем булырга!
Мин югалмам кайда да:
Үсеп җиткәч, беркөнне
Китәчәкмен тайгага.

Әле дусларымны да
Тайгага алачакмын.
Алар белән бергәләп
Тимер юл салачакмын.

Рельс буйлап поездлар
Кош кебек очар әле.
Мин төзегән тимер юл
Әнигә ошар әле!

Мине бик оялтса да,
Әнидә — әйбәт теләк.
Тик төзүче җырчыдан
Барыбер кирәклерәк!

ЮОЗАС НЕКРОШЮС

(*литва шагыйре*)

Сугыш чукмарлары

У-у-у... узыша-узыша,
Әй тузыша-тузыша,
И кызыша-кызыша
Ике әтәч сугыша.

Калдырып бар эшләрен,
Сынашалар көчләрен.
Ни өчен?
Бер кабым ипи өчен!

Әтәчләнеп алгачтын,
Арыгачтын-талгачтын,

Бераздан киңәшкәннәр,
Үзара килешкәннәр.

Икесе дә, суырып,
Берәр каурый алганнар,
Әйбәт яза торганын
Карый-карый алганнар.

Сугышып алар туйган —
Ике як та кул куйган
Солыхка, тынычлыкка!
Сугышканнар ла юкка!

Куяннар төш күрә

Үзе тын, үзе салкын —
Туңдыра куян халкын.

Алар йоклый, төш күрә:
Төшкә кәбестә керә.

Кәбестә татлы-татлы,
Чөнки ул катлы-катлы.

Күчәне татлы бигрәк,
Тизрәк ашарга кирәк!

Ялтыратып куйганнар
Кәбестәне куяннар!

Чү!
Нәкъ авыл ягында
Этләр өрә тагын да!

Яңа йортка күчкәндә

Күченәбез яңа йортка,
Күчәбез биек йортка.
Тик курчаклар киреләнә:
— Күченәбез лә юкка!

Иске фатирыбызда да
Яши идек күңелле.
Барыбыз да сыя идек,
Әллә шулай түгелме?

Арысланның коты очты
Лифтка килеп кергәч.
Читлек дип уйлаган икән —
Чак тынычланды белгәч...

Мәче мырлый:
— Яңа йортта
Йокларга да йокларга.

Яшәми икән тычканнар
Мондый биек йортларда.

Аю гына эчен уа:
— Яши алам кайда да.
Балы булса...
Тагы булса...
Яшәп була Айда да!

Скрипкачы чикерткә

Чикерткә базардан
Скрипка алган.

Иң матур көйләрне
Уйнаган ул аннан.

Шул көйләрне тыңлап,
Грушалар да пешкән,
Кортлар бал җыйган,
Ашлык та җитешкән.

Алмалар алланган,
Җиләкләр кызарган.

Көз килгән бераздан.

Кызыккан көзге җил,
Көнләшкән көнче җил,
Әйбәтрәк, матуррак
Уйнагач үзеннән...

Их, шаян скрипканың
Кыллары өзелгән.

Карга бичара

Тормаган бер дә аяп,
Ыргыткан кемдер таяк.

Хәтта таш белән аткан,
Канатларын канаткан.

Яраларын карадым
Яраланган карганың.

Су эчердем, ашаттым.
Ә син аңа таш аттың.

Әй усал уйлы малай,
Ник иттең инде алай?

Бар иде нинди үчең?
Оялам синең өчен!

Ни өчен?

Балаларга ник колак? —
Үсәргәдер иң матур
Сүзләрне генә тыңлап.

Ә күзләребез нигә? —
Җирдәге гүзәллекнең
Һәммәсен дә күрергә.

Аякларыбыз нигә? —
Гомер буе җирдәге
Юллар буйлап йөрергә.

Ә кулларыбыз нигә? —
Безгә тиеш эшләрнең
Барысын да җиңәргә.

Ә башларыбыз нигә? —
Эшләпәләр, башлыклар
Һәм бүрекләр кияргә?

Шаяртмагыз, беләсез,
Юри генә көләсез...

Кирәк ул иртә-кичен
Әйбәтләп уйлар өчен!
ГЕННАДИЙ ПАУШКИН

(*рус шагыйре*)

Кыш

Кыш. Тагын кыш. Тагын ап-ак.
Ап-ак дөнья. Кич — тынган.
Юк ла, әнә җилләр килә!
Җилләр бәйдән ычкынган.

Карларга бәйләнеп, җилләр
Басу-кыр буйлап йөри.
Әллә буран чыгарырга
Кар белән уйнап йөри?

Авыр сулап куя имән
Тездән көрткә чумган да.
Кар эчендә басып тору
Читендер шул, чыннан да.

Кар — ак дәфтәр.
Ә кошлардан
Тылсымлы эзләр кала.
Без белмәгән, аңламаган
Ниндидер сүзләр кала.

Кичкә суык батырлана —
Өтеп ала яңакны.
Өтсен — без бит котыпчылар
Булырга да яраклы.

Ай-яй суык! Тик шулай да
Түзмәслек түгел бер дә.
Мондый көнне көньякта да

Бик эссе түгелдер лә!

Яз

Узган елдан, бер хатирә булып,
Яңгырыймы, дисәм, кайтаваз,
Сайрый-сайрый кайта, кошлар булып,
Гөрләвекләр булып кайта яз.

Ераклардан — чит-ят төбәкләрдән —
Очар кошлар кайта тезелеп.
И сайрыйлар! Туган илкәйләрен
Сагынган шул алар өзелеп.

Урман тулы, болын тулы кошлар:
Җыр яңгырый һәрбер ояда.
Кайткан алар үз җырлары белән
Күңелләргә канат куярга!

Көз

Көз бүләкли һәммәбезне:
Игенчегә — алтын бодай,
Балыкчыга — симез чуртан,
Ә зурлыгы менә бола-ай!

Тырыш бакчачыларгамы? —
Тулып пешкән кызыл алма.
Көтүче һәм умартачы
Йөзәр хәзер майда-балда.

Кемнәр көзгә сөеп карар —
Шулар шигырь эзләп табар!

ВЛАДИМИР РОМАНОВ

(*удмурт шагыйре*)

Дуслашасым килә!

«Ул малай бик тәртипсез,
Сугыш чукмары!» — дисез.
Димәк, әле сез аны
Бөтенләй дә белмисез.

Беләм әйтмәсәгез дә,
Бар аның сугышканы.
Дөресрәге, кызларга
Бар аның булышканы.

Бәйләнде бер әзмәвер
Күрше кызына беркөн.
Әмма кызны якларга
Якын килмәде беркем.

Ә малайлар — гарьлекләр

Курыктылар якларга.
Курыктылар... качтылар...
Аларны ник якларга?

Ә ул менә килде дә
Яклашты күрше кызын.
Гарьлектән йодрыкларын
Төйнәде теге озын.

Көлгән булды әзмәвер:
— Йәле, сыздыр тиз генә!
Әһә, курыкмыйсыңмы?
Ул чагында түз генә!

Качып китмәде малай,
Бик китмәде исе дә.
Үзенең, минсиңайтим,
Бар икән, әй, көче дә!

Егып салды тегене
Шундый җилле иттереп —
Чын көрәшче шикелле
Бөтен шартын китереп.

Ә шуннан соң әзмәвер...
Сөйләп тормыйм барысын.
Шундый хәл булган иде,
Бик хәтерлим анысын.

Ә сез: «Сугыша!» — дисез.
Сугышканын да беләм.
Тик дуслашасым килә
Нәкъ шундый малай белән!

Киребеткән утын агачы

Утыннар киребеткән —
Интегәм инде күптән.

Ярылмый берничек тә!
Менә хәзер күлмәкне
Элеп куям ишеккә.

Бик каты булсагыз да,
Карышып торсагыз да,

Үткен балтамны тотып,
Бер селтәнсәм ныгытып,

Әйләндерәм мин сезне
Йомычкага, тузанга.
Күпме әле сез анда?

Йә, чиратта кайсыгыз?
Әйдә, рәхим итегез!
Сез бит ялгыз, без менә
Балта белән икебез!

Бу Васяга иярсәң...

Вася гел кул күтәрә,
Никтер гел ул күтәрә.
Чыгып такта янына
Сөйләмәкче тагы да!

Ләкин аны күрмиләр,
Теләгәнен белмиләр.
Миннән генә сорыйлар,
Мине генә сыныйлар.

Гел тактага дәшәләр.
Беләм лә: көнләшәләр!

Велосипеды булса,
Вася да «2»леләр,
«3»леләр алыр иде,
Гел артта барыр иде,
Койрыкта калыр иде...

Ә мин велосипедта
Көн буе йөрдем кичә,
Егылдым әллә ничә.

Барыбер туктамадым —
Әй җилдем җил шикелле.
Шуңа да көндәлектә
Бүген тагын «2»ле.

Үзе кул күтәрсә дә,
Васядан сорамыйлар,
Тактага чыгармыйлар.

Шулай да нигә икән?
Сәбәбе нидә икән?

Әллә инде миңа да
Шулай итәргә микән?
Кул күтәрергә микән?

Йә, ярый, шулай итәм!

Икенче көнне иртән,
Беренче дәрестә үк,
Кулымны мин дә суздым.
Сузуын суздым, ләкин
Бөтен эшемне боздым:

Чакырдылар тактага,
Түгел инде мактарга,
Такта төбе таптарга...

Берни дә аңлый алмыйм,
Әллә ни булды башка.
Шунсы хак — велосипед
Тәтемәс миңа башка!

Кояш белән сөйләшү

Кояшым, ник ашыгасың? —
Бераз гына көт инде.
Безнең өстән үткән чакта
Акрын гына үт инде.

Юкса безне, кояш баткач,
Йоклыйлар, дип, балалар,
Әниләр тышта уйнатмый,
Өйгә дәшеп алалар.

Тукта инде!
Нигә инде
Тыңларга теләмисең?
Качарга җыенган кебек
Түбәнгә тәгәрисең?

Ачуландырсаң, мин сине
Шундый тыярмын әле:
Нурларыңны торбабызга
Бәйләп куярмын әле!

Кузгалаклар

Әтисе кич арып-талып
Кайтты эштән — урманнан.
Миткәгә дип, кузгалаклар
Алып кайткан ул аннан.

Малайларны кызыктырып
Ашармын, дип, иртәгә,
Миткә ул кузгалакларны
Яшергән, ди, киртәгә.

Ә күршеләрнең кәҗәсе,
Шунда уйнап йөргәндә,
Миткә кузгалакны кайда
Яшергәнне күргән дә,

Миткә киткәч, тәмләп кенә,
Ялт кына ашап куйган.
Иреннәрен ялап куйган —
Кәҗәнең тамак туйган...

Хәлдән тайган ул, кәҗәне
Урамга куа-куа.
Үзе куа, үзе елый,
Күзләрен уа-уа.

Ела, ела! Андый чакта
Күңел тула инде ул.
Иптәшләреңне онытсаң,
Шулай була инде ул!

Гөмбәгә баргач

Гөмбә җыйдым мин көн буе,
Кәрзинем дә туп-тулы.
Сукмак буйлап, җырлый-җырлый,
Өйгә кайттым туп-туры.

Караңгы иде урманда,
Кичә кайттым кич кенә.
Тулы кәрзин күтәреп тә
Ардырмады һич кенә...

Ә бүген көн якты иде,
Кояш иде бүлмәдә,
Тик урманда, үч иткәндәй,
Тапмадым бер гөмбә дә.

Кайтып киттем шул сукмактан
Бер гөмбәсез көемә.
Шундый ардым. Көч-хәл белән
Кайтып җиттем өемә.

РАИСА САРБИ

(*чуваш шагыйрәсе*)

Тәүге яфрак

Дөп тә дөп килә бөре —
Күренми берни эчтә.
Тизрәк чыгарга кирәк —
Түзеп тора ул көчкә.

Аннары кинәт кенә
Карады да үрелеп,
Язның тәүге яфрагы
Калды күктә эленеп.

Рәхәт икән яз көне,
Яфрак шуңа көләдер —
Язгы җилдә яфракның
Йә кытыгы киләдер.

Ләкин шушы шатлыкны
Кем белән бүлешергә?
Аңа дуслары кирәк
Бергәләп көлешергә.

Ә яфракның дуслары
Әле бөре эчендә.
Моңсурак берүзенә
Менә шуның өчен дә.

Дусларсыз бу дөньяда
Түгел бер дә күңелле.
Җитмәсә, кояшы да
Болытларга күмелде.

Яфрак елап җибәрде
Сөртә-сөртә яшьләрен.
Тамдырды бугай яңгыр
Тамчыларның яшьләрен.

Уятты язны яңгыр —
Төртеп чыкты бөреләр.
Берәү, икәү, өчәү, дүрт...—
Һәммәсе бертөрлеләр.

Тотындылар бөреләр
Биергә, кул чабарга! —
Елмайды тәүге яфрак
Һәм кушылды аларга.

Мин җырларга яратам!

Мин җырларга яратам,
Тыңларга да яратам.
Җырларымны яңгыратам,
Бар дөньяга таратам.

Җырлыйм кояш турында да,
Тургайларга кушылып.
Җырларым канат кага да
Очып китә кош булып!

Җырларымда Туган илне,
Туган җирне зурлыйм мин.
Без бу җирдә дус һәм туган —
Рәхәтләнеп җырлыйм мин!

Рус малае, татар кызы —
Дусларымның барчасы
Кушыла миңа... Гөр килә
Безнең дуслык бакчасы!

Бүләк

Кызып-кызып нидер эшли,
Энем мине күрми дә.
Читтән генә күзәтәм, тик
Аңлый алмыйм берни дә...

Такталарга кадак какты,
Капкач урынын уйды.
Гади генә такталардан
Сандык булды да куйды.

Аннан энем карады да
Күзләремә туп-туры:
«Туган көнеңә бүләк!» — дип,
Шул сандыкны тоттырды.

Тик шатлыгым бик тиз сүнде.
Ул хәйлә корган икән:
Әлеге сандык дигәнем
Кош тота торган икән.

Күз алдыма китердем дә,
Кошларым-чибәрләрем
Тар читлектә утыра дип,

Чак елап җибәрмәдем.

— Бу тартмадан җимлек ясап
Бир син,— дидем энемә.—
Ул җимлек зур бүләк булыр
Минем туган көнемә.

Каеннар-юртаклар

Юл буйлап чаба каеннар,
Әй чаба безгә табан.
Кая ашыга соң алар?
Арыганнардыр тәмам.

Алар бәлки чабалардыр
Куркып язгы ташудан.
Ул каеннар куркалардыр
Урманны су басудан.

Элдерә генә каеннар —
Әйтерсең лә юртаклар.
Кемнән куркып йөгерәсез,
Әй юртаклар-куркаклар?

Әһә, белдем — каеннарның
Булмагач оеклары,
Кыш буе салкында торып
Туңгандыр аяклары.

Шуңа бара алар чабып,
Чабышып, уйнап, биеп,
Язны иң беренче булып
Каршы алырга диеп!

Рәсем

Өебезне ясадым —
Безгә рәхим итегез!

Бусы — елга,
Бусы — көймә,
Болары — без икебез.

Бусы — сукмак китеп бара,
Бусы — кыр,
Бусы — бодай,
Бусы — кәҗә, тик ишәккә
Бераз охшаган бугай.

Хәзер бакча ясап куям —
Кыяр ашарбыз кереп.
Аннан көймәдә йөзәрбез
Өч ай элекке кебек.

Яңадан балык сөзәрбез —
Балыклар күп ул анда.

Комачаулый алмас әле
Кар яуса да урамда.

Килеп чыкты җылы рәсем —
Җәй елмая каршыда.

Кояш! Рәхәт!
Нәкъ мин үзем
Теләгәнчә барсы да.

Күлмәген юа тупыл

Суда торып туңган тупыл,
Күлмәге дә чыланган.
Торма инде суда, тупыл,
Торма инде, чык аннан!

Кояшлы булса да көннәр,
Язгы су суык бит ул.
Язгы кар суларыннан да
Суп-суык су юк бит ул.

Бигрәк шаян шул яшь тупыл —
Суга килеп кергән бит.
Рәхәт булгач, көннәр буе
Суда уйнап йөргән бит.

Уйнаганда ак күлмәге
Балчыкка буялган бит.
Буялган күлмәген күргәч,
Тупыл бик оялган бит...

Телидер ул шушы килеш
Әнисенең күрмәвен.
Шуңа күрә суда әнә
Юып тора күлмәген!

ХАЛМУРАТ САПАРОВ

(*каракалпак шагыйре*)

Вакыт уза

Кемнәр анда эшсез ята?
Вакыт көтеп торалмый.
Узып киткән вакытларны
Беркем кире боралмый.

Уен-көлке, күңел ачу
Ялкауны кызыктыра.
Без эшләрне эшләп калыйк —
Вакытлар узып тора.

Мәктәпләргә дәшә вакыт,
Шигырьләр ятлаттыра.
Вакыт көтеп тора белми —
Гел алга атлап тора.

Ялынсак та, китә вакыт

Киләчәккә туп-туры.
Китә ул хәлсез бабайга
Кәкре таяк тоттырып.

Кояш көлә, нурлар уйный...
Маңгайга сырлар сызып,
Акрын гына, тып-тын гына
Вакытлар бара узып.

Гомер уза. Авыз ачып
Калабыз без еш кына:
Вакыт — алтын кош шикелле,
Кулыбыздан ычкына...

АБДИРАЗАК СЕЙТЖАНОВ

(*каракалпак шагыйре*)

Кем буласың?

— Син үскәчтен кем буласың? —
Дип сорыйбыз Ыкластан.
— Әлбәттә, очучы булам! —
Ди ул безгә ихластан.

Шулай дигәч, елышабыз
Ыкласның янына без.
— Самолетыңа безне дә
Утырт! — дип ялынабыз.

Сорау

Әтисе бик күпне белә.
Сорый улы аңардан:
— Укытучыбызның чәче
Ник шулкадәр агарган?

— Беләм, укытучыгызны
Һәммәгез яратасыз.
Ә шулай да ул чәчләрне
Күбрәк сез агартасыз!

ЖОЛДАС СӘЕТНАЗАРОВ

(*каракалпак шагыйре*)

Яз һәм мин

Уянды яз. Уянды җир.
Дөнья язгы киемнән.
Яңа бакча утыртырга
Чыктым мин дә өемнән.
Уянды җир. Өстеннән ул
Алып атты юрганын.
Үсентеләр китердем мин —

Җимеш бирә торганын.
Язның ефәк җиле исә —
Җир инде иркен сулар.
Гөрләвекләр ага — җирне
Яшәртә торган сулар!
Беләм бит мин ул суларның
Шифаларын, җегәрен.
Шуңа күрә бакчабызга
Шул суларны җибәрдем.
Ботакларын күккә чөеп,
Үрелер үсентеләр.
Яңгырны да күңел шушы
Үсенте өчен теләр!
Мин әлеге яшәешнең
Тылсымнарын аз беләм.
Шулай да гөлләр үстерәм
Теләктәшем яз белән!
Агачларда, гөлләрдә мин
Иксез-чиксез көч күрәм.
Шуңа күрә мин аларны
Кешеләргә үстерәм!
ЮРИЙ СЕМЕНДЕР

(*чуваш шагыйре*)

Яңгыр явар алдыннан

Түшәлде түшәм булып
Күктәге күпме болыт!

Күктә әллә нишлиләр,
Тик үзләре, нишләптер,
Егылып та төшмиләр.

Дөбер-дөбер
Дөберди, -
Бөтен дөнья
Дерелди.

Түшәм ишелер кебек,
Түшәм тишелер кебек.

Ул түшәмдә, мөгаен,
Мичкә тәгәрәтәләр.

Мичкәләре авырдыр — -
Көчкә тәгәрәтәләр.

Мичкәләре аларның
Яңгыр белән тулгандыр.
Яңгыр шул мичкәләрдән
Безгә ява торгандыр.

АНАТОЛИЙ ТИМИРКАЕВ

(*мари шагыйре*)

Галимнәр

— Беләсеңме, әнием,
Үскәч без кем булабыз?
Компьютер белән генә
Без дәрес уздырабыз!

Галим булырга уйлый
Классыбыз бөтен килеш.
Киләчәктә һәр кеше
Галим булырга тиеш!

— Булыр, булыр, шуны да
Белмибезме әллә без?
Тик сыерны кем савар,
Галим булгач һәммәгез?!

— Сөтсез тормабыз, әни,
Кемнәр генә булсак та.
Галимнәр генә савар
Сыерларны ул чакта!

Якшәмбе көн балыкта

Әле иртә, хәтта көн дә
Уйламый яктырырга.
Энем белән төшеп киттек
Без балык каптырырга.

И каптырдык, и каптырдык,
И утырдык шым гына...
Бер балык та каптыралмый
Кайтып киттек соң гына.

Болытлы иде көне дә,
Начар иде җиме дә.
Җитмәсә, көн буе исте
Салкын, усал җиле дә.

Балыксызы туры килде
Бүген таллыкларның да.
Ял көннәре булды бугай
Бүген балыкларның да!

Сөзгәк җил

Болытларга ук тигәннәр
Болыннарда кибәннәр.
Аларны безнең абыйлар
Шулай биек өйгәннәр.

Тик җил чыкты да аларга
Әй бәйләнә башлады.
Җил ахры белми торгандыр
Бәйләнүдән башканы.

Кибәннәрне тузгытты җил,
Җилтерәтте, туздырды.
Ул сөзгәк җил әй тузынды —
Үгезне дә уздырды.

Куркак куян

Күз дә иярми куянга -
Әй чаба, әй сыздыра.
Ә озын колакларында
Усал җилләр сызгыра.

Чаба куян армый-талмый,
Җил дә калмый куяннан.
Ничек кенә тырышса да,
Кача алмый ул аннан.

Калтырана куян мескен
Салкын җил кочагында.
Ачы җил ач бүредән дә
Усал шул кайчагында.
КАЮМ ТӘҢРЕКУЛИЕВ

(*төрекмән шагыйре*)

«Эшчән» Гельды

Гельды, сызганып җиңнәрен,
Таңнан эшкә кереште.
Болай булса, әнисенә
Калдырмас ул бер эшне...

Уйлады ул иң беренче
Дәресен хәстәрләргә.
Өйгә эшен эшлим диеп
Тотынды дәфтәрләргә.

Тик язмады, дәфтәренә
Күпме генә бакса да.
Шуннан торды да тиз генә
Чыгып чапты бакчага.

Баскан икән чүп үләне -
Вакыт түтәл утарга.
Утар иде, бәрәннәргә
Печән беткән утарда.

Капчыгын алып, ялт кына
Юнәлде ул аланга.
Тик уйлады: «Шәп буласы
Тәмләп ашап алганда!»

Үзе, никтер, балта алып
Китте утын ярырга.
Һәм шунда ук исәпләде
Бераз уйнап алырга.

Уйнарга уйлаган Гельды,

Ташлады да утынны,
Ватылган велосипедын
Төзәтергә тотынды.

Ә тотынгач, хәтерләде:
Эшләнмәгән дәресе.
Әнә шулай ярты юлда
Калды аның һәр эше.

Тырышса да күпме генә,
Гельды эштән уңмады.
Ни генә эшләмәде бит,
Ә мактаучы булмады.

МИХАИЛ ЯСНОВ

(*рус шагыйре*)

Вожатый Света

Дәрестән соң калып кәтә
Света беренчеләрне,
Өйләренә алып китә
Света беренчеләрне...

Һәм өйдә уен башлана.
Нинди уен дисеңме?
Ә ул уенның исеме
«Җыештыру» исемле!

Чиләк ала Илюша!
Чүпрәк ала Валюша!
Җиң сызгана Варюша!
Су китерә Маруся!

Һәркемгә эш табыла:
Келәмнәр дә кагыла.

Савыт-саба юыла,
Юып тезеп куела.

Бер, ике, өч дигәндә,
Себерелә идән дә.

Өйнең эче ялт итә.
Светабыз... ял итә!

Әнисе кайтып керә,
Әнисе кайтып күрә:

Аптырашта калырлык!
Өйне түгел танырлык!

Әнисе әй шатлана,
Күршеләргә мактана:
«Вожатый булгач, кызым
Ярдәм итә көнозын.

Юа бөтен төшләрне,
Эшли бөтен эшләрне,
Тыңлый әйткән сүзләрне, -
Кызым бик нык үзгәрде.

Минем кызым-тырышым
Менә бит нинди кеше!
Шулай шул ул, шулай шул
Авторитетның көче!..»

Ә кызы... әзерләгән дә
Чүпрәген һәм чиләген,
Дәрес бетүгә бүген дә
Көтә ярдәмчеләрен...

Кухняда.
Әнигә булышканда

— Әйдәле, ит, турагычка!
Әйдәле, иттурагычка!
Туп-туры кит турагычка!
Туп-туры җит турагычка!
Туп-туры... марш!
— Әй, кем килә?
— Фарш!

Сөт теше

Сөйләшмим берсе белән,
Әйтерсең мин чит кеше:
Селкенә дә селкенә
Минем соңгы сөт теше.

Тупасландым, үзгәрдем.
Бу, ахрысы, сөт эше.
Селкенә дә селкенә
Минем соңгы сөт теше.

Ашый алмыйм сөт ашын.
Сезгә мәзәк, көлке дә,
Минем соңгы сөт тешем
Селкенә дә селкенә.

Ачылмый авызым да,
Чыкмый хәтта сүзем дә.
Селкенгән сөт тешемне
Селкетешәм үзем дә!

Ур-ра! Тәки төште бит!
Ни дишәң дә, көшле бит!

Төште, төште шөт теше —
Мин дә хәжер жур кеше!

МОЗАФФАР ӘЛИМБАЕВ

(*казакъ шагыйре*)

Рәхмәт

Ашап туйгач тәмләп,
Тәмлетамак Әхмәт
Кабатлый туктаусыз:
— Рәхмәт!
Рәхмәт!
Рәхмәт!

Ватылган әйберсен
Бирсәң аңа рәтләп,
Сибә генә Әхмәт:
— Рәхмәт!
Рәхмәт!
Рәхмәт!

Израп йоклый Әхмәт.
Рәхәт аңа, рәхәт.
Төштә дә кабатлый:
— Рәхмәт!
Рәхмәт!
Рәхмәт!

Шул сүзе белән ул
Тутыра бүлмәне.
— Рәхмәт!
Рәхмәт!
Рәхмәт!
Аның бар белгәне.

Көләләр малайлар.
Ни булган Әхмәткә?
Булмаган! Бары тик
Әйләнгән Рәхмәткә!

Бәләкәй көчек

Бәләкәй генә
Соры бер көчек
Үз оясында
Утыра өшеп.

Чатнама суык!
Буран котыра!
Түзәрлек түгел!
Ә ул утыра.

Чапса, уйнаса,
Курыкмас кыштан.
Тик утырырга
Аңа кем кушкан?

САЛАВАТ КҮПЕРЕ

Тылсымлы, бизәкле ул!
Аның җиде төсен дә
Карыйсы килә алып
Менә шуның өчен дә.

Балкый җиде төсе дә
Ерактан ук күренеп.
Җидесе дә бик матур!
Эх, алырга үрелеп.

Чагылдыра күзләрне,
Югарыга бак кына.
Алыр идем үрелеп, -
Буем җитми чак кына.

Балалар өчен поэмалар, гомумән, аз языла. Узган ел «Ялкын»да Р. Харисның «Матур өй» исемле шигырь-поэмасы белән Хәйдәрнең поэмасын исәпләмәгәндә, истә калырлык поэмалар булмады да. Шулай да Р. Вәлиеваның БАМ турындагы поэмасы истә калды. «Чын әкият» дип атала. БАМ төзүчеләр турында. Алар зур авырлыклар белән тимер юл салалар. Нинди авырлыклар соң алар? Төзүчеләр каршына куркыныч аюлар чыгып утыра. Салкын бураннар эшләргә ирек бирми. Учак ягып кына котылалар салкыннан. Ләкин иң зур авырлык — черкиләр. Черкиләр белән көрәш бигрәк тә уңышлы чагылдырылган поэмада. «Барам тирән уйга талып, хәйраннар калып» дип бетә поэма. Мин дә хәйраннар калып укып чыктым аны.

Нишлисең, шигъриятнең планкасы биегәйде. Ул планка аша һәркем дә сикерә алмый. Һәркемнең үз биеклеге. Шулай да андыйлар ишәя бара. Әмма бер күренеш күңелне борчый. Охшаш шигырьләр күбәйде. Шигырьдән шигырьгә, подборкадан подборкага, китаптан китапка таныш алымнар, таныш темалар, таныш образлар ияреп йөри. Шигырь бәйләмнәренең авторларын шәйләмәсәң, шигырьләренең кемнеке икәнен дә аеру авыр. Чын поэзиягә имитацияләр, подделкалар күбәйде. Бу — куркыныч күренеш.

Тематиканы гына алыйк. Безнең күп темалар: әнигә тәлинкә юышу, врачлы уйнау, яңа күлмәк, солдат булу, чебиләр, күбәләк. Аеруча песи җанлы, эт җанлы язучылар арта. Песи турында кемнәр генә язмый.

Шаян песи тәрәзәдән
Карап тора исе китеп.
...Минем песием бик шаян,
Уенын таба каян?
...Мырау авыр сулады,
Иреннәрен ялады,
Бик тәмләп киерелде,
Аннан сөткә үрелде.
...Сеңлемә бик матур бер
Песи алып кайтып бирдем.
...Төнлә генә чыга песи
Тычканнарныауларга.
...Күрше әбинең песие
Ике бала китерде.
Тик шатланмады мәче —
Мәче халкы шул көнче.
...Маэмайны да яратам,
Песине дә яратам.
Песи булсаң иде хәзер!
Әнә ничек
Берни белми ял итә.

Болары — песи турындагы шигырьләрдән кайбер фрагментлар. Балалар шагыйрьләрен тартып торучы «тәмле» урын — табын, аш-су... Ике шигырьнең берсе — ашау-эчү турында. Аларның барысын бергә җыеп, балалар өчен популяр кулинария китабы чыгарырга да булыр иде. Менә кайбер фрагментлар:

Табында быел шикәрне
Тартынмыйча ашый ул...
Әфлисун һәм мандарин ул,
Икесе дә бик тәмле...
И беренче ашлыкның
Кабартмасы, коймагы.
Шундый тәмле! Аз булгач

Тамак кына туймады...
Тәмләп кенә чөй эчкәндә
Яратам шул вареньены...
Аш пешерә Бибисара.
Суын сала, итен сала...
Дөньяда иң тәмле аш, ди
Ипи белән бәрәңге...
Эшләр беткәч икәүләп
Чәй эчәрбез бик тәмләп...
Печенье, торт,
Чәкчәк, компот,
Пирог, бәлеш, эремчек...
Шул җиләк белән
Әти, мин, энем
Өчәү сыйландык...
Үз ипиең тәмле була,
ди әни.
Мәк бәлеше дә тәмле,
бик тәмле.
Кесәлнеме? Кесәлне
Кем яратмый кесәлне? һ. б. һ. б.

Әлеге өзекләр бик күп шагыйрьләрдән алынды. Күрәсез, шактый җыела икән безнең «госприемка»дан узмаслык шигырьләребез. Ә бит үзебез бастырып чыгарган шигырьләр алар. Барыбыз да шушында утырабыз. Н. Кәримованың «Үтмәс товар» дигән хикәясе бар. Малай куян баласы тотып кайта. Ләкин аннан өйдә тиз туялар. Әтисе җае чыккан саен: «Малай, теләсә кая куй куяныңны!» — дип исенә төшерә. Күрше малайларына да биреп карый. Ләкин аларның әтиләре дә: «Малай, теләсә кая куй куяныңны!» — дип кире биреп җибәрәләр. Куян үтмәс товарга әйләнә. Безнең бик күп шигырьләребез дә шул ук үтмәс товарлар. «Малай, теләсә кая куй шигырьләреңне!» — генә диясе дә бит. Юк, алай дияргә беребезнең дә батырлыгы җитми. Үтмәс товар — мең алтын дип үзебезне юатабыз. Хәзер начар шигырьләрне укыган саен шул сүзләр искә төшә: «Малай, теләсә кая куй куяныңны!»

Бездә балалар өчен язучылар аз дигән фикер күптәннән яши. Җае чыккан саен шул хакта искә төшерәбез. Чыннан да шулай микән дип, мин юри генә «Яшь ленинчы» белән «Ялкын»ны һәм балалар китапларын актарып, барлап чыктым. Беренче карашка, чыннан да аздыр кебек. Ә саный башлагач, аптыраштарак калдым. Сүзләремнең дөреслеген раслар өчен сезгә дә санап чыгарга уйлыйм. Гаепләштән булмасын өчен алфавит буенча барам: Батулла, Ә. Баянов, К. Булатова, Р. Бәшәр, Ш. Галиев, Р. Вәлиева, М. Галиев, Ф. Гыйззәтуллина, Н. Гыйматдинова, Ә. Габиди, Д. Гарифуллин, 3. Гомәрова, Ә. Гаффар, Р. Гаффаров, Н. Дәүли, Җ. Дәрзаман, Р. Закиров, Л. Зөлкарнәев, Р. Зәйдуллин, Ф. Зыятдинова, Л. Ихсанова, Р. Корбанов, Г. Кашапов, К. Кәримов, Н. Каштанов, Н. Кәримова, Н. Измайлова, Ф. Латыйпов, К. Латыйпов, Л. Леронов, 3. Насыйбуллин, В. Нуриев, Р. Мөхәммәдиев, Р. Мингалим, М. Матшин, Г. Мөхәммәтшин, Г. Моратов, Р. Низамиев, Т. Нәбиуллин, А. Нигъмәтуллин, Ә. Мөэминова, Җ. Рәхимов, Г. Рәхим, Ш. Рәкыйпов, Р. Рәкыйпов, Б. Рәхимова, Г. Сабитов, Г. Садә, Ф. Садриев, Р. Сәлимҗанов, К. Сибгатуллин, К. Тимбикова, Р. Харис, Х. Халиков, Р. Хафизова, М. Хәсәнов, М. Хөсәен, Хәйдәр, Р. Фәйзуллин, Р. Юнысов, Г. Шәрәфи, М. Шәйхи, Ф. Яруллин, М. Әгъләмов, М. Әмирханов, Т. Әйди, Ш. Җиһангирова һәм Р. Миңнуллин. Әгәр кем дә булса ялгыш төшеп калса, төзәтә, өсти аласыз. Күрәсез, балалар өчен барыбыз да яза, язып карый, басылып карый, китап чыгарып карый.

Съездларда, ел йомгакларында, башка җыелышларда балалар әдәбиятына багышлап күпме докладлар, чыгышлар ясалгандыр? Аларда күпме мәсьәләләр күтәрелгәндер? Ул инде М. Җәлилләр, А. Алишлар, Ф. Кәримнәр чорыннан ук килә. Ләкин анда сөйләнгән сүзләр, күтәрелгән проблемалар шушы трибунада кала бирә. Ә бит һәр чыгыш теркәлеп барыла, игътибар белән тыңланып утырыла, кайбер фикерләрне каләм очына да язып баралар. Ләкин файдасы, практик файдасы булмый диярлек. Бәлки, безгә сүздән эшкә дә күчәргә вакыттыр?

1987

НӘРСӘ БУЛДЫ БЕЗГӘ?

Нәрсә булды безгә? Нәрсә булды безнең шигъриятебезгә? Ни өчен аның тирәсендә шулкадәр шау-шу,

бәхәс купты? Данлыклы поэзиябез үзенең позицияләрен чыннан да югалттымы соң әллә? Бәлки, бәлки... Хәзерге көндә — иң зарур чакта гына ни өчен шигырьнең кирәге калмады? Югыйсә нәкъ менә бүген шигъри сүз элеккедән көчлерәк яңгырый ала түгелме соң? Әлбәттә, әлбәттә...

Гомумән, шигырьгә кем бәя бирергә тиеш соң әле? Тәнкыйтьчеләрме? Нәширләрме? Шагыйрьләр үзләреме? Әллә инде укучылармы? Кайсыларына ышанырга? Хакыйкать кем ягында? Ә бит шигъри тормыш яшәвен дәвам итә: шагыйрьләр яза тора, укучылар укый тора, тәнкыйтьчеләр тәнкыйтьли тора... Барысы да тәртиптә шикелле. Ләкин, ләкин...

Һәр шагыйрь үзенчә ачыла. Кемнедер тәнкыйть ача. Кемнедер — укучылар. Кемнедер — аксакаллар. Кемнедер — вакыт галиҗәнапләре...

Әхсән Баяновның 60 еллык юбилей кичәсе әле дә күз алдымда. Матур сүзләр дә күп әйтелде анда. Талантлы язучы, шагыйрь, драматург, тәнкыйтьче икәнлеге дә искә алынды. Ләкин иң истә калганы — шагыйрь Ренат Харис чыгышы булды. Ул Әхсән Баяновны күкләргә күтәреп тә мактамады, әллә нинди төче-төче юбилей котлаулары да әйтмәде. Ул юбилярның шигырьләрен генә укыды. Кулына эләккән очраклы бер китабыннан. «Җәй — яшел кош» исемле. 1976 елны басылып чыккан. Бер шигырь яңгырады. Ике, өч... Зал башта аптырабрак калды, сискәнебрәк киткәндәй булды. Ахырдан бөтен зал шаулатып кул чапты. Шигырьләре кырыс, усал, гадел иде Әхсән Баяновның. Җитмәсә, Р. Харис үзе укыган һәрбер шигырьнең язылган елын әйтеп барды. Ул шигырьләрнең барысы да торгынлык чорының чәчәк аткан елларында язылган булып чыкты. Шуңа күрәдерме, алар аеруча көчле яңгырадылар ул көнне. Янымда утыручы язучы кичә беткәндә колагыма пышылдады. «Әхсән Баянны, ниһаять, аңладым мин», — диде ул, дулкынлануын яшерә алмыйча.

Әхсән Баяновның зур шагыйрь булуын, аның юбилей көннәрендә, ниһаять, тәнкыйтьчеләр дә аңладылар булса кирәк. Мәсәлән, Татарстан радиосыннан барган бер русча тапшыру истә калган. Анда тәнкыйтьче Рафаэль Мостафин белән шагыйрь Николай Беляев, Мәскәүдә «Советский писатель» нәшриятында чыккан «Другой земли нет» исемле шигырьләр китабыннан соң, Ә. Баяновны шагыйрь буларак өр-яңадан ачулары турында сөйләделәр. Р. Мостафин аны Р. Гамзатов, К. Кулиев, Д. Кугульдинов белән дә чагыштырып сөйләде әле хәтта. Ә бит ничә еллар буе тәнкыйть Әхсән Баяновны шагыйрь буларак күрмәмешкә салышып килде. «Соң булса да уң булсын» дими ни дисең инде бу очракта.

Салават күпере

Тылсымлы, бизәкле ул!
Аның җиде төсен дә
Карыйсы килә алып
Менә шуның өчен дә.

Балкый җиде төсе дә
Еракtан ук күренеп.

Җидесе дә бик матур!
Эх, алырга үрелеп.

Чагылдыра күзләрне,
Югарыга бак кына.
Алыр идем үрелеп, -
Буем җитми чак кына.

Тимур буласың киләме?

Гайдар! Бу исем совет балалар әдәбиятының иң беренче битләренә алтын хәрефләр белән язылган. Ул—Бөек Балалар Язучысы! Ул—Балаларның Бөек Дусты! Шул исәптән минеке дә...

Гайдар әсәрләре минем күңелгә бик бәләкәйдән сеңеп калды. Онытылмаслык, җуелмаслык булып, гомерлеккә. Китап белән «җенләнгән» чагым иде. Ничектер күрше авыл китапханәсенең укый-укый тетелеп беткән, ташларга әзерләнгән (списать ителгән) китаплары кулга эләкте. Алар арасында А.Гайдарның «Кайнар таш» исемле татарча китабы да килеп чыкты. Мин аны йотылып укыдым. Китаптагы тылсымлы кайнар ташның барлыгына минем тамчы да шигем юк иде. Мин аңа шулкадәр ышанганмын, хәтта Сөн буендагы таудан шундый таш эзләп йөргәнем әле дә хәтердә. Әгәр дә андый таш юк диючеләр булса, мин ул чакта әлбәттә ышанмас идем. Андыйларны, тәгаен, дошман күреп йөргән булыр идем.

«Кайнар таш»тан соң бер-бер артлы «Чук һәм Гек», «Ерак илләр», «Мәктәп», «Барабанчы язмышы», «Тимур һәм аның командасы»...

Малай чакта миннән: «Синең кем буласың килә?»—дип сораган булсалар, минем җавабым әзер иде: «Тимур буласым килә!» Бары тик Тимур гына! Башка беркем дә түгел. Ләкин, ни өчендер, миннән ул хакта сораучы булмады. Шуңа күрә ул изге, романтик теләгем башкалар өчен сер булып калды. Чынын әйтергә кирәк: Гайдар әсәрләрендәге кебек Тимур чыкмады миннән. Шулай да күп мәртәбәләр мин үземне чын мәгънәсендә Тимур итеп хис иттем, бәхетле, ләззәтле минутлар кичердем. Ул хисләр миңа әле дә ят түгел. Хикмәт шунда ки, Тимур—минем өчен батырлык, намуслылык, кешелеклелек һәм романтика символы. Берәрсенә игелек кылсам да, берәр малайны усаллардан яклашсам да... мин үземне Тимур итеп тоя идем. Тимур минем өчен артык изге, артык романтик образ булып калды. Әле дә истә: мәктәтә Тимур исемле малай бар иде. Шул исемне йөрткән өчен генә дә башта мин аңа сокланып, көнләшеп һәм табынып йөрдем. Ләкин ул әйбәт малай булып чыкмады. Соңыннан шундый малайга Тимур дигән матур исем кушу минем өчен дөньядагы зур гаделсезлек булып тоелды. Шуңа күрә дә мин аны эчемнән генә икенче бер бик ямьсез исем белән атап йөрдем. Һәм үскәнче бер тапкыр да аңа үз исеме белән «Тимур» дип дәшмәдем. Бу, үземә калса, ул малайга булган бойкотым булгандыр...

Гайдар минем җаныма әнә шулай булып уелып калган. Ә бит ничә еллар буена күпме малайлар-кызлар мин кичергәнне үк кичергәннәрдер, Гайдарның романтик тылсымына, шигъри фантазиясенә ышанганнардыр. Аның нигезе кайда? Әлбәттә, Гайдарның үзендә! Ул үзенең геройлары кебек үк көчле, кыю, кешелекле һәм намуслы булган. Гайдар гомерендә бер генә тапкыр ялганлый. Анысы да — үсмер чакта, әле бөтенләй малай чакта. Кызыл Армия сафларында үз иреге белән доброволец булып язылырга баргач, яше җитмәгәнлектән, үзен кабул итмәсләрен алдан ук белгән ул. Шуңа күрә чын яшен әйтмәскә мәҗбүр була. Ә аның бик тә фронтка барасы, өлкәннәр белән бер сафта дошманнарга каршы көрәшәсе килә. Һәм ул үз теләгенә ирешә...

Әгәр дә Гайдар үзе малай килеш кулына корал тотып көрәшмәсә, романтик бирелгәнлеге аркасында, батырлыгы аркасында 16 яшьтән полк командиры булмаган булса, аның геройлары рухи яктан шулкадәр көчле була алырлар идеме? Мөгаен, була алмаслар иде. Гайдарның тормышы романтик омтылышлардан, көрәшләрдән һәм җиңүләрдән тора. Ул—Көрәшче!

Гайдар—бай натуралы, киң колачлы шәхес. Аның хакында уйлый башласаң, һәрчак үзебезнең татар әдипләре күз алдына килеп баса. Ыспай хәрби кием кигән япь-яшь полк командиры Аркадий Голиков турында уйлансам, ни өчендер, аның кебек үк талантлы, аның кебек үк яшь полк комиссары Шамил Усманов искә төшә. Балалар өчен җанын-тәнен бирергә әзер торучы, алар өчен яратып-янып иҗат итүче, һәрвакыт алар арасында кайнаучы Аркадий Гайдарны уйласам, аның кебек үк янып яшәүче, аның кебек үк сөйкемле, күренекле балалар язучысы Абдулла Алиш күз алдына килеп баса. Бөек Ватан сугышының беренче көннәреннән үк кулына корал тотып көрәшкән, яу кырында батырларча һәлак булган Аркадий

Гайдар турында уйлансам, хәтеремә Бөек Ватан сугышы каһарманы, күренекле шагыйрь Фатих Кәрим килә. Гайдар— «җайдак» дигәнне аңлата. Язучы, 16 яшьлек кызыл командир чакларының истәлеге итеп, үзенә әнә шундый исем сайлаган. Ул, чыннан да,—балалар әдәбиятының романтик җайдагы, мәңгелек җайдагы!

Яшермим, малай чакта минем бик тә Тимур буласым килә иде. Ул теләктән әле дә баш тартканым юк. Һәм иманым камил: бүген дә Тимурны белмәгән, Тимурга охшарга тырышмаган малайлар-кызлар юктыр. Әгәр дә мин алардан: «Сезнең Тимур буласыгыз киләме?»—дип сорасам, шул ук минутта әллә ничә миллион малай һәм кыз бертавыштан: «Килә!»—дип җавап бирәчәк. Мин аларга карыйм да көнләшеп куям.

1979

Бишек тирбәлергә тиеш!

Безнең әдәби тәнкыйть чын мәгънәсендә сыйфат үзгәреше кичерә, күзгә күренеп ныгый, үсә бара. Моның белән без барыбыз да хаклы рәвештә горурланабыз. Ләкин балалар әдәбияты тәнкыйте үсмичә, әдәби тәнкыйть беркайчан да камил була алмый. Күптән түгел КПСС Үзәк Комитетының әдәби тәнкыйть турындагы мәгълүм карарына ун ел тулуны билгеләп үттек. Бу — безнең әдәбиятта олы вакыйга. Ул балалар әдәбияты тәнкыйтенә дә уңай яктан тәэсир итәргә тиеш иде югыйсә. Ләкин, ни кызганыч, әллә ни үзгәреш күренмәде. Бердәнбер юаныч — Равил Кукушкинның «Шигъри бишек» китабы. Тәнкыйтьченең әлеге хезмәте — татар балалар поэзиясе тарихын чагылдыручы җитди хезмәт. Тик, ни сәбәптәндер, китапка аның кечкенә бер өлеше — Бөек Октябрьгә кадәрге балалар поэзиясенә кагылган ике бүлеге генә кертелгән. Шуңа да карамастан «Шигъри бишек» балалар әдәбияты белән кызыксынучылар өчен кыйммәтле хезмәт булып тора.

Бу тәнкыйтьче балалар әдәбиятына көттереп, үзенең бу өлкәгә кирәк икәнен аңлап килде кебек. Гыйльми әзерлекле, әдәбиятка тирән мәхәббәте булган, шигърияткә нечкә тоючы шундый тәнкыйтьче балалар әдәбиятына күптән кирәк иде. Чөнки бу өлкәнең ишеген җитди шакучылар ишетелмәде һәм күренмәде диярлек. Языласы хезмәтләр, эзләнү-тикшеренүләр, китаплар, диссертацияләр үз авторларын көтә бирде. Беренче кыю адымны Р.Кукушкин ясады, соңгы берничә ел эчендә ул татар балалар әдәбиятын өйрәнүгә җиң сызганып тотынды. Вакытлы матбугатта аның Г.Тукай, А.Алиш, Б.Рәхмәт, Ш.Галиев иҗатларына багышланган күләмле һәм җитди мәкаләләре дөнья күрде. Балалар әдәбиятына, аның әдипләренә теләктәшлек белән, мәхәббәт һәм хөрмәт белән эшләнгән ул язмалар үз укучыларын тиз тапты. Инде менә «Шигъри бишек»….

Шигъри бишек! Бу исем — безгә калса, тирән мәгънәле сурәт тудыручы, символик образлы төшенчә. Татар өендә бишек, гадәттә, түр башында тирбәлә. Өй эчендәгеләрнең бөтен игътибары шул бишектә — якты өмет-хыяллар да, гасырлардан килгән җыр-моң да, елмаюлар да, күз яшьләре дә... Бишекле өйнең эче нурлы, бишекле өйдә җыр-моң өзелми. Бишекле өйнең киләчәге бар! Ә бишек янында — Ана! Шул моңнарның, җырларның чыганагы, бетмәс-төкәнмәс чишмәсе — Ана күңелендә. Китапның авторы язганча, «бала, туу белән, халык рухының шигъри авазлары кочагында тирбәлә башлый». Китапның беренче битләреннән үк шушы шигъри күренеш күңелгә килә. Һәм үзең өчен ачыш ясыйсың: шигърият әнкәйләрнең күкрәк сөтеннән, күкрәк моңыннан башлана икән. (Ә без аның башлангычын еш кына бөтенләй башка җирдән эзлибез һәм... таба алмый интегәбез.) Бу инде — югыйсә мәңгелек хакыйкать, һәркемгә мәгълүм нәрсә. Барыбыз да әнкәйләрнең күкрәк сөтен имеп, бишек җырын тыңлап үскәнбез. Ләкин ул җырлар безнең күңелләргә, ана сөте кебек, шулкадәр сеңгән, алар инде күңелләрнең нечкәлегенә, моңсулыгына, шатлыкларга, якты хисләргә әверелеп беткәннәр. Шуңадырмы, бишек җырлары турында онытып та барабыз, аның мәгънәсен истән чыгарабыз түгелме? Ана! Бала! Бишек! Менә шушы өч изге сүзгә җыр-моңның узганы, бүгенгесе һәм киләчәге сыеп беткән түгелме?!

Китапның беренче бүлеге тулысынча балалар фольклорына багышлаган. Мәгълүм булганча, без бу өлкәдән азмы-күпме хәбәрдар инде. Мин биредә, иң беренче чиратта, әлбәттә, Нәкый ага Исәнбәтнең онытылмас эшчәнлеген күз алдында тотам. Шуңа күрә, башка бүлекләр белән чагыштырганда, бу бүлекне язу авторга күпмедер дәрәҗәдә җиңелрәк булгандыр дип уйлыйм. Аның бу бүлектә Н.Исәнбәткә еш мөрәҗәгать итүе үзе үк шул хакта сөйли. Әйтергә кирәк, шигъри фольклорга багышланган бүлек балаларга да, фольклорның үзенә дә олы мәхәббәт белән язылган. Бүлекләрнең исемнәре үк тикшеренүнең киң колачлы, тирән эчтәлекле булуын, бу өлкәнең бөтен якларын да колачларга омтылыш турында сөйли: «Бишек янында», «Табигать белән сөйләшү», «Бар иде, ди, юк иде, ди», «Халык хикмәтләре», «Шигъри

уеннар».… Автор балалар фольклорында еш очрый торган жанрларга (такмаклар, такмазалар, санамышлар, табышмаклар) киң туктала, аларга җентекле анализ ясый, серләрен ачыкларга омтыла, баланың хисен, акылын, белемен, дөньяны күзаллавын формалаштырудагы әйтеп бетергесез ролен күрсәтеп бирә. Тәнкыйтьче укучыларны яңадан бер тапкыр балачакларына алып кайта. Бөтенләйгә түгел, әлбәттә. Кунакка гына. Таныш такмаклар-такмазалар. Китап белән танышканда, ирексездән, үзебез үскәндә ишеткән, җанга сеңеп калган такмаклар кабат искә төшә. Әйтик, багу такмаклары. Безне дә бит такмак әйтеп уятканнар, җыр җырлап йоклатканнар, уйнатканнар, хәтта эшләргә өйрәткәннәр. Безне дә бит һәрдаим шул шигырьләр-такмазалар юаткан, дәртләндергән. Автор үзе әйткәнчә, «җыр-такмазалар баланы хәрәкәт иттерү рәвешенә нигезләнеп иҗат ителгәннәр. Җыр-шигырь белән хәрәкәт, эш, уен һәрвакыт янәшә йөргән. Алар иң зур тәрбия чарасы булганнар», баланы шат, сәламәт итеп үстерүгә турыдан-туры ярдәм иткәннәр.

Р.Кукушкин «Бишек янында» бүлекчәсендә менә шушы такмазаларга, бишек җырларына күзәтү ясаса, бала белән олылар мөнәсәбәтенә тукталса, «Табигать белән сөйләшү»дә инде баланың аякка басканнан соң, җир буйлап атлап киткәч башланган дөньясын тасвирлаган такмакларны барлап чыга. Биредә балалар такмакларны үзләре такмаклый. Такмакчы балалар — бар булмышлары белән табигать кочагында. Ә бит алар, бигрәк тә авыл балалары,— чын мәгънәсендә мәҗүсиләр. Табигать алар өчен барысы да: дөнья белән танышу да, бөтен җан ияләре белән дуслашу да, күренешләрнең серләренә төшенергә тырышу да... Баксаң, боларның һәммәсе дә балалар фольклорында бар икән. Такмазалар әйткәндә бала шатлана, дулкынлана, кайгыра, уйлана, уйный, табигать буенча беренче белемнәрне ала. Баланың бөтен матур сыйфатлары шушы такмазаларга сыеп бетә сыман. Автор әлеге такмазаларның үзенчәлекләрен ачыклый, бала фантазиясенең байлыгын күрсәтеп бирә.

«Бар иде, ди, юк иде, ди» исемле бүлекчә исә такмазаларның аерым бер төренә — әкият алымнары кулланып иҗат ителгәннәренә багышланган. Һәм, әйтергә кирәк, биредә шулай ук кызыклы күзәтүләр ясалган. Бу жанр балалар фольклорында ифрат күп кулланыла, чөнки аның мөмкинлекләре чикләнмәгән: күңелең булганчы, теләсәң күпме ялганла! Ләкин бала уйлап чыгарганнары аның үзе өчен ялган да булып тоелмый. Менә шушы фольклор алымы хәзер балалар поэзиясендә киң кулланылыш тапты. Рус балалар поэзиясендә ул, билгеле, 20—30 нчы елларда ук бар иде. Мәсәлән, Чуковский һәм Маршак иҗатларында. Соңгы елларда бу алым безнең балалар поэзиясенә дә үтеп керә башлады. Ул бигрәк тә Рөстәм Мингалим шигырьләрендә ачык сизелә. Әгәр дә автор такмазаларның бүгенге поэзиягә тәэсире турында да әйтеп китсә, шулай ук рус фольклоры (небылицы-перевертыши, прибаутки, считалки, дразнилки) белән чагыштырып караса, хезмәтнең бәясе бермә-бер артыр иде. Югыйсә без андый алымнарны балалар поэзиясенә кемдер алып килгән яңалык дип кабул итәргә яратабыз. Карасаң, ул «яңалык» дигәнебез балалар фольклорында гасырлар буе яшәп килә торган күренеш булып чыга.

Китапта мәкаль-табышмакларга да күп урын бирелгән. Биредә аларның ясалу формалары тикшерелә, шигъри әсәрләр булулары исбат ителә. Баланың тапкырлыгын үстерүдә мәкаль-табышмакларның роле чыннан да әйтеп бетергесез. Чуалтмышлар исә халкыбызның җорлыгын да, тапкырлыгын да, көр күңеллелеген дә ачык чагылдыра. Җитди әйберләрне дә уен-көлке белән аңлата алу сәләте турында сөйлиләр алар. Санамышлар, үртәвечләр, иярмешләр дә баланың рухи дөньясын баетуга, эстетик культурасын үстерүгә булышалар. Нишлисең, элекке заманнарда аларга шагыйрь, композитор абыйлары махсус җырлар, сценарийлар, уеннар язып бирмәгәннәр шул. Шуңа күрә дә бу уеннар театр вазифаларын да үтәгәннәр, халык педагогикасының аерылгысыз бер өлешен тәшкил иткәннәр. Китапта такмакларның универсаль тәрбия чарасы булуларына басым ясала.

Китап белән танышканда шундый бер фикергә киләсең: бүгенге балалар поэзиясе алдында торган бурычларның барысы да электән үк аларның фольклорын әйдәп барган икән. Туган җиргә, туган телгә мәхәббәт тә, тапкырлык та, фикер йөгереклеге дә, бетмәс-төкәнмәс хыял-фантазия дә. Балалар авыз иҗаты белән балалар шигъриятендәге уртак якларга тукталып, автор үзе дә мондый нәтиҗәгә килә: «Тормыш кырыслыгына туры карау, явызлык, гаделсезлеккә каршы протест, киләчәккә ышаныч, тирән оптимизм һәм әхлак сафлыгы — фольклорның да, балалар әдәбиятының да аерылмас үзлекләре. Алар аның югары идея, мораль сыйфатын барлыкка китерә».

Китаптан күргәнчә, автор балалар фольклоры әсәрләрен тирәнтен тоя, аларның мәгънәләрен җентекләп аңлатып бирә ала, һәм, үзе дә сизмәстән, уйлануларында аның самимилеге калкып чыга. Ә бу исә — балалар әдәбияты тәнкыйтьчесе өчен иң кирәк сыйфатларның берсе. Балалар әдибенә кирәк сыйфатлар аның тәнкыйтьчесенә дә шул ук дәрәҗәдә кирәк. Бу сыйфат китапта адым саен сизелеп бара, моңа бер генә мисал китереп үтик. «Табышмакны ишетү белән бала уй-зиһене, фантазиясе артыннан ерак сәяхәткә чыгып китә:

Диңгезе бар — суы юк,
Каласы бар — халкы юк,
Урманы бар — агачы юк.

Чынлап та, кызыклы сәяхәт бит. Кемнең әле әнә шундый сусыз диңгез, агачсыз урманнарга барып йөргәне бар?! Сизгерлегең җитмәсә, шунда адашып калуың да бик мөмкин. Инде әлеге шигъри лабиринттан чыгып, яңадан үзеңә таныш, реаль дөньяга кайтасың икән, син икеләтә-өчләтә бәхетле. Табышмакның җавабын табуың белән генә түгел, аның шигъри телен аңлый алуың белән дә, иптәшләрең арасында ихтирам-хөрмәт казануың белән дә...» Шулай итеп, сиздермичә генә, мәҗбүр итмичә генә, үзенең балаларча тасвирлау сәләте белән, мавыктыргыч сөйләү алымы белән автор безне фольклордагы балалар дөньясына алып кереп китә, безне җитәкләп диярлек такмак-такмазалар аланына, табышмак-мәкаль урманына, чуалтмыш-үртәвеч-санамыш чытырманлыгына, ияртмеш-үчекләвеч урамына алып китә. Әйтерсең ул безне, аттракционда йөрткән шикелле, балалар фольклоры бакчасында йөртә. Р.Кукушкинның әнә шундый кызыксындыру, җәлеп итә алу сәләте бар. Китапта ул балалар фольклоры әсәрләрен классификацияләп кенә калмый, аны өйрәнүнең, кыскача гына булса да, тарихына да кагылып китә, тарихи күзәтүләр ясый. Аны өйрәнүгә күп көч куйган К.Насыйри, Г.Толымбай, Г.Рәхим, Г.Бәширов кебек галимнәрнең иҗатын олылап искә ала. Н.Исәнбәт иҗатына аерым туктала.

«Шигъри бишек»нең икенче бүлеге Бөек Октябрь революциясенә чаклы татар балалар поэзиясе турында. Бу бүлек тә кызыксынып укыла. Башта ук балалар поэзиясенә караган кызыклы мәгълүматларга юлыгасың. Баксаң, бүгенге буын укучылары бөтенләй белмәгән шагыйрьләр дә яшәгәннәр, иҗат иткәннәр, балалар поэзиясенә үзләреннән шактый өлеш керткәннәр икән. Г.Рахманколый, С.Рәмиев, М.Укмасый, С.Сүнчәләй, З.Ярмәки, Х.Сәлимов, И.Башмаков, С.Габделмәннан... Болар — татар балалар поэзиясен башлап җибәрүчеләр. Әлеге авторлар хакындагы белешмәләр, әлбәттә, энциклопедик характерда гына. Аларның иҗатына зуррак урын бирелгәндә дә яхшы булыр иде. Күрәсең, материал азрак булгандыр. Әмма шул чаклысы да ул чор балалар әдәбиятын күзалларга һичшиксез ярдәм итә. Автор югарыда саналган шагыйрьләрнең кайбер әсәрләренә дә туктала, аларның үзенчәлекләренә кагыла, ачышлар ясый. Мәсәлән, табигать шигырьләрендә ул «олылар — балалар» дигән чикнең бөтенләй диярлек булмавын әйтеп уза. Дәрдемәнд шигъриятенең балалар поэзиясе өчен мәҗбүри булган сурәтлелеккә бай булуына басым ясый. Чыннан да, Дәрдемәнд шигырьләрен укыганнан соң, аның шигъриятенең югары поэзия булуын, андагы сурәтлелекнең балалар поэзиясендә әле булса сирәк «кунак» булуын күрербез.

Бөек шагыйребез Габдулла Тукай турында фәнни хезмәтләр күп язылса да, аның балалар өчен язылган әсәрләре турында махсус язылган күләмле тикшеренүләр күзгә чалынганы юк иде әле. Р.Кукушкин шагыйрь иҗатының шул өлкәсенә, аеруча шигъри әсәрләренә, иркенләп туктала. Балалар шагыйре Габдулла Тукай. Бөек шагыйрьгә мондый билгеләмә бераз гына ябышмый да кебек. Шулай булуга да карамастан Тукай — балаларның бөек шагыйре. Бүгенге балалар шигъриятенә, гомумән балалар әдәбиятына нигез салучы. Ул гомере буе балалыгыннан аерыла алмаган: авыр бала чагы аның күңеленә җуелмаслык булып сеңеп калган. Без моны «Исемдә калганнар»дан да бик ачык күрәбез. «1912 елның апрелендә «Свет» номерларында яшәгәндә бер иптәшенә: «Каһәр суккыры, бу номердагы күселәр мине йөдәтеп бетерделәр, «чи-чи» киләләр. Алардан куркып, төн буе йоклый алмыйм. Күсе тавышларын басар өчен, песи булып кычкырып утырам»,— дип зарлануында да шагыйрь күңелендәге сабыйлыкны күрми мөмкин түгел». Автор китергән бу истәлектә сабыйларча беркатлылык та, фаҗига да, шаянлык та — барысы да бергә төйнәлгән. «Даһи сабый» дип атый автор Тукайны. Р.Кукушкин юлдан юлга, биттән биткә акрын гына, сабыр гына, ышандырырлык дәлилләр аша Тукайның бөек балалар шагыйре булуын ачу юнәлешендә эзләнә. Тукайның чынбарлыкны эчкерсезлек белән үзләштерүе олыларга атап язганда да ачык чагылуын күрсәтә. Чыннан да, автор әйткәнчә, сабыйлык рухы Тукай әсәрләренең тематикасына да килеп керә, һәм бик күп балалар шигырьләре балалар өчен дә, олылар өчен дә уртак хәзинә була. Балалар шигъриятенең иң зур кыйммәте дә шунда, минемчә. Балалар шигырьләре шундый көчкә ия булмаса, Тукай иҗаты халык арасында ул кадәр киң таралмас та иде, мөгаен. Тукайның балалар шигъриятендәге бөеклеге, әлбәттә, үзеннән-үзе генә яшәми. Аның исеме телгә алынуга ук үзенә педагоглык, мәгърифәтчелек, җәмәгать эшчәнлеген һәм тәрҗемәчелекне бергә туплаган гигант күз алдына килеп баса. Бу җәһәттән, аның Сүнчәләйгә язган хатыннан китерелгән өзек гыйбрәтле: «Минем мәктәп китапларына керешкәнемне «җәл» дисең. Алай түгел. Мин мәктәпләребезне хәл теле илә миннән ярдәм көткәнен күрдем. Мин моңа салкын кан белән карый алмадым. Мәктәп китаплары язарга башладым. Мин язган китапларымда (әлбәттә, хрестоматия) русларның Пушкине, Лермонтовы, Аксаковы, Майковы, Плещеевы вә башка да бик күбе булып являться итәм...» Китап битләрендә Тукайның «Ана мәктүпләре» кебек педагогик язмаларын чыгаруын, балалар өчен дәреслек-хрестоматияләр төзүен, татарча балалар журналы чыгарырга хыялланып йөрүләре

турында укыганнан соң, шагыйрьнең балалар поэзиясенә килү юлларын ачык төсмерли башлыйсың. Авторча әйтсәк, «болар барысы да —әнә шул бер эшнең, гомум бер омтылышның төрле чагылышлары».

Р.Кукушкин Тукайның тәрҗемә эшчәнлегенә аеруча киң туктала. Һәм юкка гына түгел, билгеле. Шагыйрьнең балалар өчен язган шигырьләренең байтак өлеше рус һәм дөнья поэзиясе үрнәкләренә таянып язылган. Ләкин ул шигырьләр инде күптән Тукайның үз шигырьләренә әйләнеп беткәннәр. Йә, кайсыбыз «Бала белән күбәләк», «Мужик йокысы», «Җәйге таң хәтирәсе» кебек шигырьләрне тәрҗемә әсәрләре дип кабул итә? Әлеге тәрҗемәләрдә шагыйрьнең зур эрудициясе дә, нечкә зәвыгы да, таланты да бергә тупланган.

Китап Тукай белән тәмамлана. Дөрес, Октябрьгә чаклы балалар поэзиясен киңрәк итеп тасвирларга да булыр иде. Әйтик, шул чорда башка халыкларның балалар әдәбиятында күзәтелгән яңа күренешләр белән чагыштырып карау, шул чор вакытлы матбугатында күренгән шигырьләргә күз салу, шул вакытта чыгып килгән балалар журналы «Аң»га күзәтү, әгәр дә булса, шәһәр җире балалары фольклорын да искә алу китапның даирәсен киңәйтер иде. Ул кадәресе, бәлки, китапның дәвамында булыр? Чөнки ул әле кинәт өзелә, үзеннән-үзе аның дәвамы сорала. Йомгаклап шуны әйтәсе килә: Р.Кукушкинның «Шигъри бишек» китабы, гомумән, укучылар өчен дә, балалар әдәбияты белән кызыксынучылар өчен дә, укытучыларга да кыйммәтле хәзинә, күп мәгълүмат бирүче чыганак булачак. Аны укып чыкканнан соң, шундый практик нәтиҗәгә дә киләсең: балалар өчен искиткеч бай фольклорыбыз бар. Нәшриятта төсле рәсемнәр белән кечкенә генә фольклор китаплары сериясе чыгарып булыр иде. Әйтик, такмаза, санамыш, чуалтмыш китаплары. Югыйсә Нәкый ага Исәнбәт китапларын, табышмак һәм әйтемнәр җыентыкларын исәпләмәгәндә, андый китапларның бүтән чыкканы юк шикелле. Аларны башлангыч класс дәреслекләрендә дә киңрәк файдаланырга булыр иде. Элегрәк аларның кирәкләре дә булмагандыр, бәлки. Көндәлек тормышта киң кулланылганлыктан, аларга мохтаҗлык ул кадәр сизелмәгәндер. Ә хәзер алар бик кирәк.

Кыскасы, безнең шигъри бишегебез бар. Ул — исән! Гасырлардан килгән балалар шигърияте, гомумән, балалар әдәбиятын югалтмас өчен, «елатмас» өчен, шигъри бишекне тирбәтергә кирәк. Шигъри бишек тирбәлергә тиеш!

1981

Бала да — кеше!

1982 елгы балалар әдәбиятына багышланган докладны миңа тапшыргач, бик зурдан кубып, үзебезнең балалар әдәбиятын күкләргә чөеп сөйләрмен дип уйлаган идем дә, газета-журналлардагы әсәрләрнең, нәшриятның тематик планындагы китапларның сыеграк булуын күргәч, кикрик тиз шиңде. Шулай да, булган кадәр хәзинәне барлап чыкканнан соң, әсәрләр белән ныклап танышкач, эчкә яңадан җылы йөгерде. Докладлык материал бар икән, бу әсәрләр хакында рәхәтләнеп сөйләп була икән. Аннары, нигә әле әсәрләргә генә ябышып ятарга тиеш ди мин, дип тә уйлап куйдым. Трибуна бер кулга эләккәндә, күңелдә йөргән кайбер уйларны да, балалар урамына килгән бәйрәмнәрне дә искә алып китәргә була бит. Ә балалар әдәбияты турында сөйләсәң — сөйләрлек, зарлансаң — зарланырлык, мактансаң — мактанырлык хәлләр җитәрлек. Сөйләп була, киңәш-табыш итеп була, чын күңелдән шатланып, борчылып була. Әгәр дә инде бик теләсәң, җил-яңгыр тимәсен дисәң, дәшми дә калып була. Соңгысыннан үзеңә дә, башкаларга да файда гына. Ә сөеклебез балалар әдәбиятына, гадәттәгечә, зыян. Башка жанрлар пыр туздырып, гайрәтләнеп чабышканда, балалар әдәбияты, алар тузанында пошкыра-пошкыра, төчкерә-төчкерә, иң арттан теркелдәп барачак. Һәрхәлдә, әле бүген дә бик күпләребез балалар әдәбиятын шулай күз алдына китерәләр. Һәм, әлбәттә, бик нык хаталаналар.

Мин бүген безнең балалар әдәбияты зур, аның тарихы зур, аның зур язучылары, шагыйрьләре бар дип, күкрәк кагарга җыенмыйм. Бары тик берничә факт кына китерергә уйлыйм. Балалар әдәбиятына битараф мөнәсәбәт, иң элек, балалар тәнкыйтенең булмавыннан. Әгәр дә андый тәнкыйтьчеләребез булса (Р. Кукушкин, әлбәттә, бар һәм рәхмәт аңа!), алар балалар әдәбияты турында шәп мәкаләләр язсалар, кайсы әсәрләрне балалар әдәбиятына кертергә мөмкин икәнлекне күрсәтеп бирсәләр, безнең балалар әдәбиятыбыз бүген тагын да зуррак, саллырак булып күренер иде. Ә без, ни өчендер, балалар әдәбияты турында җае чыкканда да дәшмәскә тырышабыз, булган кадәр байлыгыбызны да төрле якка чәчеп, таратып бетерәбез. Шушы җөмләдән, мин үзебезнең әдәбиятта барган бер «махинация»не ачып бирергә кирәк дип саныйм. Сүз балалар әдәбияты әсәрләрен «үзләштерү» турында бара. Менә берничә мисал. Без барыбыз да

В.Нуруллинның «Шинельсез солдатлар», «Әгәр син булмасаң» повестьларын, М.Мәһдиевнең атаклы «Без — 41 нче ел балалары» повестен яхшы беләбез. Хәтерегездәдер, аларның һәммәсе дә иң башта «Казан утлары» журналында басылып чыкты. Укучылар да, киң җәмәгатьчелек тә тиз яратты аларны. Билгеле, тәнкыйть тә күтәреп алды. Һәм аларның әйбәт әсәрләр булуын тиз арада дәлилләп тә бирде. Ышандык. Ләкин бер тәнкыйтьче дә аларны «балалар әдәбиятында вакыйга булырлык әсәрләр» дип әйтмәде. Хәтта уйламадылар да. Чөнки алар, чыннан да, яхшы повестьлар иде. Ә яхшы әсәрләрнең балалар повесте да булырга мөмкин икәнлекне башларына да китерүче булмады. Карасаң, ул повестьлар урта мәктәп укучылары өчен язылган иде. Ә авторлар үзләре бу хакта белделәрме соң? Әлбәттә, белделәр. Әгәр дә белмәсәләр, алар әлеге повестьларын Мәскәүдә чыгарган вакытта бер дә «Детская литература» нәшриятына түгел, башка бер нәшриятка илтеп бирерләр иде. Ә повестьлар «Детская литература»да басылып чыкты. Мәскәү тәнкыйтьчеләре бу әсәрләрне хәзер балалар әдәбиятының матур үрнәкләре рәтендә санап йөртәләр. Алар, Г.Бәшировның «Туган ягым — яшел бишек», Р.Мостафинның Җәлил турындагы китаплары белән беррәттән, «Тугандаш республикалар язучылары — балаларга» дигән указатель-китапта Бөтенсоюз укучысына тәкъдим ителде. Ул әсәрләрнең — менә дигән балалар повестьлары, ә В.Нуруллин белән М.Мәһдиевнең менә дигән балалар язучылары да булуларына безнең әле һаман да ышанасыбыз килми. Хәер, шушындый аңлашылмый торган язмышка дучар булган башка бик күп әсәрләрне дә санап китәргә мөмкин. Әйтик, шул ук Г.Бәшировның «Туган ягым — яшел бишек», А.Гыйләҗевның «Кызлар хатлары», «Күзгә-күз» повестьлары, «Җиргә тапшырылган серләр» пьесасы, Р.Вәлиевнең «Яшисе килә!» повесте һ.б. Авторлар үзләре теләсәләр дә, теләмәсәләр дә, алар — балалар әдәбиятының да үрнәкләре...

Инде узган ел ниләр майтарганбыз икән? Балаларыбызны ниләр белән сөендергәнбез икән? Әйдәгез, тиз генә шуларга күз салып алыйк. Узган ел — безнең өчен балалар әдәбияты елы булды, дисәк тә була. Иң зур тантаналарыбызның берсе, әлбәттә, күренекле шагыйребез Ш.Галиевкә Халыкара премия бирелү булды. Узган ел Италиянең Болонья шәһәрендә Андерсен премияләре бирү буенча Халыкара жюриның ике елга бер уздырыла торган утырышы булды. Анда «Заяц на зарядке» исемле шигырьләр китабы өчен Ш.Галиев Халыкара почетлы Андерсен дипломы белән бүләкләнде. Бу бүләк шагыйрьгә үз иҗатында югары гуманизм идеяләрен, тормыш оптимизмын тирән чагылдырганы өчен, балаларда актив тормышка иҗади караш тәрбияләве, аларда үз алдында, башкалар алдында җаваплылык тойгысы тәрбияләве өчен бирелде. Озакламый Мәскәүдә балалар һәм үсмерләр әдәбияты буенча Халыкара советның чираттагы конгрессы узачак. Ш.Галиевкә әлеге югары бүләк шушы конгресста тапшырылачак. Без Шәүкәт абыйга моннан соң да иҗат уңышлары һәм, Халыкара дипломны алганда, дөнья балалар әдәбиятының иң күренекле вәкилләре алдында үзен батырларча тотуын, дулкынланса да, сиздермәвен телибез! Күрсеннәр әле безнең татар шагыйрьләренең кем икәнен, нинди икәнен!

Узган ел дөнья күргән балалар китаплары арасында да иң күренеклесе, әлбәттә, Андерсен исемендәге Почетлы диплом лауреаты Ш.Галиевнең «Канатлы малай» китабы. Ул җыентык турында «Казан утлары» журналында җентекле мәкалә чыкты инде. Шуңа күрә мин аны кабатлап тормыйм. «Канатлы малай» — шагыйрь иҗатында яңа этап. Ш.Галиев эзләнә, хыяллана, үзгәрә, яңара. Эзләнү бушка китми. Ул яңадан-яңа мәзәкләр, маҗаралар, кеше ышанмаслык, ләкин балалар ышанырлык хәлләр уйлап таба. Джанни Родариның әйтүенә караганда, шаян күңелле кеше тизрәк үсә икән. Бөек экиятче белми әйтмәс. Ш.Галиев геройлары да, аның меңләгән укучылары да, аның шигырьләрен укып, һичшиксез, башкалардан тизрәк үсәләр. Шуның бер дәлиле — яшь балалар шагыйре А.Нигъмәтуллин. Ул — балалар поэзиясенең дебютанты. Яңа ел алдыннан гына аның беренче китабы дөнья күрде. Шул көннәрдә яшьләр конференциясендә без аның «Мотоцикл һәм әби» исемле яңа китабын нәшриятка тәкъдим иттек. «Казан утлары»нда да шигырьләре дөнья күрде. Талантлы егет. Чын балалар шагыйре. Балалар психологиясен яхшы белә. Чөнки үзе — укытучы кеше. Узган ел педагогия институтын тәмамлап, Мамадыш районында балалар укыта башлады. Ул телне тоя белә. Теленә киная хас. Менә аның «Әнинең самавыры» дигән бер шигыре.

Әнинең самавыры —
Сабырның да сабыры:
Кайный башласа башлый,
Ярсып ташыса ташый —
Әти күк кызып китми,
Өйдән үк чыгып китми...

Бу — без белгән самавыр түгел. Ул паровоз кебек пар бөркеп тә утырмый. Пуф-пуф та килми. Тирә-ягында тезелешеп тә утырмыйлар. Бу — А.Нигъмәтуллин самавыры. Аның мондый шигырьләре күп.

Балаларга да, олыларга да якын аның шигырьләре. Чын балалар шигыре шулай булырга тиеш тә. Белинскийның мондый сүзләре бар бит: «Пишите, пишите для детей, но только так, чтобы вашу книгу с удовольствием прочел и взрослый и, прочтя, перенесся бы легкою мечтою в светлые годы своего младенчества...»

Шигърияттә шулай ук Г.Латыйп, Р.Фәйзуллин, Җ.Дәрзаманов, Х.Халиков актив иҗат итәләр. Матбугат битләрендә әледән-әле күренеп торалар. М.Галиевнең, Хәйдәрнең, Г.Моратовның, Р.Шәриповның «Яшь ленинчы»да басылган шигырьләре дә укучыларда кызыксыну уятты. Алар эзләнәләр, яңа сүз әйтергә тырышалар. Эзләгән табар — әйбәт шигырь язар, диләр бит. Активрак та булсыннар иде дигән теләк бар. Газета-журнал битләрендә кайчакта, формасыз-нисез, балалар шигыре дип тәкъдим ителгән язмалар да күренгәли. Экспериментлар кирәк, сүз дә юк. Әдәби процесс аларсыз була да алмый. Ләкин алар шагыйрьнең үз иҗат лабораториясендә генә калырга тиештер, мөгаен. Балалар матбугаты битләрендә турыдан-туры нәниләр белән экспериментлар ясау, тәҗрибәләр уздыру педагогикага да, этикага да сыя торган күренеш түгел. Гомумән, балалар матбугатында әдәби әсәрләр белән аеруча сак булырга кирәк. Чөнки балалар һәр язылганны изге итеп кабул итәләр, ышаналар. Бала күңеле киптергеч (промокашка) шикелле. Ул үзенә бөтенесен дә сеңдерә. Әйбәтен дә, начарын да. Начарны күбрәк сеңдерәбез икән, бала күңеленең шапшак укучы дәфтәрендәге киптергеч кебек булып бетүе бар. Аннары колакка да пышылдап әйтергә ярамаган бер кирәксез сүзне меңәрләгән тираж белән таратуның кирәге бар микән? Менә «Яшь ленинчы» да басылган ике кыска шигырь. Беренчесе «Яңгырлы елда» дип атала. «Юк шөпшә, юк бал корты, Ә балсыз җәй балкырмы». Шигырь тәмам. Икенчесе «Август башы» дип атала. «Сүрән хәзер иртәкич: Чеддә уты сүнә ич». Шигырь тәмам. Кем шигырьләре дип уйлыйсыз инде боларны?.. Юк шул, белмәдегез. Тәрҗеман Сәлимов дигән иптәшнеке болар. Газета аларны басмаганда да берни дә югалтмаган булыр иде. Киресенчә, менә мондый шигырьләрне күбрәк бастырырга кирәк. Хат ташучы турындагы шигырь. «Хат белән бергә бирә ул Елмаюын да кушып. Һәркемгә өлеш бар, чөнки — Сумкасы тулы шатлык». «Сеңлем» дигән шигырь:

Әнием дә мактый үзен,
Кызым, ди, бигрәк уңган.
Әниемнең шәле белән
Бүген ул идән юган.

Болар — шагыйрь Р.Мингалим җитәкләгән А.Алиш исемендәге әдәби берләшмә членнарының «Яшь ленинчы»да басылган шигырьләре. «Ялкын»да да шушындый шигырьләр еш басыла:

Бер эшләгәч, эшлисе
Килеп тора гел генә.
Әнисе юган идәнне
Юып куйды Гөлгенә.

Менә Төмән өлкәсеннән килгән бер шигырь:

Яшьнәп-күкрәп яңгыр яуды,
Һәм сызылып таң атты.
Җылы яңгырдан соң, абау,
Шомыртым чәчәк атты!

Тагын бер генә мисал китерәм дә туктыйм. II класс укучысының «Бик ярата» дигән шигыре:

Исемнәре — Гөлнара,
Күзләре чем-чем кара.
Ул мине бик ярата.
Яратуын ярата —
Чәчне тартып елата!

Күрәсез, безнең балалар шагыйрьләренә уйланырга урын бар. Әгәр дә барыбыз да һич югында әлеге шигырьләр дәрәҗәсендә язсак, безнең балалар шигырендә халтура, уртакул әсәрләр бөтенләй булмас иде. Балаларга менә шушындый үзләре язган шигырьләр шикелле табигый шигырьләр кирәк. Һәм шундый ук матур җырлар да кирәк. Җыр ул — шул ук шигърият. Шигырьнең көйгә салынган бер төре. Балалар җыры барыбызны да борчый. Шуны исәпкә алып, ТАССР Культура министрлыгы, Композиторлар союзы, Язучылар союзы, ВЛКСМ өлкә комитеты, «Яшь ленинчы» газетасы белән берлектә, иң яхшы пионер җырына ябык конкурс игълан иткән иде. Бу конкурс «Могҗизалы аһәң» девизы белән Бөтенсоюз пионер оешмасының 60 еллыгына багышлап уздырылды. Конкурс адресына барлыгы 24 җыр килде. Аларның

күбесе балалар матбугатында басылып та чыкты. Конкурста җиңүчеләр арасында Р.Яхин белән М.Галиевнең «Без — яшь ленинчылар» җыры, Л.Батыркаева белән М.Шабаевның «Лагерь җыры», Р.Яхин белән Р.Миңнуллинның «Күңелле тәнәфес», И.Якупов белән Г.Рәхимнең «Аҗаган», З.Хәбибуллин белән Н.Дәүлинең «Барабан», Ф.Әхмәтов белән Ә.Гаделнең «Ленин кояшы» исемле җырлары бар. Ләкин, конкурс уздырдык та, эш бетте дип уйласак, бик нык ялгышырбыз. Балалар җыры проблемалары әле хәл ителмәгән килеш кала бирә.

Конкурс дигәннән, тагын бер конкурс турында әйтеп китәргә кирәк. Ул — шулай ук пионериянең 60 еллыгына багышлап, ВЛКСМ өлкә комитеты һәм «Ялкын» журналы уздырган иң яхшы хикәяләргә конкурс. Журнал битләрендә «Һәрвакыт әзер!» девизы белән 14 хикәя басылып чыкты. Бу, әлбәттә, аз түгел. Анда өлкәннәр дә, яшьләр дә бик теләп катнашты. Жюри икенче ике премияне күренекле язучы М.Мәһдиевкә һәм күренекле яшь язучы К.Кәримовка бирде. Өченче бер премия язучы М.Хуҗин өлешенә чыкты. Шагыйрь Р.Низамиев белән әле беребезгә дә мәгълүм булмаган яшь язучы Габделнур Сәлимов кызыксындыру премияләренә лаек дип табылды. Болардан тыш конкурста Ә.Гаффар, А.Нигъмәтуллин, Таһир Нәбиуллин, Солтан Шәмси, Г.Гатауллин һ. б. иптәшләр катнашты. Минем үземә, җиңүче хикәяләрдән тыш, А.Нигъмәтуллин, Ә.Гаффар һәм Г.Гатауллин хикәяләре ошады. Конкурс хикәяләренең икесенә тукталасым килә. Аның беренчесе — К. Кәримовның «Яңгырлы ел тузаны» исемле хикәя. Ул җыйнак, журналның ике битен генә алып тора. Сюжеты болай: сентябрь. Укулар башлана. Фәйрүзә үзенә урын таба алмый. Классташы Таһир дәрескә килми. Соңыннан билгеле була: яңгырлы ел булганлыктан, урак өсте тәмамланмаган икән. Таһир, комбайнчы ярдәмчесе булгач, басуны ташлап китә алмый икән. Фәйрүзә барыбер үпкәли. Бер атна сөйләшмәскә сүз бирә. Кыскасы, хикәягә шактый вакыйгалар: мәхәббәт хисләре дә, хезмәт тә, председатель белән директор арасындагы аңлашулар да, дәрестәге хәлләр дә үз урыннарына тыгызлап урнаштырылган. «Таһир, класс ишеген шакыса да, чакыруларын көтеп тормыйча, дәрескә керде. Укытучы апаның өстәле янына килеп баскач, гаепле кеше сыман башын иеп кенә рөхсәт сорады:

— Тәнәфесне көтмәдем инде, урыныма утырыйммы?

— Бер атна да ике сәгать һәм өч минутка соңга калдың.

Бөтен класс бер булып Таһирга текәлгән. Бик читен хәл иде бу.

— Онытып торам икән, мин сезгә кырдан быелгы уңышның иң соңгы бөртекләрен алып кайттым.— Таһир кулъяулыкка төрелгән бодай бөртекләрен класс журналы өстенә куйды.

Укытучы кулъяулыкны чишеп җибәрүгә, Фәйрүзә урыныннан сикереп торды, ләкин бер сүз дә әйтмәде. Бу кулъяулык аныкы иде. Алдагы партада утыручыларга да күренеп тора ич, әнә бер читенә: «Таһирга — Фәйрүзәдән. 1980 ел, 23 февраль. Югалтма»,— дип язылган.

Шактый сокланып карап торгач, укытучы бөртекләрне кулъяулыкка төрде дә Таһирның күкрәк кесәсенә салды һәм, барысына да ишетелерлек итеп, бер генә сүз әйтте:

— Сакла!»

Хикәя шулай тәмамлана. Биредә укытучының: «Сакла!» — дигән сүзе тирән мәгънәгә ия. Нәрсәне сакларга тиеш соң Таһир? Үзе суктырып алган бөртекләрнеме, әллә эшчәнлегенме? Әллә инде Фәйрүзә бүләк икән кулъяулыкнымы, беренче саф мәхәббәт хисләренме? Аны 100 төрле аңларга була. Бу,— һичшиксез, яшь язучының уңышы. Гомумән, К.Кәримов — соңгы елларда балалар әдәбиятына килгән иң сәләтле язучыларның берсе. Шуңа күрә аңа игътибар да зуррак булырга тиеш. Сүз балалар әдәбиятының киләчәге турында бара.

Икенче хикәя — Н.Мадьяровның «Рәхмәт, энем!» исемле хикәясе. Н.Мадьяровка, иллесе тулып та, бер дә тәнкыйть эләккәне юк. Шуны истә тотып, нәни генә бер тәнкыйть сүзе әйтеп китим әле. Хикәянең конкурс шартларына туры китерергә тырышып язылганлыгы укый башлагач та аңлашыла. Идея эчтәлеге дә әйбәт хикәянең. Төп герое да әйбәт. Әйбәтлек тә эшли үзе. Тик балалар психологиясе бер дә юк хикәядә. Гыйбрәт өчен бер генә өзек китерик. «Шулвакыт, һаваны тетрәтеп, мотор гөрелтесе яңгырап китте. Самолет икән. Ул авыл ягыннан күтәрелеп килде дә, басу өстенә үзе артыннан тузан өермәсе калдырып, юл өстеннән үтте. «Ашлама сиптерә,— дип уйлап алды Рамил.— Ә, юк, бу вакытта инде игеннәрне ашламыйлар бит. Әһә, белдем, белдем. Самолет игеннәр арасындагы чүп үләннәрне бетерү өчен махсус препарат сиптерә». Көтмәгәндә генә җил аның өстенә ниндидер аксыл тузан бөркеп узды. Әйе, нәкъ шулай, чүп үләннәргә каршы көрәш оештырылган. Ул арада самолет каршы яктан борылып килде дә әлеге препаратны тагын сибеп үтте. «Бик әйбәт,— дип уйлап алды Рамил.— Йөзләрчә кешенең сәгатьләр буе эшләрлек эшен бер үзе минутлар эчендә башкара. Өстәвенә, иген тапталып әрәм-шәрәм булмый. Яхшы, бик яхшы бу». Бу инде 8—9 яшьлек малай уйланулары түгел, ә гомер буе колхозда агротехник булып эшләгән, аннары теләмичә генә пенсиягә чыккан авыл карты уйланулары. Конкурска килгән, хәтта басылып чыккан хикәяләр арасында, кызганычка, шушындый йомшак хикәяләр дә очрый. Аларга

ясалмалылык, бала булып кылану, ялган пафос хас. Кайбер авторларның мәктәп тормышын, пионер эшләрен бөтенләй белмәүләре һәм белергә дә теләмәүләре ярылып ята. Мавыктыргыч, мажаралы хикәяләр җитми.

Күп хикәяләребезнең нигезендә әхлак мәсьәләләре ята. Бу — бик яхшы. Шушы җәһәттән, миңа М.Әгъләмовның «Яшь ленинчы»да басылып чыккан «Ак бүрек» хикәясе ошады. Узган елны иң әйбәт хикәяләрнең берседер ул, мөгаен. Аны тыныч кына укый башлыйсың. Аннары тынычсызлана башлавыңны сизәсең. Ул укучыны битараф калдырмый. Сискәндерә, тирә-ягыңа карарга мәҗбүр итә. Малай күрше кызының көчеген урлый. Чөнки бик ошый ул аңа. Хәтта төшләренә керә. Урламыйча һич тә булдыра алмый. Аннары ул аны күршеләр сизмәсен өчен яшереп үк куя. Икенче көнне күрше кызы, әтисен ияртеп, малайларга килеп керә. Һәм менә мондый сөйләшү булып ала. «Кызның әтисе, акланырга теләгәндәй, сүзен дәвам итте:

— Менә теңкәмне корытып бетерде инде. Иптәш кызыныкы кебек эт тиресеннән тегелгән бүрек киясем килә, ди. Көчекне шуның өчен үстерә иде. Исемен дә Ак Бүрек дип кушкан иде. Күзгә күренеп үсә генә башлагач... югалган менә.

Шуны гына көткән кебек, кызы яңадан сулкылдап еларга кереште.

— Ярар, ярар, җитәр, тынычлан. Үзеңә шундый бүрек табып бирермен.

— Кирәкми миңа андый... Ак Бүрегемнеке кирәк. Надяныкы кебек... Үзем үстергән...

— Ярар, ярар, яңа көчек табармын...

— Кирәкми миңа...

Ишек ябылды...»

Кызга үзе үстергән көчек тиресеннән тегелгән бүрек кирәк. Балалар гына түгел, өлкәннәр дә сискәнерлек күренеш. Күп әйберләр турында уйландыра торган хикәя.

Соңгы вакытта, чыннан да, балалар әдәбияты белән кызыксыну бермә-бер арта төште. Өлкәннәр дә, яшьләр дә үзләрен бу өлкәдә сынап карарга тырышалар. Әгәр дә инде балалар өчен бөтенләй диярлек язмаган Ә.Баянов та балаларга хикәяләр язарга тотынган икән, бу инде, иптәшләр, бер дә юкка гына түгел. Бу инде — балалар әдәбиятының престижлы жанрга әйләнеп баруы турында сөйли торган факт. Ә.Баянов «Ялкын» журналының ике санында 40 хикәядән торган «Җыр дәвам итә» исемле цикл бастырды. Алар,— һичшиксез, безнең балалар әдәбиятын баета, аңа яңа төсмерләр өсти торган әсәрләр. Беренче карашка, алар аерым-аерым миниатюралар шикелле. Әмма укып чыккач, аларны ниндидер бер уртак хис, уртак фәлсәфә берләштергәнен аңлыйсың. Ул, мөгаен, авторның сөйләү, тасвирлау алымыдыр. Бездә табигать, кош-корт, җәнлекләр турында күп яза башладылар. Ләкин алар күп чакта, әдәби әсәр булудан бигрәк, справочник яки энциклопедияләрнең гадәти бер вариантлары гына булып чыгалар. Ә.Баянов хикәяләрендә дә табигать һәм аның җан ияләре — беренче планда. Ләкин алар — мәгънәле, бик мәгънәле хикәяләр. Аларның һәркайсы укучыга сабак, гыйбрәт булырлык бер күренешкә, детальгә корылган. Алар кыска, әйтәсе фикер, тасвирлау стиле тыгыз. Һәрбер җөмлә иң соңыннан әйтеләсе резюмега хезмәт итә. Моңа кадәр безнең төрле дәреслекләр, уку китаплары төзүчеләр шушындый миниатюра-хикәяләр таба алмый интегәләр иде. Бу хикәяләр шул дәреслекләр өчен махсус язылган шикелле. Күләме белән кечкенә, мәгънәләре белән тирән хикәяләр бик кирәк безгә. Язучы әлеге хикәяләрен балалар әсәрләре икәнен белеп язды микән, төгәл генә әйтеп булмый. Ләкин ничек кенә булмасын, без Ә.Баяновны балалар әдәбияты территориясенә аяк басуы белән котлыйбыз.

Узган ел арабыздан өч балалар язучысы китте. Ф.Шәфигуллин, Г.Бакир, И.Туктар. Алар өчесе дә— безнең танылган балалар язучылары иде. Иң үкенечлесе — Фаил булды. Үзеннән соң да аның бик күп әсәрләре матбугат битләрендә әле дә чыга тора. Ул, башка бик күп балалар язучылары кебек, балалар әдәбиятына зурлар әдәбияты аша килде. Кайбер язучылар, гадәттә, зурлар өчен әллә ни майтара алмаганнан соң балаларга күчеп карый. Һәм, кагыйдә буларак, анда да әллә ни кыра алмый. Фаил исә зурлар өчен язалмаганнан түгел, ә күңеле, таланты кушуы буенча балалар дөньясына килде. Аның геройлары — иң элек авыл малайлары, үзләре эшчәннәр, хыялыйлар, үзләре җорлар, табигать һәм кош-корт җанлылар. Мондый геройлар белән генә ул балалар әдәбиятында шул кадәр оригиналь була алмас иде, билгеле. Чөнки балалар әсәрләрендәге күпчелек геройлар шундыйлар. Фаил — әсәрләренең язылышы, теле һәм образлары, образлы фикерләве белән талантлы балалар язучысы. Ул балалар психологиясе өлкәсендә аеруча сизгер. Шуңа табигыйлек килеп өстәлә. Юмористлыгы һәм шагыйрьлеге килеп керә. Хикәя һәм повестьларындагы очлы күз белән күрелгән детальләр, образлар, лирик күзәтүләр —моның ачык мисалы. Фаилнең иң соңгы повестьларының берсе — «Ак маңгайлы бүреләр». Балалар өчен язылган бу әсәр авторның үзеннән соң «Яшь ленинчы» битләрендә дөнья күрде. Ул — мавыктыргыч, мажара алымнары да килеп керә. Турыдан-туры табигать турында. Явызлык белән игелек бәрелеше. Табигатькә мәхәббәт. Балаларда кешелеклелек, гуманизм сыйфатлары тәрбияләү. Менә күпме проблемалар анда! Гомумән, татар балалар әдәбиятында

Фаил Шәфигуллинның исеме моннан соң да хөрмәт белән телгә алыныр.

Безнең әдәбиятта сугыш чорында һәм сугыштан соңгы балачакка багышланган әсәрләр шактый күп язылды. Әле дә языла. Узган ел да язылды. Киләчәктә дә язылачак. Балачагы сугыш чорына туры килгән һәр язучы, моңа кадәр дә шул хакта дистәләгән әсәрләр язылуына карамастан, ул хакта язуны үзенең изге бурычы итеп саный булса кирәк. Моның беренче сәбәбе, әлбәттә, үзеңнең балачагыңны сагыну. Үзең генә белгән, үзең генә кичергән, әлегә кадәр берәүгә дә билгеле булмаган балачагыңны сагыну. Бөтен газаплары, авырлыклары, якты хыяллары белән сагыну. Ләкин безнең язучыларыбыз узган көннәргә сагынудан гына әйләнеп карамыйлар, әлбәттә. Алар шул чорны, шул чорның авыр сынауларына дучар булган балачакларын күздән кичерәләр, үзләре буынының ничек итеп, нинди шартларда формалашуын күзалларга омтылалар, шул чор балаларының рухи ныклыгын бүгенге укучыларга җиткерергә тырышалар. Язучы өчен узганнар турында сөйләү — бүгенгене аңлау һәм аңларга омтылу, киләчәкне күзаллау алымы да. Р.Вәлиеваның «Яшь ленинчы»да басылган «Якты яр» повесте, М.Хөснимәрдәновның «Ялкын»да басылган хикәяләр циклы һәм тагын кайбер хикәяләр әнә шул яктан әһәмияткә ия.

Узган ел — балалар әдәбияты өчен хикәяләр елы булды дияргә мөмкин. Әйткәнемчә, «Ялкын»да шактый хикәяләр басылды. «Яшь ленинчы» да аларга мул урын бирде. Л.Ихсанова, М.Хуҗин, Г.Галиев, Г.Гатауллин, Г.Кашапов, И.Сирматов, Р.Рәкыйпов хикәяләре дөнья күрде. Араларында төрле хикәяләр очрый. Л.Ихсанова, М.Хуҗин, Г.Гатауллин хикәяләре истә калды. Балалар прозасына Г.Гатауллин, Р.Низамова, И.Сирматов, Р.Сәлимҗанов, С.Шәмси кебек авторларның килүе сөендерә. Ләкин алар бу өлкәгә тагын да җитдирәк карасыннар иде, тагын да ныграк эзләнсеннәр, тапсыннар иде. Балалар әдәбиятын, уҗымга кергән сыерлар шикелле, вакыт-вакыт таптап кына чыкмасыннар иде. Балалар әдәбияты — хатын-кызлар кебек нечкә җан иясе. Үзен генә яратуны сорый. Башкаларга да өлеш чыгарганны кичерми. Югыйсә яшьләр хикәяләрендә тематик тарлык, әзер алымнар белән генә эш итү сизелә. Мәсәлән, берничә хикәя малайларның сыер саклаулары белән башланып китә. Сыер саклаулар шул безнең хикәяләрдә генә калып бара түгелме соң? Һаман шул сыерчыклар турында язабыз. «Ялкын»да басылган бер хикәядә малайның оясына сыерчык килми. Карасалар, ояда ярыклар калган булган икән. Сыерчык шуңа килмәгән. Ярыкларын рәтләгәч, шунда ук килеп куна сыерчык. «Яшь ленинчы»да басылган хикәядәге малайның да оясына сыерчык килми. Карасалар, монысының оясына тишек үк тишәргә онытканнар икән. Сыерчык шуңа килмәгән. Ә инде тишеген тишкәч, әзер тишеккә килергә сыерчык та табыла. Менә сезгә ике хикәя.

Балалар тормышында проблемалар җитәрлек. Алар үз дөньялары белән яшиләр. Аларның үз шатлыклары, үз борчулары. Үз бәхәсләре, үз конфликтлары. Аларга өлкәннәрнең һәм үз яшьтәшләренең батырлыклары турындагы әсәрләр кирәк. Алар үзләре дә шул батырлыкны эшләргә әзер. Аларга бүгеннән үк батырлык һәм куркаклыкның, намус һәм әшәкелекнең нәрсә икәнен аңлатып бирергә кирәк. Андый әсәрләребез исә Р.Вәлиевнең «Яшисе килә!» повесте белән Ш.Рәкыйповның «Аяз күктә карлыгачлар» китабыннан башка булмады да. Без күбрәк бәйрәмнәр турында язарга яратабыз. Балаларны идиллик күренешләргә, кичерешләргә ияләштерәбез. Аларның күбесе шул хисләр белән үсә, тормыш эченә кереп китә һәм югалып кала. Мин бу хакта күптән түгел, ачынып, тагын бер кат искә төшердем. Январь аенда Арча районында булырга туры килде. Гаҗәп кызыклы район. Культурабызга күпме әһелләр биргән як. Бүгенге көндә Совет Армиясенең иң яшь генералы тәрбияләнгән як. Авылларның берсендә квартирга төшкән апа миңа солдат улыннан килгән хатларны укытты. Аның киткәненә әле берничә генә ай икән. Хатлары тулы күз яшьләре, кызгандыру, мескенләнү. Бит саен диярлек менә мондый юллар: «Әнием, кайтар мине моннан, бер түзәр хәлләрем дә калмады. Кызган мине, мин дә бит синең улың. Минем яшисем килми...»

Һәм тагын бик күп тел әйләнмәслек сүзләр. Ана, мескен, дивана хәленә җиткән. Киңәш сорый. Нишләргә белми, мескен. Ә егеткә 18—19 яшь. Сау-сәламәт. Әмма беренче гап-гади сынау алдында җебеп төшкән. Селәгәй малай булуы ачыкланган. Мондыйлар сирәктер, билгеле. Бик сирәктер. Ләкин ул да бит безнең әсәрләребезне укып үскән. Әмма аның кулына нинди әсәрләр, кайсыларыбызның әсәрләре килеп эләккән? Бу малайның шундый булып үсүендә безнең дә, һичшиксез, өлешебез бар. Күрәсең, ул безнең бернинди тәэсирсез, төче, елак шигырьләребезне, уртакул прозабызны укып үскәндер. Әгәр аның кулына вакытында яшь буынны батырлыкка өндәүче романтик, патриотик әсәрләр, оптимизм хисләре белән сугарылган күңелле шигырьләр эләккән булса, егет, мөгаен, бу көнгә калмас та иде. Андый әсәрләр сирәк кенә булса да язылa тора. Мәсәлән, К.Латыйп тагын бер батыр чуваш турында повесть язды. Легендар полководец В.И.Чапаевның балачагы турында язылган «Бәләкәй Чапай» китабын балаларыбыз яратып укырлар дип ышанабыз. Шактый төпле, әйбәт повесть.

Тагын бер исемне телгә алып узасы килә. Ул — Г.Галиев. Соңгы елларда матбугат битләрендә хикәяләр белән иң актив катнашучы өлкән язучыларыбызның берсе. Узган ел аның «Без — авылныкылар» дигән китабы укучыларга барып ирешә. Бу безне чын-чынлап сөендерә, әлбәттә. Чөнки аның әсәрләре —

бүгенге авылны, аның тарихын, авыл малайлары-кызларының эчкерсез дөньяларын, аларның кылган гамәлләрен киң итеп, җылы итеп яктырта торган хикәяләр. Үзенең бөтен иҗатын нигездә балалар әдәбиятына багышлаган язучыбызның балалар тормышын, аларның психологиясен һәм балалар әдәбияты алдында торган бурычларны тирән аңлавы һәм яшьләр шикелле ялкынланып язуы сөендерә безне. Күптән түгел «Соц. Татарстан» газетасында Л.Ихсанованың әлеге китапка җентекле рецензиясе дөнья күрде. Безнең фикерләр белән тулысынча туры килә ул. Китап — балаларга чын мәгънәсендә матур бүләк.

Р.Мөхәммәдиев әдәбиятка «Яңа елга күчтәнәч» исемле балалар китабы белән килеп керде. Китап уңай бәя алды. Тәнкыйтькә кереп чумгач, без инде аннан өмет тә өзгән идек. Ләкин ялгышканбыз булып чыкты. Һич уйламаганда, «Яшь ленинчы»да аның «Кояш нурлары» исемле кечкенә повесте басылды. Кемгә ничектер, минем үземә Ринат яңа ягы белән ачылып китте. Гап-гади йорт казлары тормышыннан алып язылган бу лирик повестьта аның шагыйрьләрчә күрә белүе, балаларча уйлый белүе, чын балалар язучылары кебек яза белүе ачылды. Ул сурәтләгән картиналар күз алдына килә, андагы динамика үз артыннан ияртә, повестьтагы геройларның кызыклы исемнәре, характерлары истә кала. Матурлык, сәгадәт белән тулы идиллик картиналар белән башланып киткән әсәр кискен драматизм белән тәгәлләнә. Матурлык, изгелек җиңәргә тиеш! Андерсен әкиятләренең рухы сизелеп торган бу повестьның әйтергә теләгән төп фикере әнә шул. Үзенең язылышы белән дә, формасы белән дә Р.Мөхәммәдиевнең бу әсәре безнең балалар әдәбиятына яңа төсмерләр алып килде. Аны әдәби әкият яки әкият-повесть дип атарга да мөмкин.

Әкият дигәннән, узган ел матбугат битләрендә әкиятләр шактый дөнья күрде. «Бездә әкият жанры бармыни ул, әкият сөйләмә!» — диючеләр дә табылыр. Бәхеткә диик, бар ул бездә әкият. Бездә әкият-пьеса, әкият-повесть, шигъри әкият язучылар да, әкият-миниатюралар язучылар да, хәтта татар халык әкиятләре язучылар да бар. Соңгылары күбрәктер дә әле, бәлки. Дөресен әйтергә кирәк, һәркем үзенчә яза әкиятне. Миңа ошаганнары арасында Батулла белән Г.Гатауллинның традицион стильдә язылган әкиятләре, Р.Хафизованың кыска әкиятләре, М.Рафиковның шигъри әкиятләре булды. Аларда эзләнү, яңачалыкка омтылыш сизелә. Әйбәт әкиятләр. Шундый әйбәт әкиятләр арасында Т.Миңнуллинның «Кәрлә — мәктәп баласы» исемле әкият-пьесасы да игътибарны җәлеп итә. Мин аны башта курчак театрында карадым. Аннары «Ялкын»нан укып чыктым. Бик тә әйбәт яза Миңнуллин балалар өчен. «Гафият турында әкият»е әле дә истә. Андагы убырлы карчыкларның, диюләрнең заманча, ягъни Туфанча кыланып сөйләшүләре, заманча итеп сүгенүләре ошый миңа. Әкияттә Былтырларның, Шүрәлеләрнең, Шәвәлиләрнең бер дөнья булып яшәүләре ошый. Балаларга үтемле тел белән язылышлары һәм, ниһаять, «борын-борын заманда» дип башланмаулары белән ошый. «Кәрлә...» дә — шундый ук әсәр. Анда Дию дә, Кәрлә дә, Шәвәли дә, Былтыров та, укучы кыз бала да бар. Нәкъ менә бүгенге әкият. Әкият реальлеккә якынлаша. Шуңа күрә бала аңа әкият итеп кенә карамый. Сүз анда балага таныш проблемалар турында бара: әйбәт уку, дисциплина, әйбәтлек һәм начарлык... Әсәрнең ышандыру көче әнә шунда. Туфанның балалар драматургиясе турында моңа чаклы сүз әйткән кеше булмады шикелле. Шуңа күрә мин, башкалар өлгергәнче, шушы моменттан файдаланып, аны «балалар язучысы» дип игълан итәм. Һәм балалар өчен тагын да күбрәк язуын, балалар матбугатында тагын да активрак катнашуын, җае чыккан саен балалар әдәбиятын яклап, мактап сөйләвен сорыйм. Мондый мактаулардан соң ул үзе дә каршы килмәстер дип ышанабыз.

Балалар драматургиясе турында безнең гомумән сөйләшкән булмады. Әле күптән түгел генә Мәскәүдән триумф белән кайткан драматургларның үзләре әйтүләренә караганда, Мәскәү тәнкыйтьчеләре дә, татар балалар драматургиясе юк, дигән карарга килгәннәр. Һәм бик нык ялгышканнар. Бар ул бездә. Әйбәтме, түгелме, зурмы, түгелме,— бар. Аның тарихы, бүгенгесе бар. Т.Миңнуллин, А.Гыйләҗев, Батулла, Р.Мингалим, Г.Рәхим, Ю.Сафиуллин, Р.Хәмид, Ә.Гаффар кебек драматургларыбыз бар чагында, киләчәге дә булыр дип өметләнәбез. Аларның әсәрләре — төрле сәхнәләрдә уйналганнары һәм басылганнары — сезгә мәгълүм инде. Ю.Сафиуллинның «Алмаз Булат»ы Академтеатр сәхнәсендә зур уңыш белән бара. Р.Мингалимнең «Карурман— Черный лес» пьесасы Мәскәү курчак театрында куела. Узган җәйдә аны күпләребез Казанда да карады. Әйбәт пьеса, нишләтәсең! Ә Батулланың «Әбугалисина»сы менә ун елдан артык инде Казан, Кемерово, Саратов курчак театрларында уйналып килә. «Төш вакытындагы могҗиза» һәм «Курай уйный бер малай» исемле пьесалары исә — Минск, Түбән Тагил, Омск, Липецк шәһәрләренең курчак театрлары репертуарында. Күрәсез, бар бездә драма әсәрләре дә. Ә инде урта яшьтәге мәктәп балалары өчен пьесалар турында, әлбәттә, уйлыйсы бар. Бергәләп. Театрлар белән.

Узган елда балалар китапларына рецензияләр башка елдагыга караганда күбрәк басылды. Биредә «Казан утлары»ның да роле зур. Балалар матбугаты да бу өлкәдә активлык күрсәтә. Безнең балалар әдәбиятында өр-яңа жанр — балалар өчен махсус тәнкыйть. Аңа рецензияләр, мәкаләләр, әдәби күзәтүләр кирәк. Алар, нигездә, балалар матбугатында басылалар. Һәм үзләренең язылышлары, алымнары белән зурлар өчен

мәкаләләрдән аерылып торалар. Аларда балалар әдәбияты принциплары өстенлек итә. Андый мәкаләләрне, рецензияләрне язуда М.Хуҗин, Зөлфәт, Р.Гатауллин, Ф.Зөлкарнәев, Л.Леронов, Г.Моратов, З.Хөснетдинов актив катнаша. «Татарстан яшьләре» газетасында «Яшь тәнкыйтьчеләр студиясе» ачылу да, бу җәһәттән, хуплауга лаек. Тәнкыйтьче С.Маннапов оештырган бу студиянең беренче утырышларыннан язмалар газетада басылды инде. Укучыларны әдәбиятка тарту максаты белән башланган бу эш үз максатына ирешер шикелле. Аннары балалар фольклоры белгече Рәшит Ягъфәровны да аерым искә алып узасы килә. Менә ничә еллар инде ул балалар матбугатында балалар белән халык авыз иҗаты турында кызыклы әңгәмәләр алып бара. Аның ул мәкаләләре — җанлы, уенлы, мавыктыргыч һәм шаян телле. Әгәр дә балаларга атап шундый бер китап та язса, изге бер эш булыр иде. Һәрхәлдә, без аннан шундый китап көтәргә хакыбыз бар.

Инде балалар китабы турында да берничә сүз әйтеп китәргә рөхсәт итегез. Һәрберебезгә дә мәгълүм — безгә әйбәт балалар китаплары кирәк. Дөресрәге, безнең үзебезгә түгел, балаларыбызга кирәк ул китаплар. Балалар китабы — культурабызның аерылгысыз бер өлеше. Алар безнең балалар әдәбиятының визит карточкалары булырга тиеш. Шуңа күрә аларны аеруча матур итеп, зәвык белән чыгару — безнең изге бурычыбыз. Без бит балаларыбызны яратабыз. Һәрхәлдә, үзебезнекеләрне. Аларны тәмле ашатабыз. Матур итеп киендерәбез. Импорт кына сайлап алабыз. Берәүнең дә әле үзе матур киенеп, тәмле ашап, баласын ач тотканы юк. Безнең девиз: «Иң яхшысы — балаларга!» Әмма, ни кызганыч, безнең балалар әдәбиятында күп очракта моның нәкъ киресе килеп чыга. Уртакул әсәрләр — балаларга, бизәксез, төссез китаплар — аларга. Сүз дә юк, әйбәт итеп бизәлгән китаплар да чыга. Ләкин алар кичерелмәслек дәрәҗәдә аз. Елга берике-өч кенә. Аларның да күбесе рус укучыларына атап чыгарыла. Ә бит без төсләр чорында яшибез. Балаларыбыз төсле фильмнар, мультфильмнар карый. Өйдә — төсле телевизор. Хәтта музыкабыз да төсле. Төсле төшләр күрәбез. Без инде сабыннарны да офсет ысулы белән басылган бизәкле кәгазьләргә төреп чыгарабыз. Китапларыбыз гына төссез. Бу очракта турысын әйтергә кирәк — Татарстан рәссамнары балалар алдында бик нык бурычлы әле. Күп китаплар рәсемнәргә саран, булган кадәресе дә — җансыз, хәрәкәтсез. Язучының соавторы булырлык рәссамнар бөтенләй диярлек юк. Кайберәүләр: «Әтәчлән әле, әтәчлән!»— дип утыралардыр, мөгаен. Ләкин, иптәшләр, бу — бер минем фикерем генә түгел. Ул — сезнең дә, авылдагы китапханәчеләрнең дә, әдәбият укытучыларының да, китап сатучыларның да, ата-аналарның да уртак фикере.

Бәлки, чыннан да, безнең материаль мөмкинлекләребез, базабыз юктыр, полиграфистларыбыз, кәгазебез, төсле буяуларыбыз юктыр. Ул кадәресен мин төгәл генә әйтә алмыйм, белмим. Ләкин мин үзебезнең балаларга матур итеп бизәлгән төсле китапларның күбрәк кирәк икәнен беләм. Дөрес аңларга тырышыгыз: ул китаплар шагыйрьләрнең, язучыларның үзләренә кирәкми. Гонорары барыбер аның. Матурлыкка карап кына гонорар артмый да, кимеми дә. Ул китаплар балаларга кирәк! Ә бит кирәк чакта балалар китапларын менә диген итеп тә чыгарып була. Мәсәлән, берничә ел элек чыккан Андерсен әкиятләре. Мәскәү китапларыннан бер дә ким түгел иде. Ләкин, беренчедән, ул рус телендә чыкты. Икенчедән, Андерсен үзе, нинди генә бөек язучы булмасын, белүемчә, татар язучысы түгел. Биредә андый махсус китаплар турында түгел, рядовой китаплар турында сүз бара. Дөрес, экономия дә кирәк. Ләкин ул балалар исәбенә булмаска тиеш. Мин, кулга төшкән саен, Мәскәүдә чыккан балалар китаплары алырга тырышам. Зур формат. Шәп оформление. Офсет кәгазь. Зур бер биттә 4 юл шигырь. Бит тулы рәсем. Ачу да килә. Бернинди дә экономия юк. Китапны рәсем белән «чүпләп» бетергәннәр. Нишләптер, шигырьләрне ике-өч баганага шыплап та тутырмаганнар. Эчтән генә: «Нишләп экономия турында уйламыйлар алар, күпме кәгазьне әрәм итәләр»,— дип уйлыйсың. Ләкин, ни сәбәптәндер, балаларның: «Әти, нишләп кәгазьне экономияләмиләр, нишләп бу китапны рәсем белән тутырганнар»,— дип ризасызлык белдергәннәрен, кәефләре кырылганын күргәнем юк.

Узган ел «Балалар китапханәсе» сериясеннән беренче китап чыкты. Ул — Тукайның «Сабыйга» исемле китабы. Тышлыгы бик үк балаларча булмаса да, эче зәвык белән эшләнгән. Без аны әйбәт фал дип кабул иттек. Кул арты җиңел булсын. Чөнки әле безнең Җәлилнең дә балалар өчен язылган шигырьләрен туплап, әйбәтләп чыгара алганыбыз юк. Гәрчә, «Малыш» нәшрияты безгә ул үрнәкне күптән күрсәтеп бирсә дә. Ф.Кәрим, Такташ, Ә.Фәйзи белән дә шундый ук хәл.

Гомумән, безгә балалар китабы турында Художниклар союзы, Язучылар союзы, полиграфистлар һәм нәшрият белән бергәләп, зурлап сөйләшер өчен махсус җыелырга вакыт җитте булса кирәк. Бу проблеманы югары оешмалар алдында күтәрергә вакыт! Чөнки бала да — КЕШЕ! Аның да матур китаплар укыйсы килә. Алар бездән дә матуррак, әйбәтрәк булып үсәргә тиешләр. Ә ул әйбәтлекне, матурлыкны безнең китаплар да тәрбияли.

«Литгазета»да латыш шагыйре И.Зиедонисның «Балалар ни өчен туарга теләмиләр?» дигән мәкаләсе басылган иде. Ул латышларда балалар санының кимүе турында борчылып яза. Бездә дә шул ук хәл.

Балалар кими. Тиражлар кими. Бу хакта һәркем уйланырга тиеш. Шул исәптән матбугат органнары да. Чөнки һәрбер газета-журнал өйгә, гаиләгә килә. Алар — уртак. Ә өйдә — бала да бар. «Соц. Татарстан»ны эти кеше укый. «Азат хатын»ны — әниләр, әбиләр. Укырга кермәгән бала исә аларны ерткалау белән шөгыльләнә. Бәлки, анда үзе өчен шигырьләр, әкиятләр басылмаган ачудан ертадыр ул газета-журналларны? Бу җәһәттән, «Чаян» битләрендә «Балалар бүлмәсе» ачылу матур күренеш булды. Андый махсус рубрикалар «Вечерняя Казань»да, «Комсомолец Татарии»да да бар. Ә менә үзебезнекеләрдә, «Казан утлары»н исәпләмәгәндә, балаларга игътибар бөтенләй юк дәрәҗәсендә. «Ялкын» белән «Яшь ленинчы» бар бит, диярләр. Ләкин бит алар — пионер матбугаты. Ата-аналар балаларына аларны 2—3 класстан гына алдыра башлый. Ә балага аңа кадәр яшәргә, үсәргә кирәк. Аңа кадәр ул нәрсә укырга тиеш? Әлбәттә, зурлар матбугатын. Дөресрәге, әнисе укыганны тыңларга. Әйтик, өйгә «Азат хатын» килә, ди. Ананың бер кулында — бала, икенчесендә — журнал. Балага ни дә булса укырга, аны юатырга кирәк. Ләкин бит аңа пешекче киңәшләрен, семья низаглары турында мәкалә яисә йөкле хатыннар өчен махсус язылган гинеколог язмаларын укып булмый. Укысаң да, бала аңламаячак. Шуңа күрә ана, баласын юатыр өчен журналдагы рәсемнәргә төртеп күрсәтеп: «Менә бу — тәти апа, менә бу — мыеклы абый»,— дип сөйләнеп утырырга мәҗбүр. Әгәр шунда бәләкәй генә бер почмакта рәсемнәре белән берничә кечкенә шигырь, кечкенә әкият булса... Күрәсез, мәктәпкәчә яшьтәге балаларыбызның эшләре бер дә шәптән түгел. Шулай да беләсе иде, газета-журналларга махсус рубрика булдыру, нәниләребезгә кечкенә бер почмак табу шулай ук зур проблема микәнни? Үзәк матбугат өчен ул — табигый күренеш югыйсә.

Шушы җәһәттән, «Совет мәктәбе» дә балалар әдәбиятына турыдан-туры ярдәм итә алыр иде. Чөнки педагоглар белән балалар язучылары арасында уртаклыклар бик күп. Алар бер үк максатка хезмәт итәләр. Күп язучыларыбыз — белемнәре белән үк педагоглар. Күпме язучыларыбыз — үзләре укытучылар. Әгәр инде журнал балалар өчен әсәрләр бастыра алмый икән, балалар китапларына кечкенә рецензияләр, һич югында аннотацияләр биреп бара алыр иде. Башлангыч класс укытучылары һәм әдәбият укытучылары андый рецензияләргә мохтаҗдыр дип беләбез.

Әлеге сүзләрдән чыгып, шуны әйтергә була: балалар әдәбиятының зурлыгын балалар язучылары үзләре хәл итә. Аның язмышы балалар язучыларының үзләреннән тора. Ләкин алардан гына да тормый. Балалар әдәбиятының авторитетын күтәрү өчен, әсәрләрне балаларга тизрәк җиткерү өчен, язучылар белән бергә, рәссамнар да, газета-журналлар да, нәшрият та, җәмәгатьчелек тә бердәй игътибарлы, һәм балаларга, һәм аның әдәбиятына ихтирамлы булырга тиеш. Шул чагында гына безнең культурабызның киләчәге якты һәм ерак булыр.

Балалар дөньясы берәү генә. Балачакның аланнары — җиләкле. Андагы җиләкләр бетмәле түгел. Аннан, әлбәттә, күп язучылар, шагыйрьләр узган инде. Аларның кайберләре ул җиләкләрне балаларның үзләрен сыйлар өчен җыеп алганнар. Икенчеләре исә ул җиләкләр белән күбрәк үзләре сыйланганнар да калганын таптап узганнар. Бүгенге әдипләргә дә шул алан аша узасы. Әмма аларга тагын да игътибарлырак, кешелеклерәк, фидакарьрәк һәм талантлырак булырга кирәк. Җиләкләр тапталмасын! Сабыйлар хакы бар!

1983

Дядя Степа абый

Пәһлеван дядя Степа абыйны кем белми? Минем, мәсәлән, аны белмәүче кешене очратканым юк. Һәм андый кеше булмаска да тиеш. Чөнки дядя Степа абый—балаларның (һәм өлкәннәрнең дә!) иң яраткан геройларының берсе. Аны яратмый мөмкин дә түгел. Үзе әйбәт, үзе көчле, үзе шаян абыйны ничек яратмыйсың инде. Җитмәсә, үзе баһадир да бит әле! «Дядя Степа» абыйны язучы Сергей Михалков икәнен дә сез яхшы беләсез, билгеле. Ул—сезнең өчен бик күп әкиятләр, мәсәлләр, шигырьләр язган күренекле совет шагыйре. Ул шигырьләрендә уйнарга, шаярырга, елмаерга ярата. Ләкин ул шаянлык— тышкы шаянлык кына. Шагыйрь, уйнаган, елмайган булып, балаларга үзенең уйларын, борчуларын, шатлыкларын сөйли. Ул иң мөһим әйберләр турында гына язарга ярата. Намус, дуслык, тормыш турында, Ватанга, өлкәннәргә, хезмәткә, укуга мәхәббәт тәрбияләү турында ул шигырьләр.

С.В.Михалков күренекле балалар шагыйре генә түгел, ул—мәсәлче дә, драматург та, киносценарист та, педагог та, җәмәгать эшлеклесе дә. Кем дә кем иртә белән сәгать 6 да тора, ул көн саен радиодан Кремль курантларының көчле авазын ишетмичә калмый. Аннары шул курантларга күңелләрне ашкындыручы, йөрәкләрне дәртләндерүче Ватаныбыз Гимнының мәгърур ташкыны кушылып китә. Туган илебезнең какшамаслыгын, җиңелмәслеген, совет халкының бердәмлеген, аның якты киләчәген һәр көнне искәртеп торучы Гимн ул. Аны иҗат итүчеләрнең берсе—шулай ук С.В.Михалков.

С.Михалковны бөтен илебез балалары, хәтта дөнья балалары да яхшы белә. Аның дуслары санап бетергесез. Ул үзе дә балаларны ярата. Шул исәптән Татарстан балаларын да, «Яшь ленинчы» укучыларын да. Аның турыдан-туры газета битләре аша да укучыларга мөрәҗәгать иткәне бар. Шагыйрь Казанда да берничә мәртәбә булды. Аның «Минем дустым» исемле шигыре юкка гына «Казанга барсам, ул—татар, Алма-Атада — казах...» дип башланмыйдыр, күрәсең.

Күптән түгел С.В.Михалков яңадан Казанда булып китте. М.Җәлилнең музей-квартирасын ачу тантанасында катнашты. Казан университетында чыгыш ясады. Бер төркем язучылар белән очрашты. Университетта булачак очрашу алдыннан, Сергей Владимирович кичәнең ничек узачагы белән кызыксынды. Кичәдә кемнәр катнашуын сораша башлагач, Гариф абый Ахунов аңа: «Менә Роберт та сезнең шигырьләрнең татарчага тәрҗемәләрен укыячак»,—диде. Бу сүзләр шагыйрьне кызыксындырды булса кирәк, ул: «Нинди шигырьләр?»—дип миңа төбәлде. Мин, әлбәттә, аны-моны уйлап тормадым: «Тынычлык», «Булдыксыз»,—дип, укыйсы шигырьләрне әйтеп бирдем. Шулай диюем булды, Сергей Владимирович: «Кем булдыксыз?»—дип сорамасынмы! Мин билгеле каушап калдым. «Булдыксыз» дип, үземне тиргәдем. Ләкин ул, минем уңайсызлануымны күреп, елмая-елмая: «Ярый, ярый, әйбәт шигырь»,—дип, сүзне икенчегә борды. Кичәдә балалар шагыйрьнең шигырьләрен укыдылар, мин дә әлеге тәрҗемәләрне сөйләдем. Ә сүземне: «Бездә Сергей Михалковны яхшы беләләр, аның әсәрләрен яраталар. Русча да, татарча да укыйлар. Татар балалары да аны үз шагыйрьләре итеп саныйлар. Сез дә, Сергей Владимирович, әгәр теләсәгез, үзегезне татар шагыйре итеп тә исәпли аласыз»,— дип башладым. Минем әлеге тәкъдимгә тамашачылар да кул чабып кушылдылар. Сергей Владимирович үзе дә моңа шатланып риза булды.

Бу, әлбәттә, шаярып сөйләшү иде. Ләкин, чынлап уйлап карасаң, бу сүзләрнең асылында дөреслек тә бар бит. Чөнки Сергей Михалковны рус балалары да, татар, башкорт, украин балалары да, балкар, латыш балалары да яхшы белә. Һәм аларның һәркайсы аны үз шагыйрьләре итеп исәпли. Дядя Степа абый да— алар өчен үз кеше. Аны да малайлар-кызлар үз авылларындагы, үз калаларындагы баһадир итеп күз алдына китерәләр. Балаларның миннән берничә тапкыр: «Степа абый Сергей Михалков үземе ул?»—дип сораганнары бар. Мин моңа төгәл генә җавап бирә алмыйм. Ләкин булуы да бик ихтимал. Һәрхәлдә, озын буе да, шаянлыгы да, батырлыгы да, балаларны яратуы да дядя Степа абыйга бик туры килеп тора.

1983

Канатлы малайлар, канатлы шигырьләр

«Күңелле сәфәр» (1976) исемле китабыннан соң Шәүкәт Галиевнең балалар өчен татарча китап чыгарганы юк иде. Берничә ел узды. Ләкин шагыйрьнең яңа китапларының булмавы бөтенләй диярлек сизелмәде. Балалар аның элек язган китапларын укый тордылар, чөнки чын шигърият искерүне белми. Чын шигырьнең искесе дә, яңасы да булмый. Ә Ш.Галиевнең шигырьләре нәкъ әнә шундый сыйфатка ия. Инде шушы озын тәнәфестән соң шагыйрьнең яңа китабы дөнья күрде. «Канатлы малай» исемле ул. Шигырьләре дә канатлы малайлар, кызлар турында, балаларыбызның кызыклы, бай дөньяларына багышланган.

Кайда соң ул, нинди соң ул балалар дөньясы? Бик күп алар: балалар бакчалары, мәктәпләр — үзләре бер дөнья. Футбол, хоккей командалары — үзләренә бер дөнья. Тагын бик күп дөньялар... Мин белгән тагын бер кызыклы балалар дөньясы бар. Ул да булса, Шәүкәт Галиевнең балалар шигърияте. Мөмкин булса, шагыйрь иҗатының капкасына мин, зур итеп, «Балалар дөньясы» дип язып куяр идем.

Балалар дөньясы дигәннән, безнең балалар поэзиясе күпме генә алга китмәсен, чын балалар дөньясын күп очракта әле һаман бер читтә калдыра килә. Кайсыбер шагыйрьләрдә ул, иң күп дигәндә, аерым бер баланың дөньясы гына булып кала. Бер баланың дөньясы да бик күп, әлбәттә. Әмма кайбер шагыйрьләр шул бер дөньяга да үтеп керә алмыйча интегәләр. Балалар дөньясыннан башка гына балалар шигыре язу — ул инде балаларны яратмау, хөрмәт итмәү белән бер. Ә фантазиягә, уен-көлкегә, хәрәкәткә бай балалар дөньясы гаҗәп күпкырлы: бер-берсенә һич тә охшамаган, бер-берсен бер генә дә кабатламаган малайларның-кызларның уй-хыяллары, шөгыльләре санап бетергесез. Балалар дөньясында бәйрәмнәр дә, шатлыклар да, борчылулар да — барысы да җитәрлек. Ш.Галиев менә ничә еллар инде әнә шул бәйрәмнәр, шатлыклар һәм борчылулар белән бергә яши.

Дөрес, балалар замана белән бергә үзгәрә тора. Шулай ук шагыйрь дә аларга карап үзгәрә. Бер караганда, ул без белгән элекке Шәүкәт Галиев: шундый ук осталык, тапкырлык, виртуозлык. Икенче караган-

да, ул инде өр-яңа Шәүкәт Галиев: темалары, күтәрелгән проблемалары, балалар дөньясына карашы яңа. Аның шигырьләрендә темалар җитдиләнә, ә чынында, моңа кадәр балалар әдәбиятында күтәрелмәгән, дөресрәге, балаларныкы исәпләнмәгән проблемалар калкып чыга. Арада тетрәндерә торганнары да еш очрый. Китап битләренә үзеннән-үзе «фаҗига» төшенчәсе килеп керә. Бәлки, балалар шигырендә ул чаклы җитди әйберләр кирәкмидер дә. Ни дисәң дә, алар балалар күңеленә авыр тәэсир итәргә мөмкин. Бик мөмкин. Һәрхәлдә, балалар поэзиясендә мондый җитди темалар әлегә чаклы күренмәде. Ә кирәк иде! «Ялгыш адым», «Әни дим, эчмә инде!», «Куркыныч хәбәр», «Көзгеләр көлеп тора» шигырьләрен генә алыйк. Без трамвайга, машинага тагылып йөрүче малайларны тәнкыйтьләп күп яздык. Мәкаләләр дә, хикәяләр дә, шигырьләр дә... Ләкин аларда «Ярамый» дан узылмады. «Ялгыш адым» исемле шигырьдә исә берничә генә юлда шул шаянлыкның ачы нәтиҗәсе күрсәтелгән. Кайчандыр трамвайга асылынып барган малай култык таягына таянган. Авыр шигырьме? Авырын авыр, әмма күңелгә үтә торган, истә кала торган, сабак бирә торган шигырь.

«Куркыныч хәбәр» шигырендәге балалар «Эт атучылар килә!» дигән коточкыч хәбәр ишетәләр. Аларның яраткан маэмайлары — Сарбайны атарга киләләр! Малайлар-кызлар күпмедер вакыт эчендә булачак фаҗигане көтеп яшиләр: куркышалар, борчылалар, елыйлар, дулкынланалар. Кыскасы, тормышта беренче тапкыр батырлыкка «бик зур сынау тоталар». Алар инде Сарбайны яклап калырга— беренче тапкыр зур батырлык эшләргә дә әзер булалар. Бәхеткә, эт атучылар килми кала.

«Көзгеләр көлеп тора» шигырендә автор гаиләдәге мещанлык күренешләренең балалар күңеленә нинди авыр яра салуын сурәтли. Димәк, балалар шигъриятендә дә гомумәдәбият күтәрә торган мөһим проблемаларны, җанны борчыган, дулкынландырган теләсә кайсы мәсьәләне, күренешләрне, вакыйгаларны күтәреп чыгарга мөмкин икән.

Шигырьләрдә без китапның төп герое, малайларның-кызларның яраткан дусты Шәвәли белән кабаттан очрашабыз. Ул хәзер молдаван язучысы С.Вангели хикәяләрендәге Гугуце, В.Драгунский хикәяләрендәге Денис шикелле үк мәгълүм геройга әверелде. Ниндирәк соң ул? Үзгәргәнме? Юкмы? Беренче карашка, ул шул ук кебек: шаян, тапкыр, кыен хәлләрдән җиңел генә чыга белә, өстәвенә, тел бистәсе. Ләкин ул инде элекке шикелле генә түгел. Аңа хәзер батырлык сыйфатлары да хас. Минем үземә «Батыр булам» шигыре ошады.

Мин үскәч һәйкәл булам,
Батыр булам,
Муса Җәлил янында
Басып торам!

Югыйсә дүрт юллык гади генә шигырь үзе. Әллә ни шаккатырлык шигъри табышлары да күзгә бәрелеп тормый. Әмма анда баланың күңелендә йөргән, кычкырып әйтелми торган изге бер хыял ярылып ята: «Үскәчтен батыр булу!». Шундый ук хис, теләк «Дөресе» исемле шигырьдә дә бар. Шәвәли шактый үскән, шагыйрьнең үзе төсле үк җитдиләнгән, бик күп дөнья күргән. Хәзер ул, шагыйрьнең үзе әйткәнчә, «биш — унбиш арасында яши».

Китапның «Шәвәли сәяхәте» дигән бүлеге географик яктан кызыклы. Ул интернациональ дуслык, тынычлык, туган җиргә, туган илгә мәхәббәт хисләре белән сугарылган шигырьләрдән гыйбарәт. Менә «Безнең йорт малайлары» исемле шигырь. Ишегалдына Сашалар, Азатлар, Фәритләр җыелган. Аларның әти-әниләре Алжир, Куба кебек илләрдә эшләгәннәр. Малайлар әле генә алар белән бергә шул илләрдән кайтып төшкәннәр икән. Шигырь болай тәмамлана:

Онытмас дуслар булгач,
Хатлар килер кайдан да;
Чыкты ишегалдыбыз
Халыкара мәйданга!

«Телләр белүче каләм», «Тыныч диңгез», «Әстерхан карбызлары», «Себер җылысы», «Шундый зур туган җиребез» кебек шигырьләрдә географик киңлек яңа шигъри киңлекләргә юл ачкан. Әгәр җиренә җиткереп язсаң, кайсы тема да балага аңлаешлы һәм кирәкле тема булуын шагыйрь биредә тирәнтен аңлап эш итә. Тема дигәннән, «Халыкара хәлләр» шигырендә шагыйрь шул хакта яза да:

Мөдир, клубка
Юлны киртәләп:
— Мондый тема,— ди,—
Сезгә иртәрәк!

Юкка буталып
Йөрмәгез кичен,
Кайтып әйтегез —
Өлкәннәр килсен!

Теге якта да
Малайлар уйный,
Безгә төбәгән
Мылтыгын куймый.

Иртә дә түгел,
Һәм соң да түгел,
Аңларга кирәк
Миңа нәкъ бүген!

Шагыйрь үзе генә түгел, лирик герой да яңа темалар даулый. Һәм бик хаклы рәвештә.

Шулай да Ш.Галиев — чын мәгънәсендә туган як шагыйре, балаларыбызның үз шагыйре. Миллилек малайларга түбәтәй кидереп куюда гына чагылмый, билгеле. Түбәтәйләрне кидертсә дә, малайларга түгел, кыярларга кидертә ул. Аның миллилеге шигырьләрнең рухында, тукымасында.

Шагыйрьне социаль үзгәрешләр: табигатьне саклау, авыл-шәһәр, балалар-өлкәннәр проблемалары кызыксындыра. «Колын бара каладан», «Машина ясыйм», «Ат йөртүче малай» кебек шигырьләр шул яктан караганда игътибарга лаеклы. Малай машина ясарга ярата. Тик бабасы гына катнашмый, чөнки машина ясый белми. Шуңа күрә дә ул ат кына ясый. Икенче шигырьдә кала буйлап баручы колын сурәтләнгән. Малайларга — тамаша. Алар колынга чит бер планетадан төшкән чит бер җан иясенә караган кебек карап калалар.

Шунысы характерлы: шагыйрь аерым бер темага дип атап язмый. Аның билгеле бер даталарга, бәйрәмнәргә багышлап язылган шигырьләре бөтенләй диярлек юк. Шуңа күрәдерме, аның шигырьләре мәктәп дәреслекләрендә сирәк очрый. Ләкин безнең хөрмәтле дәреслек төзүчеләребез игътибар беләнрәк карасалар, ул шигырьләр үзләренә берьюлы берничә теманы, берничә максатны сыйдырганнарын күрерләр иде. Ш.Галиев шигырьләренең күбесе — темалар синтезы. Шул ук «Ат йөртүче малай» шигырен генә алыйк. Ул, нигездә, техникадан башканы белмәгән шәһәр малаеның, авылга кунакка кайткач, беренче тапкыр ат белән танышуы хакында. Биредә табигатькә, анда яшәүче җан ияләренә мөнәсәбәт тә, әхлак мәсьәләсе дә, кешелек сыйфатлары тәрбияләү проблемасы да, авыл һәм шәһәр малайлары арасындагы дуслык та, хезмәткә хөрмәт тә бар. Шигырь әлеге проблемаларның барысын берьюлы эченә алган. Бер шигырь өчен күбрәк түгелме соң болар? Күп, әлбәттә. Ләкин алар шигырьдә чәчелеп ятмыйлар, сюжетка зыян китермиләр. Аннары шигырьләрдә тагын бер кызык күренеш еш күзгә чалына: шагыйрьнең күп шигырьләре — жанрлар синтезы да.

Мәсәлән, шушы ук шигырьдә:

«Бик гади техника!» — дип,
Шәһәр кунагы көлде.
«Ат йөртү соң эшме?» — дип,
Урындык куеп менде...…

кебек шаян юллар да,

Әйттек кунак егеткә:
«Озак булыр аңлату,
Тормоз белү — бер нәрсә,
Кирәк атны ярату»,—

шикелле дидактикага тартым урыннар да,

Әйтү бушка китмәде,
Төшендерү ярады —
Беренче кат ул атның
«Фара»сына карады,—

дигән лирик строфалар да чагылып китә. Мондый шигырьләрне язу өчен, һичшиксез, оста каләм иясе булу кирәк.…

Балалар дөньясы, шул исәптән балалар шигърияте дә, җәнлекләрсез, кош-кортларсыз була алмый. Җәнлекләр бит,— гомумән, балалар әдәбиятының аерылыгысыз бер традицион компоненты. Мульт-фильмнарны, әкиятләрне, шигырьләрне аларсыз гына күз алдына китереп карыйк әле,— шундый коры, күңелсез булырлар иде. Шуңа күрә яңа китабында да шагыйрь үз иҗатындагы, үз арсеналындагы мәгълүм җәнлекләрдән оста файдалана. Яңа ситуацияләрдә, яңа вакыйгалар, күренешләр фонында, билгеле. Алар шигырьләрдәге балалар дөньясын җылытып, җанландырып, тулыландырып җибәрәләр. Аннары, җәнлекләр бит балаларга гади иптәш кенә түгел. Төрле кыяфәтле, төрле холыклы бу җан ияләре балалар өчен символик мәгънәгә дә ия. Халык иҗатыннан ук килгән бу образлар безнең күңелләргә сеңгән инде. Без, әйтик, бүрене — усал, төлкене — хәйләкәр, куянны куркак дип уйларга өйрәнгәнбез. Әмма әлеге китапта алар башка яклары белән дә ачылып китәләр. Шагыйрь өчен алар —сурәт тудыру чыганагы, соклану предметы. Ул җәнлекләрне кызгана, аларга карата шәфкатьле булырга чакыра. Безнең балалар экзотик җәнлекләрне: жирафларны, филләрне, аюларны, ташбакаларны — телевизордан, бәхетлерәкләре зоопаркка гына барып күрә ала. Ә китапта безнең экзотик дигән җәнлекләребез балалар белән бергә уйнап йөриләр, шаяралар, бер-берсенә ярдәм итешәләр. Алар безнең балаларыбыз өчен гадәти колыннар, бозаулар, бәрәннәр, атлар кебек үк якын дусларга әвереләләр. Мондый могҗизаны тылсымлы каләм генә булдыра аладыр, мөгаен.…

Ш.Галиевнең Шәвәлие, әйткәнемчә, үтә дә халыкчан, тапкыр, җор телле. Ул тапкырлык, җорлык, шаянлык халык иҗатыннан, халыктан һәм, әлбәттә, иң элек шагыйрьнең үзеннән килә. Кайберәүләр әлеге тапкырлыкны бик үк балаларча түгел дияргә дә мөмкиндер. Дисеннәр. Ә бит чынында халыктагы тапкырлыкның нигезе, башлангычы — шул ук балаларда. Әгәр игътибар беләнрәк тыңласаң, бала авызыннан очып чыккан канатлы сүзләрне, гыйбарәләрне еш ишетергә туры килә. Бары тик аларга игътибарлы булырга гына, бәя бирә белергә генә кирәк. Шул чагында без балаларның нинди акыл ияләре икәнен тиз аңларбыз. Ш.Галиев балаларның шул үзенчәлекләрен яхшы белә һәм шигырьләрендә оста файдалана.

Ш.Галиевнең бу китабында юмор бармы соң? Шигырьләрендә юмор булмаса, Шәүкәт Галиев буламыни ул. Ш.Галиев юморы, дөресрәге, шаянлыгы «Канатлы малай»да да шул килеш. Ләкин аларның күбесе — инде җитдирәк шаянлык. Ул шаянлык артында уйланулар, дулкынланулар, балаларның киләчәге турында борчылулар ята. Чөнки балалар бүген нинди булып үсә, нинди тәрбия ала, нинди уйлар белән яши — киләчәктә дә шундый булачак. Ш.Галиев шаянлыгын «хәрәкәтчән шаянлык» дип атарга да була. Ул сүздән, баланың холкыннан, аның тискәре гадәтләреннән генә түгел, хәрәкәтләреннән дә юмор китереп чыгара. Аның кечкенә геройлары һәрчак хәрәкәттә. Алар уйныйлар, шаяралар, сәяхәт итәләр. Алар — бөек оптимистлар. Джанни Родариның әйтүенә караганда, шаян, күңелле кеше тизрәк үсә икән. Бөек балалар язучысы белми әйтмәс. Ш.Галиев геройлары да, аның меңләгән укучылары да, әлеге шигырьләрне укып, башкалардан тизрәк үсәчәкләр, мөгаен.

Шагыйрь туктаусыз эзләнә, хыяллана, бөтен фантазиясен эшкә җигә. Эзләнү бушка китми. Ул яңадан-яңа мәзәкләр, маҗаралар, кеше ышанмаслык хәлләр уйлап таба. Китаптагы шигырьләрне укыганда шагыйрьнең фантазиясенә, тапкырлыгына гаҗәпкә каласың. Ул гадәти әйберләр хакында көтелмәгән шигырьләр яза. Әйтик, шагыйрьнең элекке китапларында рәхмәтләр хакында берничә шигыре бар иде инде. Һәм бик шәп шигырьләр. Әлеге китапны ачып укыйм: тагын рәхмәтләр турында шигырь. Исеме «Тәмле рәхмәт». Моннан соң да Ш.Галиев рәхмәтләр хакында язмас дип кем әйтә ала? Күрәсез, фантазия булганда, бер рәхмәт турында мең шигырь язарга мөмкин икән.

Тагын бер гаҗәпләндергән әйбер: шагыйрьнең татар теленә чиксез хөрмәте, мәхәббәте, телне тирәнтен тоюы, тел белән ювелирларча, виртуозларча эш итүе, халыктан килгән йөгерек телдән оста файдалануы. Бу җәһәттән, аның филологик шигырьләре — махсус бер тикшеренүне таләп итә торган өлкә. Шулай да берничә сүз әйтми булмый. Әлеге шигырьләр шагыйрьнең озын иҗат юлы буйлап сузылган. Без анда төрле каламбурларны, палиндромнарны, шигъри табышмакларны, сүз уйнатуларны күп күрәбез. Инде телне күпме боргаларга мөмкин, аның тагын нинди хикмәтләрен табып була, дип уйлыйсың. Ә алар «Канатлы малай»да янә калкып чыккан. «Бабалайка», «Кәли ала иләк», «Бүре эзләү», «Акъязма», «Надан карга» һ.б. шигырьләр. Алар — шагыйрьнең стихиясе. Алар балаларыбызны туган телне яратырга, аның нечкәлекләрен, серләрен ачарга, телнең нинди олы көч икәнен аңларга өйрәтә, тел әллә нинди тылсымнар ясарга мөмкин икәнен күрсәтә. Татар теле укытучылары ул шигырьләрдән дәресләрдә файдаланалар микән, төгәл генә әйтүе кыен. Әмма алар — дәресләр өчен олы хәзинә. Алар ярдәмендә балаларның фантазиясен үстерергә, грамматик уеннар уйлап чыгарырга була. Киләчәктә шагыйрь шундый шигырьләрен бергә туплап, аерым китап итеп чыгарыр әле, дигән өмет бар. Татар теле укытучыларына ярдәмлек итеп булса да чыгарырга кирәк аны.

Шәүкәт Галиевнең яңа китабы менә шундый хисләр уятты. Канатлы шагыйрьнең канатлы малайлар

турында язылган канатлы шигырьләрен безнең малайларыбыз, кызларыбыз һәм балачакларыннан аерылмаган өлкән дусларыбыз яратып укырлар дип ышанам. Чөнки һәркемнең канатлы малай буласы килә!

1983

Дустым шигырьләре

(*«Галәмдә Сабан туе» китабына кереш сүз*)

Балалар өчен язучы яшь шагыйрьләребезнең иң талантлысы иде ул. Аңа нибарысы 30 гына яшь иде.

«Яшь ленинчы» газетасының әдәбият-сәнгать бүлегендә эшләнгән чагымда ук танышкан идек без аның белән. Арча педагогия училищесы студенты Афзал Нигъмәтуллинның беренче шигырьләре бездә басылып чыкты. Аннары — Казан педагогия институтының чит телләр факультеты. Шигырьләре күбрәк «Яшь ленинчы» белән «Чаян»да чыга иде. Безнең газетада чыккан шигырьләр бәйләменә кереш сүз дә язган идем. Шул елларда, күренекле шагыйребез Шәүкәт Галиев һәм балалар әдәбияты белгече Равил Кукушкин белән бергәләп, нәшриятка без аның беренче китабын тәкъдим иттек. «Кояш нигә кызара?» исемле иде ул. «Мотоцикл һәм әби» дигән икенче китабы да басылып чыкты. Ә менә хәзер сез укыячак бу шигырьләр китабын ул үзе күрә алмады...…

Соңгы елларда Афзал авылда укытучы булып эшләде. Искиткеч тыйнак, аз сүзле, чиста күңелле кеше иде ул. Сирәк кенә хат языштыра. Шигырьләр җибәрә. Сирәк кенә Казанга килеп чыга. «Яшь ленинчы»га сугыла. Тирләп-пешеп килеп керә. Хәлләрен сөйли. Шигырьләрен калдыра. Ашыга-ашыга чыгып та китә...

«Китабымны чыгарыгыз!» — дип, нәшрият ишек төбен таптамады ул. «Союзга алыгыз!» — дип тә әрсезләнеп йөрмәде. Югыйсә СССР Язучылар союзы члены булырга бик тә лаек иде. Менә-менә тәкъдим итәрбез дип тора идек. Соңладык. Өлгерә алмадык.

Афзал Нигъмәтуллин татар балалар поэзиясендә якты эз калдырды. Шигъриятебезне матур-матур шигырьләре белән баетты. Аның беркемнекенә дә охшамаган, берәүне дә кабатламаган гүзәл шигырьләре, шагыйрьнең үзе кебек, һәрчак яшь булып калыр.

Бу әле Афзал Нигъмәтуллинның соңгы китабы түгел.

Татарча Маршак

Безнең балалар шигырь ярата. Тукай, Такташ, Җәлил, Ф.Кәрим, Б.Рәхмәт, Ш.Галиев белән бергә без Маршакны да укып үстек. Аның русча китапларын гына түгел, ә татарча Маршакны да укыдык. Аның исеме дә бит Такташ кебек үк татарча яңгырый. Аннары без аны Маршак дип кенә беләбез. Ул, башка шагыйрьләр кебек исемен тутырып язмыйча, үзен С.Маршак дип кенә йөртте.

Татар балаларының Маршакны яратып укуларына бер дә гаҗәпләнәсе юк, чөнки күренекле балалар шагыйре Самуил Яковлевич Маршак—рус балаларының да, гомумән, совет балаларының да яраткан әдибе. Моннан нәкъ 65 ел элек аның балалар өчен беренче китабы басылып чыга. Яшь Маршак турында Горький белән Шаляпин кайгырта. Аның шигырьләрен Маяковский да ошата. Аның иҗатына Фадеев, Твардовский кебек олы әдипләребез югары бәя бирә. Барыннан да бигрәк, Маршак балалар мәхәббәтенә—балалар шагыйре өчен иң олы бәягә лаек була.

Билгеле, Маршак балалар шагыйре генә түгел. Ул—лирик та. Рус телендәге Р.Бернс шигырьләре, Шекспир сонетлары үзләре генә дә ни тора! Д.Родари шигырьләрен дә иң элек ул рус теленә тәрҗемә итә. Маршак — драматург та, редактор да. Шулай да ул барыбер иң элек «балалар» Маршагы. Балалар шагыйре. Балалар әдәбияты теоретигы. Совет балалар әдәбиятын оештыручыларның берсе. Бу урында «Корней Чуковский кебек үк» дип тә өстәргә кирәктер, чөнки аларның икесе дә совет балалар әдәбиятының чишмә башында торалар. Ләкин ул чакта Маршакның публицистик, политик шигъриятенә иярүчеләр күбрәк булгандыр, мөгаен. Хәтта Михалков, Барто да үзләрен Маршакның шәкертләре дип исәплиләр. 30—40 нчы елларда безнең татар балалар шагыйрьләре дә күбрәк Маршакка ияреп иҗат итәләр. Аны укыйлар, аннан өйрәнәләр, аны татарчага тәрҗемә итәләр. Маршакны тәрҗемә итүчеләр арасында безнең талантлы шагыйрьләребез бик күп. 1938 елда аның «Читлектәге хайван балалары» исемле китабы Муса Җәлил тәрҗемәсендә басылып чыга. (Шунысын да әйтергә кирәк: күп еллардан соң Маршакның үзенә дә Җәлилнең «Моабит дәфтәрләре»н рус теленә тәрҗемә итүдә катнашырга туры килә.)

1934 елдан алып Маршакның татар телендә 20 гә якын китабы басылып чыга. «Багаж», «Мистер Твистер», «Күгәрченнәр», «Төрле буяулы китап», «Зур мыеклы, буй-буй сызыклы», «Унике ай»... Аларны К.Нәҗми, Ф.Кәрим, Н.Баян, Н.Арсланов, Ә.Исхак, Х.Камал, Ә.Юныс кебек талантлы шагыйрьләребез татарча яңгыратты. Соңгы тапкыр аның «Йокы бабай» дигән китабы моннан ун ел элек Әхмәт ага Исхак тәрҗемәсендә басылды. Күптән түгел шагыйрь Зөлфәт тә Маршакның шигырьләрен «Ялкын» һәм «Яшь ленинчы» өчен махсус татарчалаштырды.

Маршак «Яшь ленинчы»ның да дусты иде. Ул Татарстандагы укучыларының тормышы белән һәрчак танышып, кызыксынып яшәде. Аның әле утызынчы елларда ук газета битләрендә укучыларыбызга котлавы басылып чыга: «Орденлы Татарстанда гына түгел, шулай ук бөтен Союзда да билгеле булган «Яшь ленинчы» газетасының редакциясен, деткорларын һәм укучыларын кайнар котлыйм. Социализм өчен көрәшчеләр тәрбияләү эшендә газетага яңа уңышлар телим. С.Маршак».

1962 елда пионериянең 40 еллыгында да Татарстан пионерлары исеменә күренекле шагыйрьдән котлау килеп төшә:

«Кадерле Татарстан пионерлары!

Сезне һәм Сезнең вожатыйларыгызны олы бәйрәм—пионериянең 40 еллыгы белән бөтен йөрәктән котлыйм.

Яшь ленинчылар оешмасы шушы кырык ел эчендә җирдә һәм күктә батырлыклар эшләүче бик күп күренекле кешеләр тәрбияләде.

Сезнең дә өлкән комсомолец абыйларыгызга һәм коммунист әтиләрегезгә лаеклы булуыгызны, данлыклы көрәшчеләр булып үсүегезне телим.

Сезгә нык сәламәтлек, укуыгызда һәм җәмәгать эшләрегездә яңа уңышлар телим.

Сезнең һәммәгезне дә кысып кочаклыйм.

Сезгә берничә юл шигырь җибәрәм.

Сезнең С.Маршак».

Котлау телеграммасында телгә алынган шигырь «Пионерларга» дип атала. Мин аны менә болай тәрҗемә иттем.

Эс-эс-эс-эрда картлар юк.
Мин бирешмим картлыкка,
Икеләтә пионер мин—
Мәскәүдә һәм Артекта.
Сезнең белән яшь, таза мин.
Ташлыйм да еллар йөген,
«Әзер бул!» дигән сүзләргә
«Һәрвакыт әзер!»—димен.

Күрәсең, Татарстан укучыларының үз иҗатын яратып укуларын Маршак яхшы белгәндер. Ә татар балаларының шагыйрь белән дуслыгы әле дә дәвам итә. Безнең малайлар, кызлар Маршакны— татарча Маршакны — бүген дә яратып укый.

1987

Тылсымчы Акъәби

Астрид Линдгрен! Швециядә дә нәкъ бездәге кебек әбиләр икән. Безнең авыл карчыкларына охшаган ул. Башында ак шәле дә булса... Мондый сөйкемле әбиләрне бездә йә Чибәр әби, йә Бал әби, йә Акъәби дип йөртәләр. Тылсымчы Акъәби! Дөнья балаларының әкиятче әбисе.

Чын әбиләр әкиятче булырга тиеш!

Безнең татар әбиләре дә, аның кебек үк, әкият сөйләргә ярата. Без шуларны тыңлап үстек. Чөнки балачак әкияттән башлана, әкият үзе—балалардан. Чын күңелдән ышанучылар өчен генә сөйләнә, язылa да ул. Балалар исә—иң нык ышанучылар. Әгәр алар да ышанудан туктасалар, әкиятләр дә әкият булулырыннан туктар иде. Бәхетебезгә, әкият яши әле... Ул әкиятләр арасында А.Линдгрен язганнары да бар.

Астрид әбиегезнең әкиятләрен сез дә беләсездер. Өй түбәсендә яшәүче Карлсон белән Бәләкәч турындагы повестьларны кемнең генә укыганы юк икән? Бигрәк тә Карлсонны яратабыз. Андый кеше дөньяда берәү генә шул. Әйе, әйе, аркасында пропеллеры, алдында төймәсе дә бар. Төймәсенә баса да, оча да китә. Нәкъ кош шикелле. Үзе әйбәт, ярдәмчел, үзе наян. Бәләкәчнең чын дусты, Бәләкәчнеке генә түгел

лә, бөтен балаларныкы да. Пеппи Озыноек белән аның дуслары Томми һәм Анника, юлбасар кызы Рони, Леннебергта яшәүче Эмиль, бертуган Арыслан Йөрәкләр турындагы әкиятләрне дә беләсезме? Шулайдыр шул. А.Линдгрен китапларын ачуга, алар килеп чыга, телевизорны кабызсаң, мультфильмнарда алар пәйда була бит.

Аның китаплары бик күп телләрдә сөйләшә. Төгәл генә санын да әйтүе кыен. Бер китапта—41, икенчесендә—19, өченчесендә—45, дүртенчесендә 56 дип язылган. Кайсына ышанырга да белмәссең. Ничәү булса да, барыбер күп инде. Ә без исә ул китапларны рус телендә генә укый алабыз. Татарчага тәрҗемә ителмәгән әле алар. Ярый әле үзе бу хакта белмидер, югыйсә бик кәефе кырылыр иде Астрид әбинең...

Атаклы швед язучысы Астрид Линдгрен 80 яшен тутырды.

Ул инде кырык ел яза. Кырыгы тулганда яза башлаган язучының хәзер инде кырыкка якын китабы бар. Алар кырык миллион данә тираж белән басылган. Аның кырыклап герое дөнья балаларының күңелендә яши. Аңа бирелгән әдәби премияләр дә кырыкка туладыр, мөгаен. Исәбенә чыгарлык кына түгел. Шуңа күрә без аларын санап та тормыйбыз...

Аның моңсу күзләренә күпме әкият сыйган. Әле беркем дә белмәгәне күпмедер?! Күптер, бик күптер...

1987

Нәрсә булды безгә?

Нәрсә булды безгә? Нәрсә булды безнең шигъриятебезгә? Ни өчен аның тирәсендә шулкадәр шау-шу, бәхәс купты? Данлыклы поэзиябез үзенең позицияләрен чыннан да югалттымы соң әллә? Бәлки, бәлки... Хәзерге көндә—иң зарур чакта гына ни өчен шигырьнең кирәге калмады? Югыйсә нәкъ менә бүген шигъри сүз элеккедән көчлерәк яңгырый ала түгелме соң? Әлбәттә, әлбәттә...

Гомумән, шигырьгә кем бәя бирергә тиеш соң әле? Тәнкыйтьчеләрме? Нәширләрме? Шагыйрьләр үзләреме? Әллә инде укучылармы? Кайсыларына ышанырга? Хакыйкать кем ягында? Ә бит шигъри тормыш яшәвен дәвам итә: шагыйрьләр яза тора, укучылар укый тора, тәнкыйтьчеләр тәнкыйтьли тора... Барысы да тәртиптә шикелле. Ләкин, ләкин...

Һәр шагыйрь үзенчә ачыла. Кемнедер тәнкыйть ача. Кемнедер—укучылар. Кемнедер—аксакаллар. Кемнедер—вакыт галиҗәнапләре...

Әхсән Баяновның 60 еллык юбилей кичәсе әле дә күз алдымда. Матур сүзләр дә күп әйтелде анда. Талантлы язучы, шагыйрь, драматург, тәнкыйтьче икәнлеге дә искә алынды. Ләкин иң истә калганы—шагыйрь Ренат Харис чыгышы булды. Ул Әхсән Баяновны күкләргә күтәреп тә мактамады, әллә нинди төче-төче юбилей котлаулары да әйтмәде. Ул юбилярның шигырьләрен генә укыды. Кулына эләккән очраклы бер китабыннан. «Җәй—яшел кош» исемле. 1976 елны басылып чыккан. Бер шигырь яңгырады. Ике, өч... Зал башта аптырабрак калды, сискәнебрәк киткәндәй булды. Ахырдан бөтен зал шаулатып кул чапты. Шигырьләре кырыс, усал, гадел иде Әхсән Баяновның. Җитмәсә, Р.Харис үзе укыган һәрбер шигырьнең язылган елын әйтеп барды. Ул шигырьләрнең барысы да торгынлык чорының чәчәк аткан елларында язылган булып чыкты. Шуңа күрәдерме, алар аеруча көчле яңгырадылар ул көнне. Янымда утыручы язучы кичә беткәндә колагыма пышылдады. «Әхсән Баянны, ниһаять, аңладым мин»,—диде ул, дулкынлануын яшерә алмыйча.

Әхсән Баяновның зур шагыйрь булуын, аның юбилей көннәрендә, ниһаять, тәнкыйтьчеләр дә аңладылар булса кирәк. Мәсәлән, Татарстан радиосыннан барган бер русча тапшыру истә калган. Анда тәнкыйтьче Рафаэль Мостафин белән шагыйрь Николай Беляев, Мәскәүдә «Советский писатель» нәшриятында чыккан «Другой земли нет» исемле шигырьләр китабыннан соң, Ә.Баяновны шагыйрь буларак өр-яңадан ачулары турында сөйләделәр. Р.Мостафин аны Р.Гамзатов, К.Кулиев, Д.Кугульдинов белән дә чагыштырып сөйләде әле хәтта. Ә бит ничә еллар буе тәнкыйть Әхсән Баяновны шагыйрь буларак күрмәмешкә салышып килде. «Соң булса да уң булсын» дими ни дисең инде бу очракта.

Торгынлык чоры... Ә бит ул елларда Әхсән Баянов язган. Туфан, Хәким, Арслан язган. Г.Афзал, Ш.Галиев, И. Юзеев, Р. Фәйзуллин язган. Кырык беренче елгылар язган. Юк, безнең шигърият үз позицияләреннән чигенмәде. Чөнки шигъриятебез зур, шагыйрьләре зур. Мин монда әле төп көчләрне күз алдында тотам. Шигъриятебезнең намусы алар иҗаты белән үлчәнә. Шигъриятебез алар иңенә таяна.

Шулай да соңгы елларда шагыйрьләр иҗатына бәя бирүдә шактый буталчыклыклар килеп чыкты. Объективлык кимеде. Мактала торган гына шагыйрьләр барлыкка килде. Алар—талантлы шагыйрьләр. Алар калын-калын китаплар чыгаралар. Алар турында озын-озын рецензияләр, мәкаләләр, иҗат

портретлары языла. Алар турында һәркем, ашыга-ашыга, үз фикерен әйтеп калырга тырыша. Тәнкыйтьчеләр генә дә түгел, хәтта прозаиклар да, драматурглар да читтә калмый. Әйтик, заманында Р. Фәйзуллин турында сүз әйтми калу ниндидер бер кимчелек булып санала иде. Шуңа күрә үзләренең яңа поэзияне «аңлауларын» тизрәк күрсәтеп калырга теләүчеләр кирәктә дә, кирәкмәгәндә дә шагыйрьне мактадылар.

Тәнкыйть мәкаләләрендәге төрле обоймаларга «беркетелгән» шагыйрьләр төркеме пәйда булды. Алар әлеге исемлектән бер дә төшеп калмыйлар, искә алынып кына торалар, онытылмыйлар. Ләкин аларның үз гомерләрендә бер генә тапкыр мактау да, тәнкыйть тә ишеткәннәре юк.

Һәр чактагыча, тәнкыйть өчен яратылган шагыйрьләр дә табылды. Алар,— гадәттә, тәнкыйтьчеләрнең яраткан шагыйрьләре. Чөнки аларның иҗатыннан мәкаләләр өчен кирәк булган кире мисалларны теләгәнчә табарга мөмкин.

Тагын бер төркем шагыйрьләр бар. Алары сиздерми генә, тавышсыз-тынсыз гына китап чыгару ягын карыйлар. Һәм чыгаралар да. Ләкин ул китапларны тәнкыйтьчеләр белмиләр дә, күрмиләр дә. Укучылар да беләдер дип уйламыйм. Аларның шагыйрьлекләре беркемгә дә билгеле түгел диярлек. Аларны фәкать редакцияләрдә, нәшриятта, литфондта, Язучылар союзы бухгалтериясендә һәм шулай ук пропаганда бюросында беләләр булыр. Андыйлар Казанда да, Чаллыда да, Әлмәттә дә тыныч кына яшәп яталар.

Шигъриятебездә графоман дәрәҗәсендәге шигырь язучылар да җитәрлек әле. Алары куркынычрак та. Бу хакта М.Шабаев бик дөрес әйтеп китте. Алар соңгы вакытта арткannan-арта гына бара. Алар коточкыч күп язалар, шагыйрьдән шагыйрьгә йөриләр, шигырьләрен бер укыталар, ике укыталар, өч укыталар, киңәшләр алалар, төзәттерәләр, ямыйлар, ремонтлыйлар. Аннары шул шигырьләрен иҗат секцияләренә алып киләләр. Анда аларны өч-дүрт, дүрт-биш шагыйрь янәдән укып чыга, киңәшләрен бирә. Шуннан соң ул шигырьләр газета-журнал редакцияләренә килеп эләгә. Төзәтелеп, редакцияләнеп, кайберләре дөнья да күрә. Еллар уза, әлеге шигырьләр җыела тора. Кульязма нәшриятка тәкъдим ителә, рецензияләнә, редакцияләнә, кереш сүз языла. Һәм, ниһаять, әлеге шигъри язмалар аерым китап булып басылып та чыга. Китапның тышында, билгеле инде, әлеге әсәрләрне беренче тапкыр язган һәм аларны еллар буе күтәреп йөргән кешенең исем-фамилиясе тора. Гәрчә анда, әгәр дә гадел булыйк дисәк, тагын бер ун исем-фамилияне бик рәхәтләнеп куярга булыр иде. Чөнки әлеге китапка күп шагыйрьләрнең бик зур хезмәте кергән бит. Ә авторның үз хезмәте бөтенләй диярлек калмаган. Хәер, андый авторлар үзләренең «соавторлары»на бурычлы булып калмыйлардыр. Чөнки алар, шигырь язарга оста булмасалар да, башка һөнәрләргә оста булучан. Шуңа күрә дә тора-бара алар китапларны коеп кына куя башлыйлар. Билгеле инде, Союзга да керми калмыйлар. Моннан соң сөйләшеп кара инде син алар белән! Шунысы аянычлы: минем бу мәкаләне укыганда, ул «шагыйрьләр»нең берсе дә «кара әле, минем турыда язган бит бу» димәячәк, хәтта башына да китермәячәк. Ләкин аларны барыбыз да белә. Тик дәшмибез генә. Ничек дәшик инде. Без алардан үзебез шагыйрьләр әвәләдек түгелме соң?

Аннары шунысы да бар әле. Алар, сукыр чебен кебек, тәнкыйть мәкаләләренә дә килеп керәләр, талантлы, зур шагыйрьләр белән беррәттән, алар хакында да сүз әйтелә, китапларына сүз башлары языла, хәтта үзәк матбугатка да тәкъдим ителә башлый, шаулатып иҗат кичәләре уздырыла. Менә шуннан соң инде кайбер тәнкыйтьчеләрнең компетентлылыгына бераз шик уянып куя. Тәнкыйтьнең бүгенге көндәге иң зур кимчелеге дә шигърият белән мөтәшигърриятне бутаудадыр, мөгаен.

Шигъри тәнкыйтьтәге аңлашылмаучылыкларның берсе талантлы шагыйребез Рәшит Әхмәтҗанов белән булды. Ләкин аңа ни өчендер беркемнең дә игътибар иткәне юк. Әйтерсең лә шулай булырга тиеш. Ә бит ул—бүгенге көндә танылган шагыйрь, моннан утыз еллар элек поэзиягә килгән шагыйрь. Аның беренче шигырьләре 1961 елда ук, Марс Шабаев, Саҗидә Сөләйманова, Энҗе Мөэминова кебек өлкән буын шагыйрьләр белән, «Яз күрке» исемле яшь шагыйрьләр китабында дөнья күрде. Аннары үзенең аерым китабын чыгарды. Ләкин бераздан, ни өчендер, тәнкыйть тарафыннан Р.Фәйзуллиннар буынына кертеп йөртелә башлады. Соңрак аның шигырьләре, Т.Камалиев, Ш.Маннапов белән бергә, «Адымнар» исемле җыентыкта чыкты. Соңга табан аның исеме Зөлфәт, М.Әгъләмов, К.Сибгатуллиннар белән бергә күренде. Бу елларда ул безнең буын шагыйрьләре рәтендә саналып йөртелә. Тәнкыйтьчеләр Рәшит Әхмәтҗановны татар шигъриятенең «мәңгелек яшь шагыйре» ясамакчылар, ахры.

Эдуард Мостафинны да талантсыз шагыйрь дияргә берәүнең дә теле бармас. Аның талантлы шагыйрь булуы бәхәссездер. Шулаен шулай, ләкин талантлы шагыйрьгә мөнәсәбәт тә башкача булырга тиештер бит. Ләкин аңа карата безнең тарафтан, йомшак кына итеп әйткәндә, талантсыз мөнәсәбәт, игътибарсызлык, битарафлык хөкем сөрә. Беренчедән, китаплары еллар буе ята-ята гына, бик авырлык белән генә чыга. Икенчедән, СССР Язучылар союзына әле булса кабул ителмәгән. Өченчедән, аның исеме дә, шигырьләре дә Татарстан китап нәшриятында чыгып килүче «Татар поэзиясе антологиясе»нә кертелмәгән. Моны ничек аңларга? Бәлки, шигырьләре начардыр? Әгәр ул критерийдан чыгып карасаң,

Эдуардтан начаррак шигырьләр язучы берничә дистә шагыйрьне дә әлеге антологиядән төшереп калдырырга кирәк иде. Әллә инде «башка» сәбәп өченме? Алай икән, шул «башка» сәбәп өчен, әгәр гадел булыйк дисәк, тагын бик күп, бик күп шагыйрьләребезне антологиягә кертми калдырырга иде. Шулай да ни өчен бер Эдуард Мостафин гына керми калган соң анда? Сәбәбе нидә? Хәзер беркем белми, беркемгә кирәкми... Ләкин ничек кенә булмасын, шагыйрь Эдуард Мостафинның «Татар поэзиясе антологиясе»нә керми калуы барыбызның да: Язучылар союзы идарәсенең дә, поэзия секциясенең дә, нәшриятның да, антологияне төзүчеләрнең дә намусында кала. Торгынлык чорындагы социаль гаделсезлекнең «матур» бер үрнәге бу. Башка кабатланмаска тиеш үрнәк!

Тәнкыйтьчеләр шагыйрьләрнең иҗатларын тикшергәндә бүлгәләргә, йә булмаса төрле төркемнәргә аерырга яраталар. Әйтик, шактый гына еллар шагыйрьләребез дулкыннарга бүленеп йөртелде. Мин үзем, мәсәлән, бишенче дулкын вәкиле идем. Бүлгәләүләр шагыйрьләрнең әдәбиятка килү вакытлары белән дә, ниндидер бер темага язуларына карап та эшләнде. Үзләренең зәвыкларына туры китереп тә бүлгәләп карадылар. Ләкин бу бүлүләр, төркемнәр, обоймалар субъективлыкка китерә торган алым булып чыкты. Талантлы шагыйрьләребез, бер чыбыкка тезеп куйгач, төссезләнеп, бер-берсенә охшап калдылар. Тәнкыйтьчеләрнең кайберләре шуны онытып җибәрделәр бугай: лирик шагыйрьләрнең дә, әгәр талантлы булса, һәркайсы үзләренчә яза. Фәлсәфи шагыйрьләр дә шулай ук. Аннары лирик шагыйрьләр дә фәлсәфи шигырьләр иҗат итәргә мөмкин түгелме соң әле?

Һәрхәлдә, мәкалә саен Р.Фәйзуллин, Р.Харис, Р.Гатауллин, Г.Рәхим дип тезеп китү укучыларны туйдыргандыр. Әлеге шагыйрьләрнең үзләренә дә ошамыйдыр бу чылбырдай тезелеп гомер итүләре. Алар миңа хәзер Р. Фәйзуллинрхарисргатауллингрәхим дигән бер шагыйрь булып тоела башлады. Ләкин бит аларның һәрберсе үзенчә, шигърияткә алып килгән яңалыклары да үзләренчә, туган телгә булган мөнәсәбәтләре дә үзләренчә. Бер-берләренә һич кенә дә охшамаган шагыйрьләр. Бер-берсенә тагылып йөрергә лаек түгел дип уйлыйм мин аларны.

Әгәр дә тәнкыйтьчеләребез шагыйрьләргә һәрвакыт объектив бәя биреп барсалар, аларны вакытында күрә белсәләр, әйбәт, талантлы шагыйрьләрнең кадерен белсәләр, төрле уңайсыз хәлләр килеп тә чыкмас иде, бәлки. Ә алар җитәрлек була тора. Рәхим итәсез, шундый хәлләргә бер мисал: күптән түгел Мәскәүнең «Современник» нәшриятында «Середина земли родной» исемле яшь шагыйрьләр китабы басылып чыкты. Анда безнең Татарстаннан Р.Зәйдуллин, Л.Зөлкарнәев, Г.Моратов, Р.Шәрипов, Л.Лерон, Н.Акмалов кебек яшь буын шагыйрьләребезнең шигырьләре тупланган. Шулар арасына кем килеп кергән дип уйлыйсыз? Фәнис Яруллин. Танылган татар шагыйре. Татарстан комсомолының Муса Җәлил исемендәге премиясе лауреаты. Быел «Шигырь китапханәсе» сериясендә сайланмаларын чыгарган почти классик шагыйрь. Әйтәсе дә түгел, шагыйрьнең 50 еллык юбилеена менә дигән «бүләк». Мәскәү нәшриятларында Фәнис Яруллинның кем икәнен белмиләрме? Белергә тиешләр! Әгәр дә белмиләр икән инде, монда без дә гаепле. Күрсәтә белмибез, димәк.

Әгәр дә безнең шагыйрьләребезне илебез күләмендә яхшы белсәләр, һич югында аз-маз булса да алар турында хәбәрдар булсалар, СССР Язучылар съезды трибунасыннан сөекле шагыйребез Хәсән Туфанны, әле үзе исән чакта ук, «Хасан Туран» дип мәсхәрәләмәсләр иде. Ярар, Х. Туфан рус телендә яңгырамасын да, ди. Аның шигырьләре рус теленә аз тәрҗемә ителгән, Мәскәүдә чыккан китаплары да берничә генә. Белмәүләре бер дә гаҗәп түгел кебек. Ләкин үзәк газетада («Социалистическая индустрия», 15 апрель, 1988 ел) ике бөек шагыйребезне— Габдулла Тукай белән Муса Җәлилне берләштереп, аларның икесен бер итеп «Джалиль Итукай» дип язуларын — ниндидер бер моңа кадәр билгеле булмаган шагыйрь исеме «иҗат» итүләрен берничек тә аңлап булмый. Димәк, Җәлил белән Тукайны да тиешенчә белмиләр булып чыга. Кайберәүләр өчен бу— гадәти хәреф хаталары гына булып тоелырга мөмкин. Ләкин, кызганычыбызга, хәреф хаталары гына түгел, тирәнгәрәк киткән хаталар шул болар.

Әле менә искә төште. Берничә ел элек, рус мәктәбендә укыган, ләкин татарчасы бик тә әйбәт бер егет белән сөйләшү булган иде.

— Үзебезнең кайсы шагыйрьләрне беләсең соң?— дип сорадым егеттән.

— Хәсән Тукайдан башка берәүне дә белмим шул,—дип җавап кайтарды ул, үзенең татар әдәбиятыннан аз булса да хәбәрдар булуына горурланып.

Анекдот кебегрәк яңгырый, шулай бит? Кемгәдер көлке дә тоелырга мөмкин әле. Ләкин ул чагында бер генә дә көләсе килмәгән иде минем.

Шигърияткә нидер булды шул. Соңгы вакытта аның абруе төште. Дөресрәге, шигърият үзе нигездә үзгәрмәде, шигърияткә мөнәсәбәт үзгәрде. Язучылар союзында да, нәшриятта да, редакцияләрдә дә, тәнкыйтьчеләр даирәсендә дә. Шигырь күпләр өчен кирәксез, файдасыз бер жанрга әйләнә башлады. Шигырь китаплары моңа кадәр мөмкин кадәр кыяфәтсезрәк чыгарылды. Рәсемсез, саргылт кәгазьгә шигырь юллары шыплап тутырылган булыр. Һәм, әлбәттә, иң түбән тираж белән. Хәтта газета-

журналларыбыз да, «акчаны күп ашый» дип, шигырьләрне азрак бирергә тырыша. Кайсыдыр бер мәкаләдә сәер бер фикер дә яңгырап китте. Янәсе, шагыйрьләр шигырьләрен акча өчен генә язалар. Күп язган шагыйрь—начар шагыйрь. Аз язса, әйбәт булып чыга инде. Ул чагында иң әйбәт шагыйрь бездә Мәхмүт Газизов булырга тиеш. Чөнки аның унбиш ел инде шигырь язганы юк. Ләкин «акча өчен яза» дигән ярлык тагу—талантлы шагыйрьне рәнҗетә торган әйбер. Безнең шартларда шигырь белән тамак туйдырып булмаганны бөтен кеше беләдер, мөгаен. Шуңа күрә дә шагыйрьләребезнең бөтенесе дә диярлек казна эшендә эшләргә мәҗбүр. Ул гына да түгел, күп шагыйрьләр күптән инде башка төшемлерәк жанрларга күчешеп беттеләр. Күпләр өчен шигърият икенчел жанрга әйләнеп бара шикелле. Хисам Камалов романнар яза. Илдар Юзеев—танылган драматург. Әхсән Баянов романнар, повестьлар, драмалар авторы булып танылды. Шәүкәт Галиев балалар әдәбияты дилбегәсен үз кулына алды. Гәрәй Рәхим—прозаик та, драматург та. Рөстәм Мингалим дә драматург булып китте. Марсель Галиев—прозаик, драматург. Разил Вәлиев—прозаик. Рашат Низамиев — прозаик. Күрәсез, шагыйрьләр югалып кала торганнардан түгел, алар акчаның кайсы жанрдан күпме тамганын яхшы чамалыйлар. Төшемле жанр шигырь түгел шул. Ә инде «саф» шагыйрьләр бармак белән генә санарлык калып бара. Җиңел түгел шул шагыйрьлек шулпасы!

Бездә бик күп талантлы шагыйрьләр еллар дәвамында тәнкыйтьчеләр игътибарыннан читтә кала килә. Югарыда мин аларның кайберләре турында әйтеп уздым инде. Ә менә җитмешенче еллар башында поэзиягә килгән шагыйрьләргә тәнкыйть әле гомумән тотынмаган. Дөрес, унбиш-егерме ел дәвамында безнең буынны да кыр казлары кебек бер чылбырга тезеп йөрттеләр йөртүен. Әмма аерым рецензияләрне исәпкә алмаганда, ни Марсель Галиев турында, ни Зиннур Мансуров турында, ни Фәннур Сафин турында әлегә бер җитди сүз дә әйтелгәне юк. Шулай ук Нурия Измайлова, Госман Садә, Харрас Әюпов, Рашат Низамиев та күптән инде тәнкыйтьчеләр фикеренә лаек китаплар бастырып чыгардылар. Хикмәт нидә соң? Югыйсә шагыйрьләр бар, китаплар бар, иҗатлар бар, ә тәнкыйтьчеләр фикере юк. Шигърияттә үзен тапкан, үз сүзен әйткән, татар шигъриятен үзенчәлекле иҗатлары белән баеткан буын. Аларны шигъърияттән барыбер алып ташлап булмый. Шуңа күрә тулы бер буынны күрмәмешкә салышу гаделлек түгел, минемчә. Аннары шунысы кызык: безнең буынның зур бер төркем тәнкыйтьчеләре дә бар. Аларга безне аңлавы җиңелрәк тә булырга тиеш. Ләкин алар да дәшми... әлегә.

Нәрсә булды соң әле безгә, егетләр? Шигърияткә булган бу битарафлык каян килә? Нигә буталышып беттек? Югыйсә шигъри хуҗалыгыбызны тәртипкә китерер өчен күп тә кирәкми бит. Берничә шарт та җитә. Шагыйрьләр яхшы шигырь язса, нәшрият яхшы китаплар чыгарса, тәнкыйтьчеләр яхшы тәнкыйть мәкаләләре язса—бар да яхшы булачак!

1988

Каләмдәшләрем:

Рафис Корбан

Рафис Корбановны мин беренче шигырьләреннән беләм. Шуннан бирле аның инде балалар өчен язган ике китабы басылып чыкты. Өченчесе нәшриятта чират көтеп ята. Дүртенчесен дә тәмамлап килә. Егет яза, күп эшли, балалар әдәбияты өчен янып яши. Тырышлык, билгеле, бушка китми. Кыска гына вакыт эчендә, үзенең булганлыгы, уңганлыгы, сәләте нәтиҗәсендә, ярыйсы гына танылып та өлгерде ул. Аны татар мәктәпләрендә, балалар бакчаларында да беләләр, көтеп алалар.

Шөкер, балалар әдәбиятына да, сирәгрәк булса да, яшь көчләр килә тора. Әгәр дә игътибар ныграк булса, алар тагын да күбрәк булырлар иде. Югыйсә «чиста» балалар шагыйре генә булу әлегә «престижлы» түгел, аларны кочак җәеп каршы алырга тормыйлар. Шуңа да карамастан Р.Корбанов фәкать балалар өчен генә яза. Һәм дөрес эшли. Бер жанрда бөтен көчеңне куеп эшләгәндә генә зур уңышларга ирешергә буладыр дип уйлыйм. Рафис моны аңлый кебек.

Ул — балалар дөньясын яхшы төшенә, нәниләр күңелен аңлый, алар өчен яза белә. Язганнары — традицион. Б.Рәхмәт, Ә.Фәйзи, Ш.Галиев кебек олы шагыйрьләрнең матур традицияләрен лаеклы рәвештә дәвам итә. Ә традицияләрне дәвам итүнең үз авырлыклары бар. Булган традицияләрне иҗади дәвам иткәндә генә, заман таләпләренә туры китереп үстергәндә генә аклый ул үзен. Рафис шулай эшли дә: таныш ритмика, мәгълүм темалар, чордан чорга, шагыйрьдән шагыйрьгә күчкән шигъри алымнар яңача яңгырый башлый, заман төсмерләре белән балкып китә, үзенчә шигъри образлар белән тулылана. Нәтиҗәдә шагыйрьнең үз дөньясы, балалар бакчаларына аваздаш үз шигъри бакчасы үсеп чыга.

Рафис Корбанов балалар поэзиясендә җитди эшли, туктаусыз эзләнә, таба да. Шулар өстенә шагыйрьнең

мәктәпләрдә татар теле һәм әдәбияты укытуның торышы турындагы үткен радиотапшыруларын һәм мәкаләләрен дә, балалар әдәбиятына багышланган мәкалә, рецензияләрен дә, 35 нче мәктәптә әдәбият түгәрәге алып баруын да, балалар әдәбияты секциясе бюросында актив эшләвен дә исәпкә алырга кирәк. Болары — яшь шагыйрьнең иҗтимагый йөзен күрсәтеп торучы дәлилләр. Ул эштән йөз чөерми, иренми, вакытын да, көчен дә җәлләми, әдәбиятка файдалы булырга тырыша. Язучыга әлеге сыйфатлар да һичшиксез кирәктер дип беләм.

Кыскасы, Рафис Корбанов балалар әдәбиятына кунакка дип түгел, эшләргә, тир түгәргә дип килә. Әйбәт китаплары да, төпле гражданлык позициясе дә шул хакта сөйли.

19 март, 1989 ел

Мөҗәһит Әхмәтҗанов

Мөҗәһит Әхмәтҗановны мин чын шагыйрь булып китәр дип һич тә уйламаган идем. Аның шагыйрь күңелле, иҗади җанлы кеше икәнен, җыр-моңга хирыс икәнен белә идем; мәктәп елларыннан ук шигырьләр языштырганын, ул шигырьләрнең шактый йомшак булуларын да белә идем. Мөҗәһит белән ул шигырьләр турында берничә тапкыр җитди итеп сөйләшкәнебез дә булды. Әллә инде күңеле сүрелде: үзе дә югалды, матбугатта да сирәк кенә, очраклы рәвештә генә күренгәләде. Һәм бу шактый елларга сузылды. Мин инде аны башка язмас дигән идем.

Бәхеткә, ялгышканмын булып чыкты. Ходайның рәхмәте төшкере, күңелдәге шигырь җене барыбер бер чыга икән ул. Мөҗәһит белән дә шулай булды. Уйламаганда-көтмәгәндә генә аның беренче китабы дөнья күрде. Ул шигырьләрне укып чыккач, мин үзем өчен өр-яңа бер балалар шагыйрен ачтым. Бу инде — элекке өйрәнчек Мөҗәһит түгел, ә өлгергән, төгәлләнгән, табышларга бай шигырьләр авторы. Шигырьләре мәктәп турында, бүгенге малайлар-кызлар турында. Менә монда инде педагогның шагыйрьгә шифалы тәэсире әйтеп бетергесез зур булган диясем килә. Балалар шагыйре балалар арасында булырга тиештер, күрәсең. Югыйсә бүгенге балалар артыннан ничек җитешмәк кирәк, аларны ничек аңлап, белеп, тоеп бетермәк кирәк?! Читтән торып кына, ерактан күзәтеп кенә балалар дөньясына кереп булмыйдыр ул.

Мөҗәһитнең үз дөньясы, үз мәктәбе, үз балалары. Аның шигырьләре мәктәп тормышыннан, шаулап-гөрләп, чыңлап тора. Китап битләреннән Мөслим малайлары, Мөслим кызлары елмайган шикелле. Үзенең шигырьләрендә Мөҗәһит татар балалар поэзиясенең бай традицияләрен дәвам итә, үзенең элгәрләреннән иҗади өйрәнә. Шуңа күрә дә аны укыганда, кайчагында, Б. Рәхмәт шаянлыгы да сизелеп китә, Ш. Галиев алымнары да чагылып куя. Әзер калыпларга язылган шигырьләре дә очраштыргалый. Бу — табигый күренештер дип уйлыйм. Башлангыч чор — эзләнү чоры. Уза ул.

Бүгенге көндә шагыйрь күп яза, эзләнә, югалта, таба. Озакламый икенче китабы чыгып җитәчәк. Өченчесе дә әзер. Димәк, балалар әдәбияты тагын бер әйбәт шагыйрьгә артты. Димәк, балалар шигъриятенең чишмәләре һич кенә дә саекмый. Димәк, яшибез әле!

Мөҗәһитнең мин чын балалар шагыйре булуына ихластан ышанам, аның иҗади киләчәгенә дә ышанычым зур.

1 март, 1995

Бездә канат чыгарган

Ул чагында әле Казанда татар мәктәпләре булган. Шәһәр малайлары һәм кызлары үзләренең туган телләрендә сөйләшергә оялмаганнар, мәктәптә рәхәтләнеп татарча укыганнар. Мәктәпләр татар теленнән, татар җырыннан гөр килеп торган. 13 нче татар мәктәбендә яңгыраган шигырьләр, җырлар аеруча көчле ишетелгән. Әлеге мәктәптә укучыларның һәммәсе дә әдәбият-сәнгать белән кызыксынган, һәрберсе рәсем ясаган, шигырь язган. Күренекле язучылар, шагыйрьләр кунак булган биредә, кызыклы очрашулар, кичәләр уздырылган. Әнә шул «шигырь җене» кагылган малайлар арасында Җәвад исемле кызыл галстуклы кечкенә пионер да була. Ул мәктәп тормышыннан мәкаләләр яза, шигырьләр иҗат итә, «Яшь ленинчы»ның иң актив хәбәрчесенә әверелә. Җәвад әдәбият белән шулкадәр мавыгып китә, шагыйрь булып китkәнен үзе дә сизми кала. Мәктәптә укыганда ук китап чыгару кайсы шагыйрьгә генә тигәндер! Ә менә Җәвад Тәрҗеманов, унынчы класста укыган чагында ук, «Галстук» исемле шигырьләр җыентыгын бастырып чыгара. Шуннан бирле ул нәниләребез арасында киң билгеле шагыйрь булып китә. Без үзебез дә, Яңа ел кичәсе җитсә:

Елка, елка, без сине

Сагынып көттек ел буе.
Син тагын да матур булып
Бизәлгәнсең бу юлы,—

дип җырлый торган идек. Туган тел дәресләрендә дә шагыйрьнең шигырьләре яңгырап торды:

Йомшак су, йөгерек су!
Син мине чиста ю!
Бер тап та калмасын,
Битләрем аллансын,
Кулларым агарсын,
Тешләрем тазарсын...

Җәвад ага Тәрҗеманов — татар балалар әдәбиятының тере тарихы. Заманында М.Җәлил, А.Алиш, Ф.Кәрим, Һ.Такташ, Д.Аппакова кебек классик язучыларыбызны күреп белгән, аларның фатихасын алып калган ул. Үзенең яшьлектәге каләмдәшләрен дә онытмый. Алар турындагы хатирәләрне дә кадерләп саклый, матур-матур истәлекләр яза, аларның истәлекләрен мәңгеләштерергә тырыша. Шулай булмаса, «Ян, йолдызым, ян!» исемле китабын «Бөек Ватан сугышында батырларча һәлак булган кадерле дустым, шагыйрь Мөхәммәт Әхмәтгалиевкә багышлыйм» дигән сүзләр белән башламас иде язучы. Тиздән Татарстан китап нәшриятында аның өр-яңа китабы дөнья күрәчәк. Биографик хикәяләр, юл язмалары, истәлекләр тупланган әлеге җыентыкта М.Җәлил, А.Алиш, Х.Туфан, К.Чуковский, М.Карем, П.Гамарра, Е.Евтушенко һәм башка балалар язучылары турында да хатирәләр бар. Укучыларга — әдәбият сөючеләргә — менә дигән бүләк булыр ул.

Җәвад ага алтмышынчы еллар уртасына кадәр балалар әдәбияты өлкәсендә күп хезмәт куйды, балалар әдәбиятын пропагандалауга вакытын да, көчен дә кызганмады. Казан мәктәпләрендә еш булды ул: укучылар белән очрашты, аларга каләмдәшләре турында, балалар әдәбияты турында сөйләде. Балалар әдәбиятына, балалар язучыларына кагылышлы мәкаләләре дөнья күрде, язучылар съездларында балалар әдәбиятын кайгыртып, аның киләчәге өчен борчылып әйткән сүзләре яңгырады. Язучының балалар өчен язган китапларын балаларыбыз әле дә яратып укый. «Шуктуган», «Көмеш койрык», «Күңелле сабантуй» кебек әкиятләре белән рус, украин, якут, литва, молдаван, кыргыз, казах укучылары да яхшы таныш. Әлеге китаплар хәтта инглиз, гарәп, испан, фарсы, румын, поляк телләрендә укучы малайларга-кызларга да барып иреште. «Шуктуган»ның испан һәм фарсы телләрендә чыкканы безнең «Яшь ленинчы»да да саклана.

Соңгы елларда Җәвад ага җитдирәк эшләр белән мәшгуль. Ул озак еллар, техник фәннәр кандидаты буларак, Казан химия-технология институтында эшләде, фән белән шөгыльләнде, студентларга дәресләр бирде. Бер үк вакытта якташыбыз Н.И.Лобачевскийның тормышы һәм фәнни эшчәнлеге белән кызыксынды, бөек математик турында «Көмеш дага» исемле тарихи роман иҗат итте. Русча һәм французча да басылып чыкты ул әсәр.

Әмма Җәвад Тәрҗеманов «Яшь ленинчы» өчен барыбер балалар язучысы булып кала. Еллар уза. «Яшь ленинчы»да канат чыгарган яшь хәбәрчеләребез дә олыгая, җитдиләнә, өлкән журналистларга, язучы-шагыйрьләргә әверелә. Алар әле һаман да «Яшь ленинчы»ның үзе кебек яшь күңелле, укучыларыбыз кебек үк шаян, чая булып кала бирәләр. «Яшь ленинчы»ның әнә шундый яшь хәбәрчеләре арасында 70 яшен тутырган танылган балалар язучысы Җәвад Тәрҗеманов та бар.

1990

Балачакка шигырь кирәк!

(*«Кик-ри-күк» җыентыгына кереш сүз*)

Балалар шигърияте татар әдәбиятының иң гүзәл сәхифәләреннәндер, мөгаен. Балалар шигыреннән чисталык, матурлык, балаларча беркатлылык бөркелеп тора. Ана сөте белән канга сеңгән шигырь юллары безнең гомерлек юлдашыбызга әверелә. Ул шигырьләр балачак хатирәләре белән бергә безнең күңелләрдә яши. Шуңа күрә дә балалар китабына, балалар шигыренә ихтыяҗ да зур. Лирик шигырьме ул, шигъри әкиятме, табигать парчаларымы, барыбер.

Безнең чын балалар шигърияте бөек Тукайдан башланган. Аның балалар фольклорына, рус классикасына таянып язылган искиткеч шигырьләре— әле бүген дә балаларыбызның куаныч-сөенечләре. Аның шигърияте безне тылсымлы әкият иленә, сихри табигать кочагына, самими сабыйлар-сабыялар дөньясына

алып керә. Бөек галимебез Нәкый Исәнбәт исә безгә балалар фольклорының иң матур үрнәкләрен җыептуплап, киләчәк буыннарга бүләк итеп калдырды. Үзе дә искиткеч балалар шигырьләре (әкиятләр, мәсәлләр, такмак-такмазалар, тизәйткечләр, сүз уйнатулар) язды. Балалар өчен Бабич та, Дәрдемәнд тә, Җәлил дә, Туфан да иҗат итте. Әмма бөтен гомерләрен, талантларын фәкать балаларга гына багышлаган шагыйрьләребез дә җитәрлек әле безнең. Мин биредә Бари Рәхмәт, Шәүкәт Галиев, Хәкимҗан Халиков, Мәрзия Фәйзуллина, Зәкия Туфайлова, Әминә Бикчәнтәева, Афзал Нигъмәтуллин, Рафис Корбан кебек фидакяр җаннарны күз алдында тотам. Нәкъ менә аларның иҗаты балалар шигъриятенең асылын, нигезен тәшкил итә.

Ә балалар шигыре безгә бик тә кирәк бүген. Ихтыяҗ зур булган саен таләп тә югарырак булырга тиеш. Югары сәнгать әсәренә куела торган таләп белән генә балалар шигырен үстерергә мөмкин. Әгәр дә сабыйларга атап язылган әсәр сәнгать әсәре булмый икән, ул чагында аның файдасыннан зыяны күбрәк. Ни өчен дисәң, балалар шигыренең файдалы эш коэффициенты башка жанрларга караганда күпкә югарырак бит. Ул һәрчак хәрәкәттә, эштә, туктаусыз балаларга хезмәт итә: укыла, тыңлана, сөйләнә, җырлана, уйнала. Әти-әниләр, укытучылар, тәрбиячеләр өчен дә хәзинә ул. Радио-телевидение тапшырулары да, бәйрәмнәр, кичәләр, концертлар да, төрле конкурслар-фестивальләр дә балалар шигыреннән башка узганы юк.

Кыскасы, балаларыбызга шигырь кирәк. Ул шигырьләр иң элек балаларның үз дөньясын, балалар белән өлкәннәр арасындагы мөнәсәбәтләрне чагылдырырга тиеш. Сабый җанын аңлап, туган тел кануннарын тоеп язылган шигырьләр генә бала күңеленә барып җитә ала. Әлеге җыентыкка нәкъ шундый шигырьләр тупланган.

1992

Балачак аланнары

Марсель Галиев хикәя, повесть иҗат итсә дә, драма әсәрләре язса да, барыбер шагыйрь булып кала. Әгәр дә прозасына игътибар итсәгез, аның шагыйрьлеге юл саен, бит саен ярылып ята. Шигъри бизәкләргә, шигъри образларга гаҗәп тә бай проза ул. Шундый матур шигырь детальләрен ничек кызганмый икән проза өчен, дип тә уйлап куясың кайчакта. Тотасы да шигырь генә язасы бит инде югыйсә. Аннары Марсельнең тагын бер үзенчәлеге бар: прозада да, шигырьдә дә рәссам ул. Рәссамнар шикелле чәчәкләпчуклап язылган булса, Марсель әсәрләре булыр. Монда шагыйрьнең, чыннан да, рәсем ясарга оста булуы ярдәм итәдер, мөгаен. «Үзеңнең китапларыңны нигә үзең генә бизәп чыгармыйсың?» — дип тә сораганым бар минем аннан. Марсель Галиевнең тагын бер ягын әйтми китә алмыйм. Аның һәр язганында диярлек хатирәләр булыр. Истәлекләр язарга тотынуы да шул сыйфатыннандыр әле аның.

Менә әле «Шүрәле һәм җил» исемле шигырьләр җыентыгын кулыма алгач та, әдипнең балачагы күз алдыма килде. Ул инде болай да — балалар өчен хикәяләр һәм шигырьләр күп язган кеше. Яңа китабын да шагыйрь туган авылы Балтачны, бергә уйнап үскән яшьтәшләрен, туган җиренең гүзәл табигатен сагынып язгандыр шикелле. Китапның һәр битен ачкан саен балачак аланнарына, балачак урманнарына килеп чыгасың.

Җыентыкта Муйнак исемле бер эт тә бар. Әгәр дә шул Муйнакка ияреп китсәң, су буена да килеп чыгасың, кәҗә сукмаклары буйлап та атлыйсың. Мырауҗан белән дә ызгышып аласың, хәтта шүрәлеләр белән дә очрашырга туры килә. Мин инде шүрәлеләрне Кырлай урманнарында гына, йә булмаса, Тукай китапларында гынадыр дип йөри идем, ялгышканмын икән. Марсель Галиевнең шүрәлесе дә кытыкларга оста булып чыкты. Кемне диген әле? Җилне. Шүрәле кытыклаганда үрле-кырлы сикерә, ди, мескенкәй. Әгәр дә көн җилләп торса, күз ачкысыз буран булса, әнә шул шүрәле генә гаепле.

Әлеге китаптан шулай ук җиләкле алан исләрен дә, кышкы ап-ак кар тәмен дә тоясың. Алты мөгезле сыер белән өч аяклы ата каз да шушында гына. Биредә малайлар да төрле сорттан: җилкуарлар да, ак күлмәклесе дә, сугыша белми торганы да, кесәле чалбар кигәне дә очрый. «Гер сөючеләр» шигырендәге Хәким абыйның көчен күрсәгез, шаклар катар идегез. Юк ла, шигырьнең исемен бутаганмын ла. «Гер чөючеләр» дигән икән ул.

Малай чакта һәркем — хыялый, фантазер. Малайлар әкияткә якынрак.

Болан мөгезе дә шүрәле бармаклары булып тоела, күләгәләр дә шүрәлеләр шикелле сикерә башлый. Без кечкенә чакта да «җен-пәриләр» булгандыр. НЛОлар да очкандыр. Аз гына шүрләсәк тә, бик ис китми иде безнең аларга. Марсель абыегыз да онытмаган әле шундый малай чакларын. Ул сезне балачак аланнарына чакыра.

1991

Табигать шигырьләре

Кибет киштәләрендәге яңа китаплар янына соңгы вакытта Илгизәр Солтанның беренче шигырьләр җыентыгы да өстәлде. Балалар әдәбияты тагын бер яшь шагыйрьгә артты. Нәни укучыларыбыз үзләренә яңа шагыйрь—яңа дус табарлар. «Карлар таган атына» исемле әлеге китапны сез дә яратып укырсыз, кадерле дуслар, укый-укый туздырып бетерерсез. Ләкин бер дә борчылмагыз, китабын туздырган өчен Илгизәр абыегыз берегезне дә ачуланмас. Киресенчә, сөенер генә. Укылган китап кына туза бит ул. Ә китап укылыр өчен языла. Шулай булгач, «Карлар таган атына» дигән китапны курыкмыйча, рәхәтләнеп укый аласыз. Анда сез яратып укырлык әллә күпме әйбәт шигырьләр тупланган. Аларны матур күңелле, рәссам күзле, табигать җанлы, сезгә әйбәтлек кенә теләүче шагыйрь абыегыз язган. Шигырьләрнең күбесе табигать күренешләре, ел фасыллары турында, туган җир, туган ил турында. Исемнәренә генә игътибар итегез: «Туган телем», «Туган якта—кунакта», «Чишмә», «Каен», «Көз», «Көт, песнәк!» Әлеге китапны укый башлауга ук табигать кочагына килеп кергәндәй буласың. Анда «Чыршы толымнарыннан кар бөртекләре коела», «Миләшнең кызыл тәлгәшен җил кызы бишек иткән», «Кышкы җилләр ак карларның башыннан сыйпап уза», «Урам буйлап җырлый-җырлый гөрләвек аккан чакта, очынып, безнең сыерчык җыр суза талчыбыкта», «Яз әйтте беренче сүзен—түбәдән тамчы тамды»... Күрәсезме, шигырь саен табигатьнең гүзәллеге тасвирлана.

Илгизәр Солтан нәкъ менә шундый шигырьләр язарга тиеш тә. Ни өчен дисәгез, ул үзе дә— табигать баласы. Авылда туган. Авылда үскән. Авыл хуҗалыгы институтында укыган. Авылда эшли. Агроном ул. Көннәре басу-кырларда, болын-тугайларда уза. Тургайлар телендә дә сөйләшә беләдер кебек ул миңа. Чишмә җырларын да җырлый аладыр ул, мөгаен. Җил кебек сызгырырга да өйрәнгәндер әле Илгизәр абыегыз. Алсу таңнарны да, беренче кояш нурларын да безгә караганда ешрак каршылыйдыр, ипекәйнең ничек үскәнен дә үз күзләре белән күрәдер. Шулай булгач, ничек инде шигырь язмыйсың. Аның әле язасы шигырьләре күңеле тулыдыр, кәгазь битләренә төшереп кенә өлгер.

Илгизәр Солтан балалар әдәбиятына аяк кына баса. Моннан соң да ул үзе белән әдәбиятка авыл рухын, табигать сафлыгын алып килер. Аның әле дәртләнеп, канатланып язар чагы. Аның иҗатында урман-болыннар да, инеш-сулар да шигырьгә әйләнер, яфрак-үләннәрнең дә теле ачылыр, чишмә-гөрләвекләре дә җырлый башлар, каеннары-таллары да сөйләшергә өйрәнер. Шагыйрьнең бер шигырендә мондый юллар бар:

Яз әйтте өченче сүзен,
Ишетелдеме сиңа?
«Шигырь язудан туктама»,—
Дип әйтте кат-кат миңа.

Яз әйткән сүзләрне мин дә куәтлим, Илгизәр энем. Әлеге китабың соңгысы булмасын. Язуыңнан туктама! Безнең балалар әдәбиятына, бигрәк тә укучыларыбызга синең кебек шагыйрьләр бик тә кирәк.

1992

Сез дә шигырь языгыз!

(*«Сабантуй» җыентыгына кереш сүз*)

Балаларга шагыйрьлек тумыштан ук бирелә. Әгәр дә игътибар итсәгез, сабый, теле ачылуга, шигырь белән генә сөйләшә башлый: төрле рифмалар, яңа сүзләр уйлап чыгара, бер үк сүзләрне, сүзтезмәләрне такмаклап йөри, әллә нинди шигъри образлар әйтеп ташлый, сүзуйнатулар белән мавыга,— һәрхәлдә, сау-сәламәт балалар арасында киң таралган күренеш бу. Үсә-үсә, әлбәттә, тирә-юньгә сабыйларча караш акрынлап үзгәрә, тормыш та реальләшә, кырыслана бара. Шуңа да карамастан, малайларның, кызларның шактые яңадан шигъриятькә тартыла. Монысында инде алар кулларына каләм алып, күңелләрендәгене ак кәгазь битләренә үк күчерәләр. Һәм кайчагында, үзләре дә сизмәстән, шагыйрьләр көнләшерлек шигырьләр язып куялар.

Шигъри җанлы малайлар, кызлар дөньяны башкачарак кабул итә. Кошлар сайравы, чишмәләр челтерәве, агачлар шавы алар өчен әйтеп бетергесез бер тылсымга ия. Аларның күзләре дә үткенрәк, колаклары да саграк, күңелләре дә нечкәрәк. Шуңа күрә микән аларның шигырьләре—самими, әкиятләре хакыйкатькә

якынрак. Билгеле инде, балалар иҗат иткән әсәрләр арасында өлкән шагыйрьләребезгә ияреп язылганнары да җитәрлек. Ә нигә? Шулай булырга тиеш тә. Үзенә күрә шигъри бер мәктәп бит ул. Аннары балаларның язган темалары да таррак булып тоелырга мөмкин: шул ук туган авыл, мәктәп, табигать, әти-әни, песиләр, маэмайлар... Монысы да аңлашыла. Сабый күбрәк үзе белгән, үзе күргән әйберләр турында язарга ярата. Аның үзе яшәгән әйләнә-тирәгә мөнәсәбәтен (мәхәббәтен, нәфрәтен, соклануын...) белгертәсе килә, шигырь аша әти-әнисенә, якыннарына әйтәсе сүзен җиткерергә тели.

Әгәр дә сез балалар һәм яшүсмерләр өчен чыга торган «Сабантуй» газетасын укып барсагыз, аның битләрендә нәкъ әнә шундый шигырьләр, хикәяләр һәм әкиятләр басылганын беләсездер, мөгаен. «Сабантуй» мәйданы алар өчен һәрвакыт ачык. Бигрәк тә балалар иҗатына урын киң бездә. Без аларны сөенә-сөенә бастырабыз. «Кара әле, безнең татар балалары бигрәк шигъри күңелле инде»,—дип горурланабыз. Ни өчен дисәгез, шигырь яраткан, шигырь язган бала матур күңелле, башкаларга шәфкатьле, олыларга һәм кечеләргә ихтирамлы һәм игътибарлы булып үсә. Олыгайгач шагыйрь, язучы да булып китмәскә мөмкин, әмма гомере буена шагыйрь җанлы булып калачак ул.

Әлеге җыентыкка без яшьтәшләрегезнең «Сабантуй» газетасында соңгы ике-өч елда басылган шигырь һәм әкиятләрен сайлап алдык. Аларны укыганнан соң, сез дә дөньяга башка күз беләнрәк карый башларсыз, үзегезнең дә шигырь, әкият яисә хикәя язып карыйсыгыз килер. Үз гомерендә бер генә шигырь язып караса да, кеше үзен бәхетле саный ала. Сез дә шигырь языгыз, кадерле малайлар, кызлар! Мин бит сезнең шагыйрь икәнегезне беләм.

1990

Балалар дөньясы

(*Язучыларның XII съездында сөйләнгән доклад*)

Кадерле каләмдәшләр! Сүземне күренекле балалар язучысы Ләбибә Ихсанованың узган елны миңа язган бер хатыннан башлыйсым килә.

«Роберт! «Шәһри Казан»да минем хакта язган мәкаләңне укыгач та, рәхмәтемне әйтим дип, редакциягә кергән идем. Сине ялда диделәр. Шундый да җылы итеп, күкләргә күтәреп язган мәкаләңнән соң, телефоннан гына шылтыратып, рәхмәтемнең зурлыгын киметәсем килмәде. Чөнки андый сүзләрне, җитмеш яшькә җитеп, кырык еллап әдәбиятта эшләп, беренче тапкыр ишетәм бит. Син мине бик бәхетле иттең, чөнки безнең бик күп каләмдәшләребез үзләренә тиешле бәяне ишетмичә дөнья куйдылар. Шунысы кызык: синең һәм Гөлшатның (Зәйнашева) мәкаләләре турында Казаннан һәм Уфадан шактый хуплау сүзләре ишеттем, ләкин ник шунда бер татар язучысының (Шәүкәт белән Илдардан башка) игътибары булсын. Хәер, безнең халык шундыйрак бит инде ул. Тормышта үзенә кирәге булмаган каләмдәшенең язганнарын гади бер кызыксыну белән генә дә укып мәшәкатьләнми.

Ярый әле ул яктан безнең балалар язучылары бер башка өстен торалар... Алар — кешелекле, игътибарлы, киң күңелле. Нәкъ шундый язучылар гына балалар өчен иҗат итәргә хаклы да шул. Монысы — синең фикерең, һәм мин аңа бөтен йөрәгем белән кушылам. Кара син, нинди алтын кешеләр бит алар! А.Алиш, Г.Гобәй, Б.Рәхмәт, Ә.Бикчәнтәева, Ш.Галиев, Х.Халиков, гомерендә бер җылы сүз ишетми арабыздан киткән Абдулла Әхмәт, артык күп язмасалар да менә дигән хикәяләр остасы булган Ф.Шәфигуллин һәм Г.Сабитов, татар балалар әдәбиятына карашы матур булмаган, әмма үзе әйбәт кенә балалар шигырьләре язган Җ.Тәрҗеманов, Бөек Ватан сугышы батырлыгын данлаган Ш.Рәкыйпов һәм, шуларның барысы өстенә, аякка басып килә торган талантлы яшь авторларыбыз да бар бит әле. Шул хәтле осталар белән кайсы милләтнең әдәбияты мактана ала соң?

Бик кызганыч, жанр ягыннан да, сан һәм сыйфат ягыннан да, гомеренең озынлыгы ягыннан да зур булган бу әдәбиятның үз урынын алганы юк әле.

Нәшриятта безнең китапларыбыз зурлардан кәгазь калса гына чыга кебек. Җыелышта сөйләгән сүзләребез, матбугаттагы чыгышларыбыз өлкәннәр өчен язучыларның колагына керми, йөрәгенә барып җитми. Сүземне раслау өчен бер генә мисал китерми түзә алмыйм. Август аенда, Президент белән очрашу вакытында, мин дә сүз алып, балалар әдәбияты проблемалары, китап чыгару кыенлыклары турында сөйли башлаган идем, очрашуга килгән бер язучы «ардырмыйк инде» дип реплика бирмәсенме. Югыйсә күбесе, татар теле бетәме, каламы, дигән глобаль мәсьәләләрне чәйнәп вакытны алганда, ярады бу кешегә. Үзе дә беренче булып сүз чиратын үткәргән иде шул.

Менә шундый усал кешеләр янында кыю гына түгел, усал да була белергә кирәк безгә, Роберт энем. Әлегә без татар әдәбиятының ишек төбендә йомышка кергән бала кебек торабыз. Инсафлы булу гына җитми хәзерге заманда, үзеңне күрсәтә белү дә бик кирәк. Еламаган балага имчәк бирмиләр, дигән сүз бар.

Ләкин без еларга тиеш түгел, сүзебезне горур яңгыратыйк. Моңар безнең мораль хакыбыз бар».

Бу сүзләрне гомере буе балалар әдәбиятында эшләгән, гомерен балаларга багышлаган язучы яза. Бу — язучының йөрәк авазы. Бу сүзләр — ачы хакыйкать. Әгәр дә Ләбибә апа хаклы булмаса, Ләбибә Ихсанованың 70 яшьлек олы юбилее кечкенә итеп булса да билгеләп үтелер иде. Юбилеена аның кечкенә булса да бер китабы чыгар иде. Томнары турында әйтеп тә тормыйм. Ә бит ул — гади бер язучы гына түгел. Ләбибә апа бит ул! Ләбибә Ихсанова! Татар балалар әдәбиятының күренекле вәкиле. Әгәр дә Ләбибә апа хаклы булмаса, Тукай һәм Андерсен бүләкләре лауреаты, татар балалар шигъриятенең аксакалы, 65 яшьлек Шәүкәт Галиевнең һич югында «Татарстанның атказанган культура работнигы» дигән исеме булыр иде. Әгәр дә Ләбибә апа хаклы булмаса, 32 тәнкыйтьченең ичмасам берсе булса да балалар әдәбияты турында, аның проблемалары турында хет бер мәкалә яисә монография язган булыр иде. Әгәр дә Ләбибә апа хаклы булмаса, күпме талантлы яшьләребез, балалар өчен 1—2 китап чыгару белән, якты чырай күрмәгәч, өлкәннәр өчен уртакул булса да әсәрләр язарга тотынмаслар иде. Шуңа күрә дә фәкать балалар өчен генә язучылар, балалар әдәбияты белән генә көн күрүчеләр, Союзның рәсми басмаларыннан күренгәнчә, бармак белән генә санарлык. Әйтик, 1974 елда 11 балалар язучысы булган, 1979 елда да — 11, 1984 елда — 6, бүгенге көндә —җәмгысы 7 бөртек балалар язучысы. Югыйсә без ике съезд арасында гына да уннан артык яшь балалар язучыларын Союзга кабул иткән идек. Кая булып бетәләрдер, шайтан белсен.

Фәкать балалар өчен генә язучы әдип — бездә мохтаҗлыкка, акчасызлыкка, мескенлеккә дучар ителгән кеше. Балалар өчен язып тамак туйдырып булмады һәм булмый. Безнең мөхтәрәм язучы-шагыйрьләребез Ә.Бикчәнтәева, З.Туфайлова, Б.Рәхмәт, Г.Хәсәнов, Г.Галиев, Абдулла Әхмәт бу фани дөньядан шундый мохтаҗлыкта китеп бардылар.

Соң үзегез уйлап карагыз, ике-өч елга — бер китапчык. Төсле рәсемлесе эләксә — 10—15 шигырь дигән сүз. Төссез, рәсемсезенә риза булсаң: 25—30 шигырьлек зур китап. Гонорары — машинисткага бирергә дә җитми. Аның каравы — китап! Анда да балалар шагыйре 10 шигырьлек төсле китапны сайларга тырыша. Балаларга матур булсын, дип. Ике-өч елдан — тагын шул ук хәл. Язарга бернинди стимул юк. Хет кычкырып ела.

Х.Халиковның катыргы тышлы, зур, калын китабын күргәнегез бармы? Яисә Зәкия Туфайлованың? Яисә Рәшит Бәшәрнең шундый китабын? Яисә Р.Мингалимнең бергә тупланган балалар шигырьләрен? Юк алар. Һәм тиз генә булмаячак та.

Узган атнада гына миңа Уфада булырга туры килде. Аларның нәшрият эшләре белән танышканнан соң, мин аннан көнләшү һәм гарьләнү хисләре белән кайттым. Язучылар союзы белән китап нәшрияты кулга-кул тотынып эшли. Чөнки нәшрият тулысынча диярлек язучыларга хезмәт итә. Башкортстан хөкүмәте, мәсәлән, аларның китап нәшриятына 2 млрд сум дотация биргән. Шуңа күрә дә анда балалар китабын чыгару проблемасы юк. Шунысы кызык: анда балалар китаплары бары тик төсле рәсемнәр белән генә чыга. Киләсе елга 50 дән артык балалар китабы планга кергән. Бу да бит — балалар әдәбиятына мөнәсәбәт. Ләкин әйбәт мөнәсәбәт!

Минем бер генә үтенечем бар. Мин моны хөкүмәт җитәкчеләренә дә, үзебезнең Союз җитәкчеләренә дә әйтәм. Безнең балалар язучылары да — кеше. Аларның да башкалар кебек яхшы шартларда яшиселәре килә, башкалар шикелле китаплар чыгарасылары килә. Бу — табигый теләк.

Аннары шуны да онытмаска кирәк. Өлкәннәр өчен язучылар гафу итсеннәр, әмма балалар китабы, балалар өчен язылган әсәрләр сезнекеләргә караганда кимендә ун тапкыр күбрәк укыла. Хет әйбәт, хет начар булсын, хет матур, хет төссез булсын— барыбер укыла. Ни өчен дисәгез, кече яшьтәге балаларны рухи яктан тәрбияләү бездә, нигездә, әдәби әсәрләр аша алып барыла. Балалар бакчасында — шигырь, җыр, халык авыз иҗаты, әкият. Дәресләрдә — шигырь, хикәя, җыр. Бәйрәмнәрдә, кичәләрдә— җыр, шигырь, уеннар. Радио һәм ТВ тапшыруларында да — җыр, әкият, шигырь. Татарча мультфильмнар — юк. Радиоспектакльләр, телеспектакльләр — юк диярлек. Һәм тиз генә булмас та кебек. Шуңа күрә бердәнбер реаль таяныч — китап. Һәм, әлбәттә, балалар матбугаты: «Сабантуй», «Ялкын», «Салават күпере» һәм, ниһаять, «Сабыйга». Бөтен рухи тәрбия балалар әдәбиятына нигезләнгән. Һәм балалар язучылары белән җанлы аралашуларга. Әле менә «Ике съезд арасында» дигән басманы карап чыктым. Әйтик, Ш.Галиевнең исеме анда берничә урында гына күренеп кала. Әлеге китапка ышансаң, Ш.Галиев Союз эшләрендә бөтенләй катнашмаган, өйдә генә утырган булып чыга. Ләкин мин моның алай түгел икәнен яхшы беләм. Ә безнең Шәүкәт абый— төгәл кеше, барысын да теркәп бара. Шуңа үзеннән сорарга мәҗбүр булдым. Очрашуларда ничә тапкыр булды икән? Белмәсәгез, белегез: ике съезд арасында ул мәктәпләрдә 100 тапкырдан да артыграк чыгыш ясаган, балалар белән очрашкан, дәресләр үткәргән, кичәләрдә булган. Бу миңа бик гаҗәп тоелды. Бушка бит әле. Рәхмәткә! Мин дә үземнекен чутлап чыгардым: 130 мәртәбә балалар белән очрашканмын. Белүемчә, башка балалар язучылары да очрашуларда еш була. Шушы мисал үзе генә дә балалар язучыларының яшь буынны тәрбияләүдә армый-талмый эшләүләре турында,

балаларыбызны кайгыртып яшәүләре турында сөйли.

Әмма, ничек кенә булмасын, язучының хезмәтен аның китапларына карап бәялиләр. Шушы күзлектән чыгып караганда, ике съезд арасында төрле жанрдагы, төрле сыйфаттагы эреле-ваклы 100 ләп балалар китабы дөнья күргән. Тукай, Җәлил, Ф.Кәрим, Ә.Фәйзи, Ш.Мөдәррис китапларын да өстәсәң, йөздән дә артып китәр, мөгаен. Билгеле, бу — аз түгел. Күп тә түгел. Аннары ул китаплар—«чиста» балалар язучыларыныкы гына түгел, ә 300 гә якын язучыларның барысыныкы да.

93 яшьлек Гомәр ага Бәширов соңгы елларда балаларыбыз өчен махсус ике китап бастырып чыгарды: «Бибек нигә елый» һәм «Кечтеки тел бистәләре». Беренчесе — искиткеч бер хикәя. Икенчесе — мәзәкләр. Икесе дә — балалар әдәбиятын бизәп торырлык. Икесе дә — балаларыбызга олы бүләк. Рәхмәт сиңа, Гомәр ага!

Балалар әдәбиятын жанрларга бик үк бай димәс идем. Шул ук шигырь, әкият, хикәя, юмореска, повесть... Хәер, шактыйга җыела икән үзе. Әкиятчеләрдән мин Ф.Яруллинны, Батулланы, Җ.Тәрҗемановны, Р.Хафизованы аерып куяр идем. Әкият осталары алар. Соңгы вакытта бигрәк тә Ф.Яруллин актив эшләде. Аның кебек шигъри әкиятләрне Алиштан соң, белмим, тагын кем язды икән? Аның әкиятләре — рифмалы проза, ритмик проза. Аларны укуы рәхәт. «Зәңгәр күлдә ай коена» исемле әкиятләр китабы — шуның бер мисалы. Шигъри осталык дигәннән, мине Татарстанның халык артисты Хәлим Җәләлов шаккатырды. Һәм сөендерде. Аның «Сабантуй»га алып килгән «Корчаңгы тай һәм Таз малай» әкиятен укып чыккач, исләрем-акылларым киткән иде. Халык әкиятенә нигезләнеп язылган ул әкиятнең теле, образлары, йөгереклеге! Укыганда әкиятнең артыннан җитешеп булмый. Җырлап тора. Шигъри әкиятләрне күп укырга туры килде, ләкин мондый тел белән язылганы, мөгаен, Ф. Кәримдә генәдер.

Балалар прозасында миңа аеруча өч китап — Р.Бәшәрнең «Иртәгә дә яшисе бар», К.Кәримовның «Күләгәдә төлке бар» һәм Н.Акмалның «Килер бер көн» исемле китаплары ошады. Беренчедән, алар бик мөһим темага: тәрбия, әхлак, мәхәббәт темасына язылганнар. Икенчедән, талантлы итеп язылганнар. Шулай ук Ф.Садриев белән Н.Әхмәдиевнең, Р.Низамова белән Н.Гыйматдинованың, Р.Гыйззәтуллин белән В.Нуриевның, Хәйдәр белән Г.Гыйльманның, Ф.Әһлия белән З.Мәхмүдинең дә матур-матур проза китаплары дөнья күрде. Мин инде монда барлык яңа китапларны да санап бетерә алмам. Шулай да хөрмәтле өлкәннәребез А.Тимергалин белән Ш.Рәкыйповның, Г.Сабитов белән К.Тимбикованың да балаларыбызны яңа китаплары белән сөендерүләрен әйтми кала алмыйм. Тагын шунысын да әйтергә кирәк: моңа кадәр онытылган, күптән инде басылмаган элеккеге язучыларыбызның да әсәрләре укучыларыбызга яңадан әйләнеп кайта башлады. Шундыйларга Г.Исхакый әсәрләрен, Г.Рәхим, Ә.Айдар, Ф.Агеев китапларын кертер идем. Балалар әдәбияты ул китапларсыз һич тә тулы булмас иде.

Балалар драматургиясе дигәндә без инде, гадәттә, курчак театрын, соңгы вакытта Академия театрының «Балачак» студиясен күз алдында тотабыз. Бәхетебезгә, алар эшләп тора, яңа спектакльләр куела тора. Авторларның иң күренеклесе— әлбәттә инде, Туфан Миңнуллин. Шагыйрь Зөлфәтнең балалар драматургиясендә актив эшләве дә — бик күңелле хәл. Р.Харис белән Г.Рәхим, С.Шәмси белән М.Гыйләҗев, Р.Корбан... Менә шулар. Башка юк. Әмма, яңа авторлар килми калмас, дип ышанам.

Шулай да бүгенге балалар әдәбиятының йөзен, миңа калса, шигърият билгели. Һәм бу гаҗәп тә түгел. Чөнки аның башлангычы, чыганагы — фольклор, халык иҗаты. Чишмә башында — бөек Тукай. Бөек балалар шагыйре. Тагын шунысын да онытмаска кирәктер: шигырь, балалар шигыре — бүген иң киң таралган жанр. Аның кулланылыш даирәсе гаҗәп киң. Балалар шигыренең файдалы эш коэффициенты бермә-бер күбрәк. Бу жанрда безнең зур шагыйрьләребез иҗат итә: Ш.Галиев, Х.Халиков, Р.Мингалим, М.Фәйзуллина, Р.Бәшәр. Аларның китаплары — һәрчак балалар кулында, һәрчак җиңүчеләр арасында. Мәсәлән, узган елгы республика конкурсында Ш.Галиевнең «Кем нәрсә ярата», Р.Мингалимнең «Галстуклы кәҗә» исемле китаплары балалар арасында иң популяр китаплар булдылар һәм беренче-икенче урыннарны яуладылар. Әлеге шагыйрьләр — балалар әдәбиятының йөз аклыгы. Алар белән янәшә әле тагын бик күп шагыйрьләр балаларыбызга хезмәт итә: М.Шабай, Р.Фәйзуллин, Р.Харис, М.Әгъләмов, М.Галиев, Ә.Габиди, Г.Рәхим, С.Шакир, Р.Вәлиев, Э.Мөәминова, Р.Вәлиева, Җ.Дәрзаман, Н.Измайлова, Ш.Җиһангирова, Г.Морат, Б.Рәхимова, Ф.Зыятдинов, Г.Садә, Ф.Зыятдинова, Э.Шәрифуллина, К.Булатова, Г.Мөхәммәтшин, Д.Гарифуллин, З.Гомәрова, Я.Игәнәй, Р.Хисмәтуллин... Исемнәрне күпләп саный дип күпсенмәгез, әлеге шагыйрьләрнең һәр шигыре, һәр китабы безнең балалар әдәбияты өчен бик тә кадерле.

Яшьләр турында һәм бездән яшьрәкләр турында бүген аеруча басым ясап әйтәсем килә. Балалар әдәбиятына яшь көчләр килә. Мин монда талантлылары турында әйтәм. Мөмкинлекләр генә булсын, аларның талантлары да, көч-егәрләре дә җитәрлек. Алар бүген үк инде балалар әдәбиятын талантлы, үзенчәлекле әсәрләр белән баеттылар. Бүген мин 30 яшендә фани дөньядан китеп барган искиткеч талантлы Афзал Нигъмәтуллинны сагынып искә алам. Аның үзеннән соң чыккан «Галәмдә сабан туе» дигән китабы — әдәбиятыбызда вакыйга булырлык иде. Беркемне дә кабатламый торган, балалар күңелен

нечкә тоемлаучы шагыйрь безгә гүзәл шигырьләрен калдырып китте. Ләбиб Лерон— гаҗәп талантлы балалар язучысы. Универсал. Фантазер. Ул үзенең хикәяләрендә, әкиятләрендә күңеле булганчы «дуракавалять» итә, сүзләр белән уйный, туйганчы шаяра, укучыларын да шаярта... Нәтиҗәдә, заманча, бүгенге балаларның үзләре кебек үк тынгысыз, шаян әсәрләр барлыкка килә. «Шәп!»тән башка бер сүз дә әйтеп булмый. Р.Корбан,— киресенчә, җитди шагыйрь. Б.Рәхмәтләр традициясен дәвам итүче, шул юнәлештә актив эшләүче шагыйрь, әдәбиятта үз урынын алган шагыйрь. Тагын ике яшь шагыйрьне әйтеп китим. Алар — Рафаил Газизов һәм Илгизәр Солтан. Икесе дә — бик әйбәт балалар шагыйре. Икесе дә — авыл малайлары. Икесе дә — балачак иленнән. Икесе дә— икешәр балалар китабы чыгарган егетләр. Шуларга өстәп мин Р.Мулланурова белән Ләлә Сабированы, Йолдыз белән Нурия Сәйярны, Н.Каштан белән Мөҗәһит Әхмәтҗановны да бүген шушы биек мөнбәрдән беренче тапкыр исемләп китәм. Алар инде беренче китапларын чыгардылар. Балалар әдәбиятында җигелеп эшлиләр. Һәм, һичшиксез, Язучылар союзы әгъзалары булырга хаклылар.

Безнең балалар әдәбиятына иҗади көчләр тормышның үзеннән килә. Алар Татарстанның төрле төбәкләрендә яшиләр, төрле һөнәр ияләре. Аларның һәрберсе балалар әдәбиятына яңа сулыш, яңа үзенчәлек алып киләләр. Юри генә игътибар итегез әле: Р.Низамова — укытучы, авылда яши. Р.Газизов белән М.Әхмәтҗанов — мәктәп директорлары, авылда яшиләр. Илгизәр Солтан — агроном, авылда яши. Н.Каштан — табиб, Казанда яши. Д.Гарифуллин — журналист, авылда яши. Г.Мөхәммәтшин — җитәкче эштә, авылда яши. Х.Җәләй — артист, Ф.Яхин — галим, Ф.Зыятдинов — галим. Калганнары — журналистлар, укытучылар...

Яшьләр килә, димәк. Күптән түгел безнең секция яшь прозаик Алмаз Гыймадиевның балалар өчен язган хикәяләрен тикшереп, нәшриятка тәкъдим итте. Әйбәт яза. Әйбәт балалар язучысы булыр, дигән өметем бар. Шунысы куанычлы: аңа әле нибары 22 яшь. Ә менә яшь шагыйрә Энҗе Афзаловага әле 11 генә. Ә үзенең инде «Кояшка хат» исемле китабы бар. Энҗе шагыйрь булып туган, шагыйрь булып үсә, шагыйрь булып яши. Китапны төзеп чыгаручы Г.Гыйльманов язганча, «аның һәр шигыре, һәр сүзе — Галәм тарафыннан кешелеккә иңдерелгән Сүз, Тәгълимат, Дога төсле».

Гомумән, бүгенге татар балалар шигъриятенең «планкасы» шактый биек. Аның аша бөтен шигырь язучылар да сикерә алмый. Ә менә балалар кайчагында, үзләре дә сизмәстән, шагыйрьләр көнләшерлек шигырьләр язып куялар. Узган ел Татарстан китап нәшриятында «Сабантуй» исемле җыентык дөнья күрде. Балалар иҗатыннан үрнәкләр тупланган әлеге китап нәкъ әнә шундый шагыйрьләр көнләшерлек әсәрләрдән гыйбарәт. Һәм шунысы кызык: балалар язган шигырьләр белән балалар өчен язылган шигырьләр үзара бик тә охшаш, бер-берсенә бик тә якын тора. Түбән Камадан Алмаз Гыймаев менә нинди дүртьюллык язган:

Әни, кайчан бетә инде
Шушы «үзгәртеп кору»?
Бик кыен бит нәниләргә
Кәнфит ашамый тору.

Шәп әйткән бит. Чын балалар шигыре! Иң мөһиме: шушы 4 юлга бүгенге балаларның бөтен фаҗигасе сыйган. Балалар үзләре шушындый шигырьләр яза икән, безнең әдәбиятыбыз саекмаячак әле.

Ике съезд арасында тагын бер зур вакыйга булды: «Балалар фольклоры» дөнья күрде. Бу — безнең барыбызның да уртак куанычы. Кызганыч, андый китаплар бездә әлегә бик сирәк чыга. Югыйсә хәзер республикада утызмы-кырыкмы нәшрият эшли. Ләкин балалар китабы чыгарырга берсе дә ашкынып тормый. Бөтен өмет үзебезнең Татарстан китап нәшриятында һәм «Мәгариф» нәшриятында. Фәкать алар гына безнең балалар китабына булган мохтаҗлыгыбызны киметергә сәләтле. Аларга игътибар булса, балалар язучыларына да игътибар булыр диясе килә. Ә безнең, балалар язучыларының, әйбәт язарга гына хакыбыз бар. Балалардан, 93 яшьлек Гомәр ага Бәшировтан, 11 яшьлек Энҗе Афзаловадан үрнәк алыйк!

1994

Эчтәлек

Бәйрәм безнең урамда (*Кереш*) ....

Балалар өчен шигырьләр

Безнең авыл зоопаркы ....
Бер гаилә ....
Иртән иртүк ....
Кунакка килегез! ....
Әнием ....
Безнең якта.... ....
Көләч шигырь ....
Таңсылу җыры ....
Менә шундый кеше ул! ....
Малайлар сугыша ....
Әгәр... ....
Ипекәй! ....
Ә ни өчен? ....
Өр-яңа киез итек ....
Бу ни эш бу? ....
Зу-у-ур авызлы чиләк ....
Кечкенә бер авылдагы кечкенә бер башлангыч мәктәптә укучы кечкенә малайлар турындагы моңсу шигырь ....
Тамчы, таммачы! ....
Бездәге машиналар ....
Әби кунакка килгәч ....
Күкнең тарту көче ....
Әгәр дә яңгыр яуса... ....
Яңгырны кызганып язылган шигырь ....
Җәйге яңгыр яуганын күзәтеп торганда язылган шигырь ....
Күркә ....
Кояшлы яңгыр ....
Май килә! ....
Ата каз ....
Табышмак ....
Яңгырда яланөс бик оза-а-ак торганнан соң язылган шигырь ....
Каз бәбкәләре ....
Чебиләр ....
Һәркайсының үз моңы ....
Сыер ....
Мырык-мырык ....
Көчек өрергә тиеш! ....
Бозау белән КамАЗ ....
Сигез песи ....
Кайтыгыз, кошкайлар! ....
Көтү кайта авылга ....
Кеше кебек ....
Булмаган, ди, бер малай... ....
Яшелгә әйләнәсең килсә... ....
Йөгерә чебиләр урамнан ....
Ундүрт катлы йортта ....
Карбыз ....
Помидор белән булган бер кызык вакыйга ....
Самолет иллюминаторыннан җиргә карап барганда язылган шигырь ....
Көтмәгәндә генә бүлмәгә килеп кергән Тынлык турында шигырь ....
Арбада барганда ....
Өмет ....
Син нинди малай? ....
Ышанасыңмы, юкмы? ....
Оча торган чәчәк ....
Аптыраш! ....
Төнге урамнар ....
Фәнни ачыш ....
Яңа итек ....
Табын янында ....
Табышмак ....
Каеннар телендә ....

Күрше абый ....
Трамвайда «куян» булып йөрергә яраткан малай турында шигырь ....
Үзем буласым килә! ....
Хәмдия әби пәриләре ....
Дулкынлану ....
«Баһадир» кибетендә ....
Бөтендөнья балалары, берләшегез! ....
Батыр булыгыз! ....
Сезне дә чакырачакмын! ....
Тынычлыкның туган көне ....
Балачак учаклары ....
Тынычлык маршы ....
Почмакта торам ....
Чемпион булыйм дисәң ....
Нишләрбез инде?! ....
Кирәк! ....
Кызык күршеләр ....
Кадерле малай ....
Күчтек яңа фатирга ....
Мин кунак яратам! ....
Улы белән әнисе ....
Хәрефләр бәйрәме ....
Актаныш ....
Әтәч ....
Болгар белән Биләр ....
Вагон-вагон виноград ....
Герб ....
Дамир белән доктор ....
Елга ....
Жилет ....
Җәлил ....
Закон ....
Итек ....
Йозак ....
Казан ....
Ләгән ....
Мәчет ....
Нәүрүз ....
«ңат» ....
Оя ....
Өрек ....
Песи ....
Рам ....
Сабантуй ....
Татарлар ....
Улак ....
Үтүк ....
Флаг ....
Хоккей ....
Һава ....
Цирк ....
Чаллы ....
Шүрәле ....
Щи ....
Ык ....
Элеватор белән эскерт ....
Юл ....
Ярыш ....
Дустым! ....
Тәмлетамаклар ....
Безнең гаилә ....
Томау, җиң һәм кулъяулык ....

Булат барган балыкка ....
Буласым килми космонавт ....
Салават күпере ....
Көз ....
Бахбай ....
Күренми торган кеше ....
Бер, ике, өч ....
Безнең өйнең краны ....
Чикерткә ....
Яшәгән, ди, бер малай... ....
Сугышлы уены ....
Әйлән-бәйлән ....
Ашыгабыз дуслар янына! ....
Дуслыкның кадерен белик! ....
Туган көн җыры ....
Светофор ....
Яшь алмаш җыры ....
Зоопаркта ....
Кар бәйрәме ....
Шаяртма, песием! ....
Без — татар балалары ....
Сабантуй ....
Гүзәл ил син, Төркия! ....
Сәнгать — сәгадәт ....
Күңелле сәфәр ....
Татарстан — үз илебез ....
Алма бабай алмасы ....
Подъезддагы язулар ....
Ява карлар, яңа карлар ....
Балаларның көлүе ....
Авыл малае белән шәһәр малае сөйләшкәнне тыңлап торыйк әле. Кызып-кызып,ниләр турында серләшәләр икән алар? ....
Отличник ....
Юк инде...…..
Вакытында йокларга ятмаган, йокларга яратмаган кайбер шаянрак малайларга махсус язылган бишек җыры ....
Го-о-о-ол! ....
Мактанчык ....
Дөньядагы иң зур алма ....
Күңелем дә гөл кебек ....
Малайлар бәйрәме иде ....
Спортның яңа төре ....
Көлдерербез! ....
Хаталар өстендә эшләү ....
Зонтик ....
Архимед белән Спартак ....
Муса Маликов булсам ....
Хикмәтле курай ....
Эт миңа тел күрсәтә ....
Торуын торам ла ул! ....
Безнең ак йорт — ак кораб ....
Базда — сигезаяклар! ....
Икәүләп ....
Җәйне озатканда ....
Катык ....
Белмиләр лә хәлемне ....
Бүре җиләге ....
Кәрзин кая эленгән? ....
Көзге ....
Сыбызгы җил ....
Буранда ....
Мин барсын да булдырам ....

Дөрес түгел бу бер дә! ....
Өркетмәгез! ....
Сәер яңгыр ....
Базарда ....
Кар яуды көн буена ....
Җылынсын әле суык! ....
Йокла инде! ....
Диңгез төбендә ....
Ә үзләре... ....
Таулар бигрәк биек шул! ....
Саный беләм ....
Энемә дә ун ай инде ....
Ни бар гармун эчендә? ....
Ялгыз калгач... ....
Абыемның бүреге ....
Тими тел очына да ....
Банкадагы «балыклар» ....
Айлы малай, Айлы бабай ....
Болында ....
Авыр самавыр ....
Палиндром I ....
Кояш ....
Палиндром II ....
Шар ....
Яра ....
Сусау ....
«К»лар тулган бакчага ....
Тәмле тәлинкә ....
Ни өчен олы? ....
Чебеннәр, черкиләр ....
Палиндром III ....
Өчпочмак ....
Ат йөртергә өйрәнүче шәһәр малаена киңәшләр ....
Җәйрә, җәй! ....
Тел ....
Бура ....
Читлек ....
Дан казанган каз ....
Безнең авыл филләре ....
Карлы-карсыз карбыз ....
Палиндром IV ....
Кояш ....
Баскыч ....
Көрәк ....
Ата-ана... ....
Дулкынландырмагыз мине! ....
Ак кәгазь ....
Сорагыз! ....
Авыру йоксын иде! ....
Без сугыш теләмибез! ....
Теләмим! ....
Әкияттә генә булган... ....
Ничек уйлыйсыз? ....
Яшәү рәхәт түгелмени?! ....
Астронавт абыйга хат ....
Белмиләр шул әле ....
Бер бомба да калмас иде ....
Канатлы җайдак турында баллада ....
Дустымны эзлим! ....
Көтү каршылаганда ....
Кыш кайчан була? ....
Төн кая була? ....

Өлкәннәргә ышансаң... ....
Фәрештә кирәк әнигә ....
Чыгып кына тора җай! ....
Эх, әгәр дә!.. ....
Ялгызлык ....
Кызарам ....
Җәнлекләр уйлый микән? ....
Әтинең чыкты ачуы... ....
Походта ....
Кара карлыган ....
Алмагачта ни үсә? ....
Чынаяк ник ватыла? ....
Яңгыр ....
Бер дә көлке түгел бу! ....
Уйнатма! ....
Биш ....
Әкәмәт әкәм-төкәм ....
Кем кемгә хезмәт итә? ....
Апельсин ....
Үзем генә ....
Артык аяклар ....
Трамвайлар—трамвай түгел инде ....
Койрыклы уйнау ....
Кемнең эчендә ни бар? ....
Кесә ....
Кояш тәме ....
Бәхәстәнме? Бәхәстән! ....
Тиз йөрүнең җае ....
Җиләк турында җыр ....
Диңгез бүресе турында моңсу җыр ....
Күлдәвек ....
Кушу ....
Йокы ....
Җирнең тарту көче ....
Бигрәк күңелсез агач ....
Аю ....
Туган тел ....
Кызый ....
Болыт белән салават күпере ....
Әйтче, кояш! ....
Йон ....
Доктор ....
Туп ....
Дуңгыз баласы ....
Ак теплоход ....
Энә ....
Рәсем ....
Ачык авызлар ....
Шәрекъ базары ....
Озын муенлы жираф ....
Су карты ....
Бау ....
Кызылтүш ....
Тынычлык ....
Булдыксыз ....
Сугыш чукмарлары ....
Куяннар төш күрә ....
Яңа йортка күчкәндә ....
Скрипкачы чикерткә ....
Карга бичара ....
Ни өчен? ....
Кыш ....

Яз ....
Көз ....
Дуслашасым килә! ....
Киребеткән утын агачы ....
Бу Васяга иярсәң... ....
Кояш белән сөйләшү ....
Кузгалаклар ....
Гөмбәгә баргач ....
Тәүге яфрак ....
Мин җырларга яратам! ....
Бүләк ....
Каеннар-юртаклар ....
Рәсем ....
Күлмәген юа тупыл ....
Вакыт уза ....
Кем буласың? ....
Сорау ....
Яз һәм мин ....
Яңгыр явар алдыннан ....
Галимнәр ....
Якшәмбе көн балыкта ....
Сөзәк җил ....
Куркак куян ....
«Эшчән» Гельды ....
Вожатый Света ....
Кухняда. Әнигә булышканда ....
Сөт теше ....
Рәхмәт ....
Бәләкәй көчек ....
Салават күпере ....

Әдәби тәнкыйть, иҗат портретлары, рецензияләр

Тимур буласың киләме? ....
Бишек тирбәлергә тиеш! ....
Бала да — кеше! ....
Дядя Степа абый ....
Канатлы малайлар, канатлы шигырьләр ....
Дустым шигырьләре ....
Татарча Маршак ....
Тылсымчы Акъәби ....
Нәрсә булды безгә? ....
Каләмдәшләрем:
Рафис Корбан ....
Мөҗәһит Әхмәтҗанов ....
Бездә канат чыгарган ....
Балачакка шигырь кирәк! ....
Балачак аланнары ....
Табигать шигырьләре ....
Сез дә шигырь языгыз! ....
Балалар дөньясы ....

Литературно-художественное издание

Миннуллин
Роберт Мугаллимович

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

II книга

(*на татарском языке*)

Редакторы *Н.К.Нотфуллина*
Тышлык рәссамы
һәм бизәлеш редакторы *Л.С.Золондинова*
Техник редакторы
һәм компьютерда биткә салучысы *Л.М.Тилк*
Корректорлары *Т. Н. Сәгъдуллина, Г. Р. Сафиуллина*

Оригинал-макеттан басарга кул куелды 5.03.2004.
Форматы 75ә90 1/32. Офсет кәгазе.
«Korinna» гарнитурасы. Офсет басма.
Шартлы басма табагы 15,5+форз. 0,16.
Нәшер-хисап табагы 12,63+форз. 0,28.
Тиражы 5000 д. Заказ Э-195.

«Мәгариф» нәшрияты.
420111. Казан, Бауман урамы, 19.
Издательство «Магариф».
420111. Казань, ул. Баумана, 19.
Тел./факс (8432) 92-57-48.
http: //»magarif. kazan. ru
E-mail: magarif@mail. ru

«Идел-Пресс» полиграфия-нәшрият комплексы.
420066. Казан, Декабристлар урамы, 2.